

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU
THE HUMAN RIGHTS AND EQUALITY INSTITUTION OF TURKEY

AKADEMİK DERGİ / ACADEMIC JOURNAL

ISSN:2667-4599

Yıl/Year: 2

Sayı/Issue: 3

Türkiye ve AB'nin Suriyeli
Mültecilere Yönelik İnsan Hakları
Tutumu

➤ Dr. Öğr. Üyesi Murat KÖYLÜ

Türkiye'de Sosyal Devlet İlkesi ve
Engellilere Yönelik Yayıncılık

➤ Simge YILMAZ - Doç. Dr. İrfan PAÇACI

Suçsuzluk Karinesini Bir Koruma
Yöntemi Olarak Gizliliğin İhlali Suçu

➤ Senanur TUNÇAK

Ulusal ve Uluslararası Alanda
Seyahat Özgürlüğüne Bakış ve
Diğer Temel Hak ve Özgürlüklerle
İlişkisi

➤ Nesibe GÜRBÜZ

AKADEMİK DERGİ

TİHEK

ACADEMIC JOURNAL

AKADEMİK DERGİ
TİHEK
ACADEMIC JOURNAL

TİHEK AKADEMİK DERGİSİ • YIL/YEAR: 2 • SAYI / ISSUE: 3 • 2019

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU AKADEMİK DERGİSİ

*ACADEMIC JOURNAL OF THE HUMAN RIGHTS AND EQUALITY
INSTITUTION OF TURKEY*

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU
THE HUMAN RIGHTS AND EQUALITY INSTITUTION OF TURKEY

AKADEMİK DERGİ
TİHEK
ACADEMIC JOURNAL

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU
AKADEMİK DERGİSİ SAYI 3

ISSUE 3 OF ACADEMIC JOURNAL OF THE HUMAN RIGHTS AND
EQUALITY INSTITUTION OF TURKEY

TİHEK AKADEMİK DERGİSİ
YIL/YEAR: 2 • SAYI / ISSUE: 3 • 2019

ISSN: 2667-4599

Yayın Türü/Type of Publication

Sürelî Yayın/Type of the Journal

İmtiyaz Sahibi/Owner

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu adına/On behalf of the Human Rights and Equality Institution of Turkey
Süleyman Arslan-Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Başkanı /
Chairman of Human Rights and Equality Institution of Turkey

Editörler/Editors

Hıdır YILDIRIM
İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu Üyesi
Prof. Dr. Halil KALABALIK
Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi- İnsan Hakları ve
Eşitlik Kurulu Üyesi

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/ Managing Editor

Mehmet AKTAŞ
İnsan Hakları ve Eşitlik Uzmanı

İdare ve Yayın Merkezi / Centre For Administration and Publising

Yüksel Caddesi 23/3 Çankaya/ANKARA
Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Hizmet Binası
Web: www.tihek.gov.tr | Posta: makale@tihek.gov.tr
Tel: 0312 422 78 00/01 - Fax: 0312 422 78 99

Baskı/Print

Baskı Tarihi/Date of Print

25 Aralık 2019

Grafik Tasarım/Technical Production

Ajans Düş Pınarı Birlik Mh. 465 Cd. No:1/5 06610 Çankaya/ANKARA
+90 (543) 235 12 25 - +90 (532) 658 93 11
bilgi@duspinari.com | www.duspinari.com

Baskı Adedi/Print Run

2.000 adet/copies

Baskı Yeri/Print Address

Semih Ofset Zübeyde Hanım Mahallesi 628 Sk. No:26 İskitler, 06070 / ANKARA
+90 (312)341 40 75

©Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu yayınının her hakkı saklıdır. Bu yayınlar izin alınmaksızın, ticari amaçlarla kısmen veya tamamen çoğaltılamaz, dağıtılamaz ve yayımlanamaz. Ancak ticari amaçlar dışında, kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

TİHEK Akademik Dergisi yılda 2 kere yayımlanır.
Hakemli bir dergidir.

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Süleyman ARSLAN	TİHEK Başkanı
Mesut KINALI	TİHEK İkinci Başkanı
Can ESEN	İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu Üyesi
Cemil KILIÇ	İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu Üyesi
Dilek ERTÜRK	İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu Üyesi
Harun MERTOĞLU	İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu Üyesi
Hıdır YILDIRIM	İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu Üyesi
Mehmet Emin GENÇ	İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu Üyesi
Mehmet ALTUNTAŞ	İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu Üyesi
Prof. Dr. Halil KALABALIK	İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu Üyesi
Safet BALIN	İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu Üyesi

MAKALE İNCELEME / ARTICLE REVIEW

TİHEK Akademik Dergisi, ulusal hakemli bir dergidir. Bu dergide yer alan bütün makaleler editörün ön incelemesine tabidir. Ön incelemeden geçen makaleler en az iki hakem tarafından incelenmektedir.

Makalede ifade edilen görüşler yazara aittir. TİHEK'İN kurumsal görüşünü ifade etmemektedir.

TİHEK Academic Journal is a national peer-reviewed journal. All articles in this journal are subject to preliminary review of the editor. The articles which have been reviewed by the editor are examined at least two referees.

The views expressed in the article belong to the author. Do not express the institutional view of TİHEK.

DANIŞMA KURULU / ADVISORY COMMITTEE

Prof. Dr. ALİ ARSLAN	Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Muharrem KILIÇ	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Refik KORKUSUZ	İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı
Doç. Dr. Ergin ERGÜL	Genel Kamu Hukuku Doçenti
Doç. Dr. Müşerref YARDIM	Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi
Dr. Öğretim Üyesi Abdullah ACAR	Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi
Dr. Öğretim Üyesi Muhterem DİLBİRLİĞİ	Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü
Dr. Öğretim Üyesi Murat TÜMAY	İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THE ISSUE

Prof. Dr. Nezir AKYEŞİLMEN	Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Refik KORKUSUZ	İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Doç. Dr. Fikret BİRDİŞLİ	İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Altun ALTUN	Hakkari Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Arif Behiç ÖZCAN	Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Aybüke YURTERİ TIRYAKI	Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Derya TEKİN	İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih KAHRAMAN	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhterem DİLBİRLİĞİ	Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü
Dr. Öğr. Üyesi Murat TUMAY	İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Segah TEKİN	Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Seydi ÇELİK	Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Yaşar BARUT	Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Y.Metin ÖZDEMİR	Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Dr. Ayşe Zeynep AKKOYUN	Tosya Devlet Hastanesi
Dr. Ender YALÇIN	Ordu Üniversitesi Deniz Bilimleri Fakültesi
Dr. Hicran ATATANIR	Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

EMEĞİ GEÇENLER/ WHO CONTRIBUTED

Halil AKSOY	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Başkan Yardımcısı
Ertuğrul YAZAR	İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Birim Sorumlusu

İÇİNDEKİLER

Türkiye ve AB`nin Suriyeli Mültecilere Yönelik İnsan Hakları Tutumu/Turkey and the EU's Human Rights Attitude <i>Towards Syrian Refugees</i>	9
<i>Dr. Öğr. Üyesi Murat KÖYLÜ</i>	
Türkiye'de Sosyal Devlet İlkesi ve Engellilere Yönelik Yayıncılık/Social State Policy in Turkey and Publications for <i>Disabilities</i>	43
<i>Simge YILMAZ - Doç. Dr. İrfan PAÇACI</i>	
Suçsuzluk Karinesini Bir Koruma Yöntemi Olarak Gizliliğin İhlali Suçu/Violation of Privacy Offence As a Protection <i>Method of Presumption of Innocence</i>	69
<i>Senanur TUNÇAK</i>	
Ulusal ve Uluslararası Alanda Seyahat Özgürlüğüne Bakış ve Diğer Temel Hak ve Özgürlüklerle İlişkisi/Outlook on <i>Freedom of Movement in National And International Fields and Its Relationship With Other Fundamental Rights and Freedoms</i>	95
<i>Nesibe GÜRBÜZ</i>	

TÜRKİYE VE AB`NİN SURİYELİ MÜLTECİLERE YÖNELİK İNSAN HAKLARI TUTUMU

Turkey and the EU's Human Rights Attitude Towards Syrian Refugees

Dr. Öğr. Üyesi Murat KÖYLÜ*

Özet

2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı sonrası milyonlarca Suriye vatandaşı mülteci durumuna düşmüştür. Mültecilerin istikameti, her türlü güven ortamından uzak bir yaşamdan geleceklerini tekrar kuracakları güvenli ülkelere doğru olmuştur. Mülteci durumuna düşen milyonlarca Suriyeli, öncelikle Türkiye ve Ürdün gibi sınır ülkelerine sığınmışlar, bir kısmı da Avrupa Birliği (AB) ülkelerine geçiş yapmanın yolunu aramışlardır. Binlercesi ise Akdeniz'in soğuk sularında hayatlarını kaybetmiştir. Sekiz yıldan beri tam bir insanlık trajedisi yaşanan Suriyeli Mültecilerin dramı, dünyanın gözleri önünde cereyan ederken Türkiye, insanlık adına büyük bir özveri göstererek dört milyona yakın Suriyeliye kapılarını açmıştır. Mültecilerin tüm insani ihtiyaçlarını (beslenme, sağlık, eğitim, barınma vs.) milli bütçesinde büyük fedakârlıkla karşılamıştır. AB ülkeleri ise yasalarında olmasına rağmen, demokrasi ve insan haklarını görmezlikten gelerek Suriyeli Mültecilerin trajedisini sadece seyretmekle kalmış, Türkiye'ye

Abstract

After the Syrian Civil War that began in 2011, millions of Syrian citizens have become refugees. The direction of refugees has been correct in safe countries where they will rebuild their future from a life away from any kind of trust. Syrian refugee status to millions of falling, first sought refuge to the country such as Turkey and Jordan, a part of the European Union (EU) have sought a way to make the transition to their country. Thousands have lost their lives in the cold waters of the Mediterranean Sea. Eight fully a human tragedy experienced by the Syrian drama of the refugees since years, while Turkey took place before the eyes of the world, showing great sacrifice on behalf of humanity has opened the door to the Syrians close to four million. It has met all the human needs of refugees (nutrition, health, education, housing, etc.) with great sacrifice in their national budget. Despite being in mourning the EU countries, it has stayed the tragedy of democracy and ignore the human rights of Syrian refugees

* Toros Üniversitesi, İktisadi ve İdari Birimler Fakültesi

söz verdikleri maddi yardımı bile ödemekten imtina etmişlerdir. Çalışmanın amacı, sekiz yıldır süre gelen Suriye İç Savaşı`ndan kaçan milyonlarca mülteciye yönelik Türkiye ve AB ülkelerinin insan hakları tutumlarını incelemektir.

Anahtar Kelimler: Türkiye, AB, Suriyeli Mülteciler, İnsan Hakları

came but just watch, they refrained from paying to Turkey even financial aid they promised. The aim of the study period of eight years from the Syrian Civil War millions of refugees fleeing towards Turkey and the EU countries is to examine the attitudes of human rights.

Keywords: Turkey, the EU, the Syrian refugees, Human Rights

GİRİŞ

Ortadoğu'da önemli ve köklü bir kültüre sahip Suriye birçok medeniyetin de beşiği olmuştur. Osmanlının 16. yüzyılda hâkimiyetine giren Suriye hemen hemen 4 yüzyıl boyunca Osmanlı egemenliğinde yaşamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından Suriye Sykes Picot Anlaşmasıyla 1920 yılında Fransızların sömürgesi haline gelmiştir. Bölgedeki direnci kırmak için bölgedeki azınlıkları destekleme politikası izleyen Fransa'nın tutumu bir bakımdan günümüzde Suriye içindeki toplumsal anlaşmazlıkların da temelini oluşturmuştur.¹ Nüfus olarak ülkenin %10'unu oluşturan Alevi Nusayri'lerin Fransa desteğini alarak özellikle orduda önemli mevkilere gelmesi, Suriye'nin bağımsızlığını kazandıktan sonra bu grubun iktidarı ele geçirmesinde en önemli etkenlerden biri olmuştur.² Fransa'nın yönetim anlamında izlediği bu politika ülke içinde dönem dönem başkaldırıları ortaya çıkarsa da Fransa burada varlığını İkinci Dünya Savaşı'na kadar sürdürmüştür.

İkinci Dünya Savaşından sonra Dünya, ABD ve Rusya'nın etrafında iki kutuplu hale geldi. Dünya'nın iki güç unsurunun burada Fransa'yı istememesi üzerine Fransa 1946 yılında tüm birliklerini çıkardı ve Suriye'yi terk etmek zorunda kaldı. Aynı bu yılda uluslararası camia tarafından Suriye'nin bağımsızlığı kabul edildi. Bağımsızlığını kazanan Suriye'de daha sonra dış güçlerin de desteklediği 8 darbe gerçekleşti. Son olarak Hafız Esad'ın 1970 yılında yaptığı darbeyle yönetim uzun yıllar Esad yönetimine kalmıştır. 1963'teki altıncı darbeyle gelen Baas Partisi iktidarı, 1966 yılında yine aynı partiden olan Hafız Esad ve Sallah Cedit darbesiyle devrilmiş, yönetime Nureddin Atasi başkanlığında sivil bir hükümet getirilmiştir. Ancak Suriye'nin Altı Gün Savaşları'nda yenilgiye uğraması Atasi hükümetinin gücünün zayıflamasına neden olmuştur. 13 Kasım 1970'te askeri darbe yapan Hafız Esad, Atasi ve Sallah Cedit'i tasfiye ederek iktidara gelmiştir.³

Suriye etnik köken ve mezhepsel olarak çok çeşitli yapıya sahip bir ülkedir. Alevi Nusayriiler ülkenin %10'unu oluştursa da Esad yönetiminde kilit konumda bulunmuşlardır. Buna karşı çıkan %74'lük Arap-sünni çoğunluğu sindirmek isteyen yönetim; diğer Kürt, Çerkez, Ermeni gibi farklı etnik grupları partiye yakınlaştı-

¹ William Cleveland. (2008). Modern Ortadoğu Tarihi, , Agora Kitaplığı, İstanbul ,s. 45

² Doğan Şentürk. (2003). Saddam'ın Baas'ı Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası , Alfa Yayınları, İstanbul, s.26.

³ William Cleveland. (2008). Modern Ortadoğu Tarihi, Agora Kitaplığı, İstanbul, s. 440.

mıştır. Bu politikayla yönetim, sünni çoğunluğa karşı diğer gruplardan destek elde etmeyi hedeflemiştir. Nusayriler'in iktidarı, orduyu ve önemli devlet kurumlarını ele geçirmeleri Sünni Müslümanlar tarafından tepkiyle karşılanmış, 1980'de Hafız Esad'a yönelik suikast girişimiyle mezhepsel çatışmalar şiddetlenmiş, 1982'de iktidar güçlerinin Hama şehrinde gerçekleştirdiği saldırılarla 25 bine yakın kişi hayatını kaybetmiştir.⁴

Aslında günümüz sığınmacı krizi bu yıllardan başlamaktadır. Yaşanan bu büyük çatışmalar sonuncunda bir milyona yakın kişi evini ve ülkesini terk etmek zorunda bırakılmıştır. Yaşanan bu olaylardan sonra ülkede Nusayriler daha da güç kazanmıştır. İktidar 1990 yılına kadar hep Rusya'nın yanında hareket etmiştir. Soğuk Savaşın sona ermesi 1991 yılında SSCB'nin dağılmasının ardından Suriye yönünü ABD ve Batı'ya dönerek ekonomide liberal sisteme geçiş yapmıştır. 2000 yılına gelindiğinde ise Hafız Esad ölmüş yerine ardından yapılan referandumda oğlu Beşşar Esad cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Beşşar Esad'ın yönetime gelmesi halkın rejime yönelik taleplerinin karşılanacağına dair umutları doğurmuş, iktidarının ilk yılında halkın taleplerinin dile getirildiği hareket "Şam Baharı" olarak adlandırılmıştır.⁵ Kısa zamanlı da olsa Beşşar Esad ülkede bir dizi yenilikler yapmıştır. Yeni hükümetle özelleştirmeler yapılmış, iş sahası genişletilmiş, basın yayına daha çok serbestlik tanınmış, ekonomide liberalizasyon hareketleriyle reformlar yapılmış, bir kısım siyasi suçlular af kapsamında özgür bırakılmış, muhalefete yönelik haklar tanınmış ve ülkede geniş çaplı bir dönüşüm gerçekleştirilmiştir.

Yapılan bu kadar reform maalesef bir yıl sürmüş başta halkın özgür seçimlerin yapılması yönündeki talepleri olmak üzere birçok istekler iktidar tarafından bastırılmaya çalışılmıştır. Bundan sonra Esad yönetimi reformların sadece ekonomik alanda olacağını siyasi olmayacağını bildirmiş, iktidara ilk geldiğinde verdiği özgürlüklerin birçoğunu yeniden kısıtlamıştır. Yeni Esad yönetimi artık babasının eski düzenine geçmiş yanına aldığı Nusayrilerle etkili istihbarat kurumları oluşturarak baskıcı bir yönetimi oluşturmuştur. Böylece başta sünni Müslümanlar olmak üzere Kürt, Türkmen, Çerkez, Hristiyan gibi ülkenin asli unsurunu oluşturan diğer 53 etnik grubun da isteklerini karşılayamamıştır.

⁴ Nikolas Van Dam. (2000). Suriye'de İktidar Mücadelesi, İletişim Yayıncılık, İstanbul, s. 183.

⁵ Seth Wikas. (2007). "Battling the Lion of Damascus, Syria's Domestic Opposition and the Asad Regime", *Policy Focus*, s. 69

Ülkedeki otokratik rejime rağmen Arap Baharına bağlı olarak başlayan gösterilerin Suriye’de de yaşanması kaygısından ilk etapta uzak olan Esad rejimi 2011’in ilk aylarında ülkesinde yaşanan küçük ölçekli protestoları iktisadi düzenlemelerle önlemeyi amaçlamıştır. Bu amaçla fakir ailelere, çalışan ve emeklilere dönük iyileştirmelere gidilmiş, gıda ve sağlık alanlarındaki zamlarda indirim yoluna gidilmiştir. Rejim karşıtı gösterilerin kırılma anı 15 Martta Dera şehrinde olmuştur. Bir okulun duvarına “Halk düzenin değişmesini istiyor.” sloganını yazan öğrencilerin tutuklanması ve bunu protesto eden kalabalığın hakarete uğramasıyla başlayan olaylar kısa sürede Şam, Humus ve tüm ülkeyi içine alan Esad karşıtı büyük bir harekete evrilmiştir.⁶

Dera’da başlayan protestolar, Esad rejimi muhaliflerince benimsenmiş ve Arap Baharı olaylarından cesaret bulan muhalifler bu protestoları birçok kente yaymıştır. 15 Mart gününü “*öfke günü*” ilan eden muhalifler bu tarihte ülke genelinde birçok kentte büyük çaplı gösteriler düzenlemiştir. 18 Mart günü ise Cuma namazı çıkışı Şam, Halep, Lazkiye, Hama, Humus ve Banyas gibi birçok şehirde Suriye tarihinde son 30 yılın en büyük protestoları yaşanmıştır. Olaylara müdahale eden polis kuvvetleri tarafından öldürülenler olmuştur. Ertesi gün ölenlerin cenaze törenlerinde çatışmalar yaşanmış ve böylece Suriye’de de Arap Baharı fitili ateşlenmiştir.⁷

Esad’ın attığı adımlar muhaliflerce samimi ve yeterli bulunmamış ve olayları yatıştırmaya yetmemiştir. Bununla birlikte Esad yönetimi de her geçen gün protestolara karşı olan tutumunu biraz daha sertleştirmiştir. Protestolarda halka karşı şiddet kullanılması ve ölü sayısının artması ile paralel olarak olaylar da şiddetlenmiştir.

25 Mart gününü “*Kararlılık Cuması*” ilan eden göstericiler Dera, Humus, Deyr-ez Zor, Şam, Lazkiye ve Rakka’da protestolar gerçekleştirmiş ve rejim aleyhine sloganlar atmışlardır. Bununla birlikte Şam başta olmak üzere birçok şehirde Esad yanlıları da Esad’a destek yürüyüşü yapmışlardır. Birleşmiş Milletler, çıkan çatışmalarda Mart ayı boyunca ölenlerin sayısının 850’den fazla olduğunu söylerken, Suriye İnsan Hakları Gözlemevi Mart ve Nisan aylarında gerçekleştirilen protestolarda 560 kişinin güvenlik güçleri tarafından öldürüldüğü bildirilmiştir.⁸

⁶ İbrahim Toraman. (2015). Arap Baharı ve Suriye, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi SBE, Yalova, s.63.

⁷ Toraman, Arap Baharı ve Suriye, s.63.

⁸ Suriye Krizinin Kronolojisi, <http://www.21yyte.org/arastirma/suriye-krizi-izlememerkezi/2013/09/02/7192/> suriye-krizinin-kronolojisi (Erişim Tarihi: 11.10.2019)

Uluslararası tüm uyarı ve tepkilere rağmen Esad rejimi muhaliflere olan sert tutumunu değiştirmemiştir. 22 Nisan' ı “*Büyük Cuma*” ilan eden ve o güne kadarki en büyük gösterileri gerçekleştiren muhaliflere karşı gerçek mermi kullanılmış ve birçok kişi hayatını kaybetmiştir. Olaylara tepki gösteren Arap Birliği göstericilere destek vermiş ve yanlarında olduğunu açıklamıştır. 28 Nisan' da toplanan BM ise Rusya' nın muhalefeti sonucu Suriye' yi kınayan ortak bir açıklama yapamamıştır. Olayların daha da şiddetlenmesi üzerine Suriye' den Türkiye ve diğer komşu ülkelere mülteci göçleri başlamıştır.

Suriye devlet televizyonuna konuşan ve “*Bugün olup bitenlerin reformla bir ilgisi yok. Bu, her şeyi yakıp yıkmaktan başka bir şey değil*” diyen Esad, bir reform planı için ulusal bir diyalog grubu oluşturulduğunu bildirmiştir. Bir yandan 20 Haziran' a kadar işlenmiş her türlü suçu af kapsamına aldığını açıklayarak reform sürecini devam ettiren Esad, diğer taraftan devlet kanalında yaptığı konuşmada muhaliflere karşı “*mikroplar*” ifadesini kullanmış ve “*ülkemiz mikroplardan temizlenmeli*” demiştir.⁹

Suriye' de bölge bölge başlayan ayaklanmalar ve sonrasında Koalisyon Güçleri ve Rusya' nın müdahalesi ile Suriye sorunu uluslararası bir sorun haline dönüşmüştür. Operasyonların başlamasıyla özellikle Suriye' nin Kuzey' inde yerleşim yerleri rejim güçleri tarafından ağır şekilde bombalanmaya başlamıştı. Diğer taraftan Irak' ta başlayan ve gittikçe batıya yayılan IŞID tehdidi ise rejimden daha tehlikeli olarak Suriye halkını yaşamlarını tehdit etmekteydi. Yaşam şartları gittikçe zorlaşan şehirlerde halk çareyi başta Türkiye ve Ürdün olmak üzere batılı ülkelere göç ederek mülteci durumuna düşmüşlerdir.

Sınırlarımız ötesinde sekiz yıldır devam eden ve insan hakları yönünden büyük bit trajedi teşkil eden Suriyeli Mültecilerinin durumu, Türkiye için öncelikle sınırlarında bir tehdit oluşturacak terör oluşumlarını engellemek ve vatanlarından zorla göç ettirilen ve mülteci durumuna düşmüş milyonlarca Suriyeliyi tekrar yurtlarına dönüşünü sağlamak birinci amacı olmuştur.¹⁰

⁹ Toraman, Arap Baharı ve Suriye, s.66.

¹⁰ AB- Türkiye Arasındaki Göç ve Mülteciler Anlaşması ile İlgili Soru ve Cevaplar <https://www.hrw.org/tr/news/2016/03/07/287301> [Erişim Tarihi: 01.06.2020]

1. TÜRKİYE'NİN SURİYELİ SİĞİNMACILAR MEVCUT DURUMU VE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar İle Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar düzenlenmiş ve bu Yönetmelik, 14.04.1994 tarihinde kabul edilmiştir. Bu yönetmelikte, 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü'ne uygun olarak, yabancılara uygulanacak usul ve esaslar ile yetkili kuruluşlar belirlenmiştir.

Yönetmelik, mülteci hukuku ile ilgili olup iç hukuktaki boşluğu doldurmuştur ancak; kapsamında yabancıların iltica süreci hakkında yeteri kadar bilgilendirilmesi ve iltica müracaatları süresinin de 10 günlük sınırlama uygulamada aksaklıklara neden olmuştur. 16.01.2006 tarihinde kabul edilen “Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar İle Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik” ile söz konusu aksaklıkların giderilmesi amaçlanmış ve 10 günlük başvuru süresi yerine, “gecikmeden” ve “makul olan en kısa süre içerisinde” başvurulması düzenlenmiştir.

2006 tarihli yönetmeliğin yetersizliği, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) mülteci hakları konusunda Türkiye aleyhine çeşitli kararlar vermesine ve Uluslararası Af Örgütü ve Avrupa Konseyi'nin de Türkiye'de mülteci hakları konusunda olumsuz raporlar yayınlamasına yol açmıştır. Bu olumsuz gelişmeler neticesinde Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Tasarısı Taslağı hazırlanmaya başlamış ve 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) 11.04.2013 tarihinde, Resmi Gazete 'de yayımlanmış, yayımından bir yıl sonra da yürürlüğe girmiştir.¹¹

YUKK'un ilgili maddesine göre,

Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz ko-

¹¹ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2013). Yabancılar ve uluslararası Koruma Yasası, İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, s. 60-62.

nusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında şartlı mülteci statüsü verilir. Üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar, şartlı mültecinin Türkiye'de kalmasına izin verilir.

YUKK, 1951 Sözleşmesi'nde düzenlenen "geri göndermeme ilkesini" de kabul etmekte ve bu bağlamda 1994 Yönetmeliği'nde yer almayan bir uluslararası koruma statüsü getirmektedir. İkincil koruma" adı verilen bu yeni statüyü düzenleyen madde şöyledir:

Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek olan; işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak ya da uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak olan yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüyü ifade eder.

YUKK'un "Geçici Koruma" başlıklı 91. maddesine göre hazırlanması gereken bir yasal düzenleme olan "Geçici Koruma Yönetmeliği" (GKY) ise 22 Ekim 2014 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 2011 yılından itibaren Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin yasal bir statüye kavuşabilmeleri açısından bu yönetmelik önem taşımaktadır. Çünkü Suriyeliler için başta yetkililer tarafından kullanılan "misafir" kavramının yerini artık "geçici korumadan yararlanan kişiler" almıştır.

Görüleceği gibi "misafir" statüsünün hiçbir hukuki değeri ve karşılığı yoktur. Geçici Koruma Yönetmeliği'ne göre, hangi ülkeden gelirlerse gelsinler kitlesel akınlara gelen yabancılar, artık bu yönetmeliğin kapsamına girmektedir.

Türkiye'ye Suriye'den 29 Nisan 2011'de gelen ilk grup, ilk çadır kent alanı olarak Yayladağ merkeze yerleştirilmiş, daha sonrasında devam eden girişler üzerine ise 09 Haziran 2011 tarihinde Altınözü ve 12 Haziran 2011 tarihinde Boynuyğun Çadır Kentleri kurulmuştur. Türkiye, T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) ve Kızılay aracılığıyla ilk girişlerin olduğu günden itibaren bölgede, zaman zamanda "sıfır noktası" olarak tabir edilen Türkiye sınırı dışındaki bölgede insani yardım faaliyetlerine başlamıştır. Türkiye, Suriye'den ilk katile girişinden 11 ay sonra krizle mücadele etmenin yasal ve idari çerçevesini çizen bir yönergeyi yü-

rürlüğe koymuştur. 30 Mart 2012 tarihinde İçişleri Bakanlığı tarafından “Türkiye’ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge” ile ortaya çıkan bu kitlesel göç akınını yönetmenin esaslarını belirlemiştir. Sürecin yönetilmesi için “T.C. Başbakanlık Suriyeli Sığınmacılar Genel Koordinatörlüğü” oluşturulmuş ve 20 Eylül 2012 tarihli Başbakanlık genelgesi ile “Türkiye’de bulunan Suriyeli sığınmacılar konusunda kamu kurumları arasındaki her türlü konunun koordinasyonuyla ilgilenmek üzere” Gaziantep’te görev yapan bir Koordinatör Vali atanmıştır.¹²

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Türkiye’de geçici koruma statüsü ile yaşamlarını sürdüren Suriyeli sayısını 25 Temmuz 2019’da açıkladı. Buna göre Türkiye’de 3.649.750 Suriyeli yaşamaktadır. Bu rakam 2011’den itibaren her yıl artış göstermiştir.

2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017 2018 2019

Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>) <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri> , (Erişim: 10.08.2019)

¹² Hakan Ömer Tunca ve Ahmet Karadağ. (2018). “Suriye’den Türkiye’ye Göç: Tehditler ve Fırsatlar”, *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi Science Journal of Turkish Military Academy* Aralık /December 2018, Cilt/Volume 28, Sayı/Issue 2, s. 47-68.

Diğer taraftan geçici koruma statüsüyle Türkiye’de bulunanların haricinde oturma izni ile ikamet eden Suriyeliler de bulunmaktadır. Oturma izni alan Suriyeliler nispeten diğerlerinden farklı olarak ekonomik düzeyleri, mesleki becerileri daha iyi olanlardır. Yine Göç İdaresinin 2018 verilerine göre bu sayı 99.643 kişidir¹³.

Suriyeli sığınmacıların büyük bir kısmı uzmanlık ve teknik bilgi gerektirmeyen niteliksiz alanlarda çalışma hayatına katılmıştır. Bu alanlar başta tarım olmak üzere inşaat ve tekstil sektörleridir. Bilişim, yazılım, mühendislik, tıp teknolojileri gibi alanlar hemen hemen hiç istihdamın olmadığı alanlardır.⁶⁰ Kendi iş yerini açmak isteyen sığınmacılara haklar tanınmış 2015 yılında 3 bine yakın Suriyeli sığınmacılara ait iş yeri açılmıştır. Geçici koruma elde eden sığınmacıya 6 ay sonra kendi iş yerini açma veya doğrudan çalışma izni verilmiştir. Yabancılar verilen çalışma izni kanunu kapsamında yapılan bir diğer değişiklik ise % 10 kotasıdır. Yani eskiden bir işveren yabancı bir işçiyi işe almadan önce o iş kolunda çalışacak Türk vatandaşının olmadığını belgelemek zorundaydı. Bu zorunluluk kaldırıldı yerine 100 işçi çalıştıran işyerleri için 10 yabancı veya sığınmacı çalıştırma izni getirildi.⁶¹ Daha vasıfsız iş kolu olan tarım ve hayvancılık alanında çalışan sığınmacılardan çalışma izni aranmadı. Bu da kayıt dışı çalışmayı daha yaygın hale getiren sebeplerden biri olmuştur.

Üçüncü bir grup düzensiz göçmen¹⁴ konumundaki Suriyelilerdir. Bu nedenle Suriyeli düzensiz göçmen sayıları, başka bir ülkeye özellikle AB ülkelerine yasadışı yollardan göç etmek amacıyla hareket etmeleri nedeniyle sayıların yüksek olduğu düşünülmektedir. İnsanlık trajedilerinin en çok yaşandığı bu grup, çoğunlukla insan kaçakçılarının kurmuş oldukları illegal yapılar aracılığı ile son derece tehlikeli bir yolculuğa yöneltilmişlerdir. Birçoğu deniz yoluyla ve oldukça emniyetsiz koşullarda yaptıkları yolculuklarda yaşamlarını yitirmişlerdir.

Göç idaresi Genel Müdürlüğü’nün Ağustos 2019 verilerine göre Türkiye’de 21.988 Suriyeli düzensiz göçmen olarak yakalanmıştır.

2012 yılından itibaren Türkiye sınırlarına doğru göç eden yüzbinlerce Suriyeli başlangıçta, resmi adı “Geçici Barınma Merkezi” olan ve Türkiye’nin Suriye sını-

¹³ T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>) <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri> , (Erişim: 10.08.2019)

¹⁴ Yasadışı giriş, giriş koşullarını ihlal veya vizelerinin geçerlik tarihleri sona ermesi nedeniyle hukuki statülerini kaybetmiş kişiler.

rındaki illerinde inşa edilen kamplarda misafir edilmişler ve insan haklarına uygun olarak tüm yaşamsal ihtiyaçları milli bütçeden karşılanmıştır.

Bu merkezler; Şanlıurfa, Adana, Kilis, Kahramanmaraş, Hatay, Osmaniye, Malatya ve Gaziantep'te bulunmaktadır. Temmuz 2019 verilerine göre 87.464 Suriyeli (kayıtlı Suriyelilerin %2,4'ü) geçici barınma merkezlerinde ikamet etmektedir. Kayıtlı diğer Suriyelilerin % 97, 6'sı ülke içinde kentlerde yaşamaktadır.

İllere Göre Kayıtlı Suriyelilerin Nüfus Olarak Yoğun Olduğu Şehirler

Şehir	Yaşayan Suriyeli Sayısı
İstanbul (nüfusunun %3,64'ü)	547,716
Gaziantep	445,154
Hatay	431,098
Şanlıurfa	430,237
Adana	240,752

Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>) <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri> , (Erişim: 10.08.2019)

İllere Göre Kayıtlı Suriyelilerin Nüfus Olarak En Az Yaşadığı Şehirler

Kent	Suriyeli sayısı	Suriyelilerin yerleşik nüfusa oranı
Bayburt	25	%0,03
Artvin	35	%0,02
Tunceli	56	%0,06
Iğdır	86	%0,04
Erzincan	100	%0,04
Ardahan	121	%0,12
Bartın	133	%0,07
Sinop	142	%0,06
Giresun	162	%0,04
Kars	171	%0,06

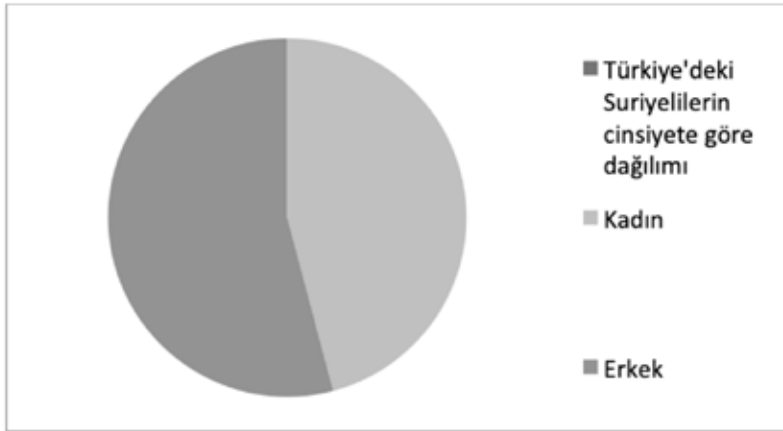
Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>) <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri> , (Erişim: 10.08.2019)

Suriyelilerin Yerleşik Kent Nüfusuna Oranı

Kent	Suriyelilerin yerleşik nüfusa oranı
Kilis	%84,41
Hatay	%26,71
Gaziantep	%21,90
Şanlıurfa	%21,14
Mersin	%11,10
Adana	%10,86
Osmaniye	%9,26
Kahramanmaraş	%7,83
Bursa	%5,82
Kayseri	%5,66

Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>) <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri> , (Erişim: 10.08.2019)

Türkiye`de yaşayan Suriyelilerin 1.970.516`sı yani % 54`ü erkek ve 1.668,768`i ise kadınlardan oluşmaktadır.

Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>) <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri> , (Erişim: 10.08.2019)

Yaş dilimi açısından bakıldığında 0-18 yaş aralığı büyük bir bölümü oluşturmaktadır.

Türkiye'deki Suriyelilerin yaşa göre dağılımı

0-9	1.032.166
10-18	658.373
19-29	899.701
30-39	535.888
40-49	263.748
50-59	159.239
60 +	11.773

Kaynak: .C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>) <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri> , (Erişim: 10.08.2019)

2012 yılından itibaren Türkiye'de 450 çocuğun dünyaya geldiği kayıtlara geçmiştir. Diğer taraftan yine İçişleri bakanlığı verilerine göre 92.280 Suriyeliye vatandaşlık verildiği ve bu kimselerin 53,099'u seçimlerde oy kullanabilmektedir.¹⁵

Türkiye'ye gelen Suriyeli sığınmacıların birçoğunun hedefi yaşam standartları yüksek olan Avrupa ülkelerine gitmekti. Bu yüzden Türkiye Avrupa'ya geçiş yolu olarak görülmüştür. Ülkesine kabul noktasında Avrupa; Türkiye kadar esnek olmamış, kendi aralarında bir fikir birliği oluşturamamıştır. Özellikle Avrupa Birliği ülkeleri kendilerine sığınan sığınmacıları ya ülkelerinin kaynaklarını tüketecek ya da yerli insanının istihdamını daraltacak tehlike olarak görmüştür. Ekonomik olarak daha iyi durumda olan İsveç ve Almanya gibi ülkeler diğer Avrupa ülkelerine göre ülkelere daha fazla sığınmacı kabul etmiştir.

Diğer Avrupa ülkelerinde bu sayı çok düşmekle beraber Doğu Avrupa ülkelerinin büyük kısmı ülkesine sığınmacı kabul etmemiştir. Uluslararası korunmaya muhtaç 22 bin 500 sığınmacıyı ülkesine kabul etme ve paylaşma konusunda AB ülkeleri tarafından 2015 yılında anlaşmaya varılmıştır. 2015 yılında alınan bu karar doğrultusunda sığınmacıların sadece 8 bin 200 'ü yerleştirilmiştir. Ege Denizi üzerinden

¹⁵ T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>) <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri> , (Erişim: 10.08.2019)

transit geçişin sağlandığı Yunanistan ve İtalya gibi devletlerdeki 160 bin Suriyeli sığınmacıların sadece 3 bini yerleşim şansı bulmuştur.¹⁶ Bazı Avrupa ülkeleri ise Suriyeli sığınmacıların kabulü ve paylaşımı konusunda parlamentonun koyduğu kotaya karşı çıkmıştır. Macaristan bu durumu ülkesinde referanduma götüreceğini söylemiş, Sırbistan sınırlarına dikenli tel çekmiş, Slovakya, Avusturya ve Polonya gibi ülkeler aynı Macaristan gibi tek bir sığınmacıyı bile ülkesine kabul etmemiştir. Çekya Suriyeli sığınmacıları ülkesine kabul ederken farklı uygulama getirmiş sığınmacıların koluna numara yazma uygulaması başlatmıştır.¹⁷

1.2. EĞİTİM HAKKI

Türkiye'deki kanunlar ve genelge¹⁸ uyarınca, Türkiye vatandaşı olmayanlar dahil olmak üzere Türkiye'de yaşayan tüm çocukların temel eğitimden yararlanma hakkı vardır. Geçici koruma kapsamındaki çocukların devlet okullarının yanı sıra geçici eğitim merkezlerine erişim hakkı da bulunmaktadır. Bu sistem 4 yıl süreli ilkököl (1. 2. 3. ve 4. sınıf), ikinci kademe 4 yıl süreli ortaokul (5. 6. 7. ve 8. sınıf) ve üçüncü kademe 4 yıl süreli lise (9. 10. 11. ve 12. sınıf) eğitimlerini kapsamaktadır. Devlet okullarında eğitim-öğretim dili Türkçedir.¹⁹ Geçici eğitim merkezleri ise eğitim alanında çalışan sivil toplum örgütleri, doğrudan Suriyeli mülteciler veya kamplarda devlet, uluslararası ya da ulusal kuruluşlar tarafından kurulmuş olan okullardır. Bu merkezlerin devlet okullarından bir diğer farkı, söz konusu okullarda eğitim dili ağırlıklı olarak Arapça olması ve yine ağırlıklı olarak Suriye müfredatına göre eğitim verilmesidir. Millî Eğitim Bakanlığı denetimi altında olanlar okullarda ayrıca Türkçe öğretmeni de bulunmaktadır. Fakat buralarda yaşanan sorunlar, eksiklikler ve istisnalar dolayısıyla geçici eğitim merkezlerinde okuyan öğrencilerin kademeli olarak devlet okullarına yönlendirilip kapatılması kararlaştırılmıştır.²⁰

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) verilerine göre Türkiye'de 5-17 yaş arasında yer alan yani zorunlu okul çağındaki Suriyeli çocukların sayısı 1.047.536'dır. Bu sayı

¹⁶ Batalla Adam. (2016). "The Refugee Card in EU-Turkey Relations: A Necessary But Uncertain Deal", *IAI*, S.14, s. 1-12.

¹⁷ Mustafa Kutlay, ve Ö. Akçalı. (2015), "Mülteci krizi ve Türkiye-AB ilişkilerinde eksen kayması riski." *USAK Analiz* 21, İstanbul.

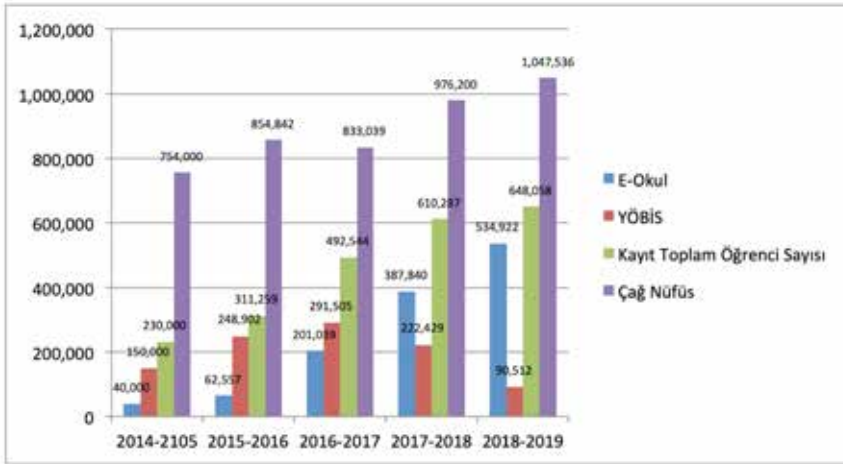
¹⁸ 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, MEB` lığı 23.09.2014 tarihli Yabancılar Yönelik Eğitim- Öğretim Hizmetleri Genelgesi

¹⁹ Mülteci Hakları Merkezi, Suriye`den Gelen Sığınmacılar İçin Türkiye`de Eğitim Hakkı, <https://www.mhd.org.tr/ima-ges/yayinlar/MHM-7.pdf>, (Erişim Tarihi: 19.10.2019).

²⁰ Hürriyet, "Geçici Eğitim Merkezlerine 4 Yıl Süre", Hürriyet, 19.09.2017, <http://www.hurriyet.com.tr/gecici-egitim-merkezlerine-4-yil-sure-40583490>, (Erişim Tarihi:01.10.2019).

Türkiye'deki geçici koruma altındaki toplam Suriyeli sayısının %28.97'sine denk gelmektedir. Bir anda karşı karşıya kalınan ve özellikle nüfusuna oranla %10'dan fazla Suriyeliyi barındıran yerlerde bütün eğitim kapasitesini zorlayan bu büyük sayı konusunda Türkiye olağanüstü bir çaba sergilemektedir. Suriyeli çocukların 2014-2015 eğitim yılında 230 bini, 2015-2016'da 311 bini, 2016-2017'de 492 bini 2017-2018'de 610 bini ve 2018-2019'da 643.058'i okullaştırılmıştır. Muhtemelen yeni öğretim yılında sayı 800 bini aşacaktır. Son verilere göre bu çocukların halen %61,41'i okullaştırılmıştır. Bu öğrencilerin MEB verilerine göre resmî okullarda ve geçici eğitim merkezlerinde öğrenim gören öğrencilerin eğitim kademelerine göre okullaşma oranları Ana okul %33,86, İlkokul %96,50, Ortaokul %57,66 Lise eğitimi ise %26,77 olarak gerçekleşmiştir. Ancak okullaştırılan Suriyeli çocuklara ilişkin veriler, okullaşma oranlarında da ciddi dengesizlikler olduğunu ortaya koymaktadır. İlkokul 1. ve 2. Sınıfta okullaşma %90'ın üzerine çıkmışken, bu oran 5, 6, 7 ve 8. (10-13 yaş arası) sınıflarda %57,66'ya, 9-12. Sınıflarda (yani 14-17 yaş grubu) ise %26,77'ye düşmektedir.²¹

Yıllara Göre Türkiye`de İlk ve Orta Eğitime Erişimi Sağlanan Suriyeli Öğrenci Sayıları

Kaynak: MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü: https://hbgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_06/26115239_14_HAZiran___2019_YNTERNET_SUNUUU_.pdf (Erişim: 01.06.2020)

²¹ Murat Erdoğan. (Eylül 2019). Türkiye`deki Suriyeli Mülteciler, Konrad Adenauer Stiftung, , İstanbul, s.11

Suriyeli çocukların Türk okullarına ve Geçici Eğitim Merkezlerine (GEM) kayıt olmalarına ilişkin yasal çerçeve MEB'in 2014/21 genelgesiyle belirlenmiştir. GEM, geçici koruma altında bulunan Suriyeliler için kurulan eğitim kurumlarıdır. 2018 yılından itibaren MEB, barınma merkezlerinde yaşayanların merkezlerde bulunan okullarda, diğer çocukların ise Türk eğitim sistemi içerisinde eğitim alacağını belirtmiştir.

Türkiye'de bulunan Suriyeliler içinde, bir bölümü Suriye'deki eğitimini yarıda bırakarak Türkiye'ye gelmiş olanlardan, bir bölümü ise Türkiye'de ilköğretim ve lise eğitimi aldıktan sonra Yabancı Öğrenci Sınavlarını ve dil sınavlarını başarıyla üniversitelere giren Suriyeli öğrenci sayısı sürekli olarak artış göstermektedir. Türkiye'deki 100 civarındaki devlet ve 50 civarındaki vakıf (özel) üniversitede öğrenim gören Suriyeli üniversite öğrencisi sayısı 2016-2017 akademik yılında 14.747, 2017-2018 akademik yılında 20.701, 2018-2019 akademik yılında ise 27.606'ya çıkmıştır. Suriyeli öğrenciler, Türkiye'de yaklaşık 140 bin civarında olan uluslararası öğrenciler arasında da son iki yılda sayısal büyüklük olarak da ilk sırada yer almaktadırlar. 2017-2018 verilerine göre aralarında 410 doktora, 1.650 yüksek lisans öğrencisi bulunan Suriyeliler, devlet üniversitelerinden her türlü harçlardan muaf olarak öğrenimlerine devam etmektedirler. Suriyeli üniversite öğrencileri içinde burs alanların oranı %15'ler civarında görünmektedir. Hem Suriyeli gençlerin eğitim ve kariyerlerine devam edebilmeleri hem de uyum süreçlerinde aktif rol oynayabilmeleri bakımından üniversite öğrencilerinin varlığı son derece önemlidir.²²

Kaynak: Kaynak: YÖK: <https://istatistik.yok.gov.tr>

²² Erdoğan. (Eylül 2019). Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler, s.12.

1.2. SAĞLIK HAKKI

Sağlık hizmetleri halen AFAD tarafından yayımlanan 2015/8 sayılı genelge ve Sağlık Bakanlığı'nın 04.11.2015 tarihli ve 9648 sayılı “Geçici Koruma Altına Alınanlara Verilecek Sağlık Hizmetlerine Dair Esaslar” yönergesi çerçevesinde yürütülmektedir. Sağlık Bakanlığı tarafından birinci basamak koruyucu, tanı ve tedavi edici sağlık hizmetleri kapsamında; ayaktan tanı ve tedavi, bağışıklama, bulaşıcı hastalık ve salgın ile mücadele, tüberkülozla mücadele, çevre sağlığı, kadın ve üreme sağlığı, çocuk ve ergen sağlığı hizmetleri verilmektedir. Bu hizmetlerin sunumu, Geçici Barınma Merkezleri (GBM)’nde toplum sağlığı personeli, dışında ise başvurdıkları aile ya da toplum sağlığı merkezi personeli tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu sağlık hizmetlerinin alımı AFAD ile Sağlık Bakanlığı arasında imzalanan protokol ile sağlanmaktadır.²³

Geçici koruma kaydını yaptıran kişiler, birinci basamak sağlık kuruluşlarında ilk kademe tanı, tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinden faydalanabilmektedir.²⁴ Bu kuruluşlar ayrıca bebekler için aşılama hizmetleri, bulaşıcı risklere karşı gerekli tarama, kadın ve üreme sağlığı ile ilgili hizmetler ile çocuk ve ergenlere yönelik de hizmet sağlamaktadır. Bunun yanında devlet hastaneleri gibi ikinci basamak sağlık kuruluşları ile üçüncü basamak sayılan eğitim ve araştırma hastanelerine doğrudan başvurulabilmektedirler. Fakat bu hizmetlerden faydalanabilmek için kayıtlı bulundukları illerdeki sağlık kuruluşlarında gitmeleri gereklidir. Kayıtlı bulundukları illerdeki sağlık alanındaki yetersizlikler dolayısıyla başka illerdeki hastanelerde tedavilerine devam edebilmeleri için tedavinin sağlanabileceği en uygun ve en yakın ilden başlamak üzere diğer sağlık kuruluşlarına sevk edilebilmektedirler. Ayrıca acil haller söz konusu olduğunda, bulundukları yerdeki acil sağlık hizmetlerinden yararlanma hakları vardır.²⁵

²³ CNN Türk, “Sağlık Bakanlığı Suriyelilere Sağlanan Sağlık Hizmetlerini Açıkladı”, CNN Türk, 11.12.2018, <https://www.cnntrk.com/turkiye/saglik-bakanligi-suriyelilere-saglanan-saglikhizmetlerini-acikladi>, (Erişim Tarihi: 22.10.2019).

²⁴ Sağlık ocakları, sağlık merkezleri, ana-çocuk sağlığı ve aile planlaması merkezi ve verem savaş dispanserleri birinci basamak sağlık kuruluşu olarak kabul edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Resul Kurt, “Sağlık Kuruluşları Basamak Sistemi”, Dünya Gazetesi, <https://www.dunya.com/koseyazisi/saglik-kuruluslarina-basamak-sistemi/2743>, (Erişim Tarihi: 22.10.2019).

²⁵ Mülteci Hakları Merkezi, Suriye’den Gelen Sığınmacılar İçin Türkiye’de Sağlık Hakkı, <http://www.mhd.org.tr/images/yayinlar/MHM-4.pdf>, (Erişim Tarihi: 19.10.2019).

Türkiye’de geçici korunan Suriyelilere sağlık hizmetleri üç ana başlıkta sunulmaktadır; 1) 112 Acil Sağlık Hizmetleri, 2) Temel ve Koruyucu Sağlık Hizmetleri, 3) İkinci ve Üçüncü Basamak Sağlık Hizmetleri (GİGM). Krizin başından itibaren sağlık hizmetlerinin sunumu sınırda başlamış, sınıra ulaşan kişiler genel sağlık taramasından geçirildikten sonra ihtiyaç duydukları sağlık hizmeti verilmiş, yaralı ve acil hastalar hastanelere yönlendirilmiş, bulaşıcı ve salgın hastalıklar yönünden risk grubunda bulunanlar için ilgili aşılar uygulanarak gerekli önlemler alınmıştır.²⁶

Türkiye’deki Suriyelilerin sağlık hizmetlerine erişimleri konusundaki uygulamalarda en başından itibaren üç önemli aşama söz konusu olup, ilk etapta, Nisan 2011-Ocak 2013 tarihlerinde, sadece kamplarda kalanlar sağlık hizmetlerinden faydalanmışlardır.²⁷ Ancak ülkeye gelenlerin sayısının hızla artması ve bu kişilerin kampların dışına taşmalarıyla kamp dışında yaşayanlar için de düzenleme yapma ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

AFAD’ın 18 Ocak 2013 tarihli ve 2013/1 sayılı “Suriyeli Misafirlerin Sağlık ve Diğer Hizmetleri” konulu genelgesi ile kamplar dışında bölgedeki 10 il (Adana, Adıyaman, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Mardin, Osmaniye ve Şanlıurfa) ile sınırlı tutularak sağlık hizmetleri kapsamı genişletilmiştir.²⁸ Suriyelilerin kamp dışında yaşadıkları sorunların çözümüne yönelik ilk adım sağlık hizmetlerinin sunulmasına ilişkin bu genelge olmuştur.²⁹ Bu genelge ile Suriyelilerin önleyici ve temel sağlık hizmetleri giderlerinin AFAD tarafından karşılanacağı kabul edilmiş ve kamp dışındakiler için ancak 10 ildeki sağlık kurumlarına başvurmaları kaydıyla bu haktan ücretsiz faydalanmaları mümkün olmuştur.³⁰

Kamp dışındaki Suriyelilerden diğer illerde olanlar ise sağlık hizmetlerinden ücret karşılığı faydalanabilmekteydiler³¹ Nitekim bu açığı kapatmak amacıyla STK’lar

²⁶ TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu (TBMM, b) [Mart 2018]. Göç ve Uyum Raporu. Ankara. https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2018/goc_ve_uyum_raporu.pdf. Erişim tarihi: 20 Mart 2019, s.257.

²⁷ Murat Erdoğan, (Şubat 2018). Türkiye’deki Suriyeliler Toplumsal Kabul ve Uyum. 2. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.90.

²⁸ Erdoğan, Türkiye’deki Suriyeliler Toplumsal Kabul, s.91.

²⁹ Kemal Kirişçi ve Sema Karaca, (Haziran 2015). Hoşgörü ve Çelişkiler: 1989, 1991 ve 2011’de Türkiye’ye Yönelen Kitle-sel Mülteci Akınları, s. 24.

³⁰ Erdoğan, Türkiye’deki Suriyeliler Toplumsal Kabul, s.91.

³¹ Gül Dilek Türk, (2016). Türkiye’de Suriyeli Mültecilere Yönelik Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyetlerine İlişkin Bir Değerlendirme. Marmara İletişim Dergisi. Sayı. 25. s. 48. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/219510>. Erişim Tarihi: 20 Mart 2019 49).

konuya müdahil olmuş ve sağlık hizmetleri konusunda kamp dışında yaşayan Suriyelilere yönelik çalışmalar yürütmüşlerdir.³²

Suriyelilerin sadece kıyı illerine değil, kısa sürede tüm illere yayılmalarıyla sağlık hizmetlerinde üçüncü aşamaya geçilmiştir. AFAD'ın 8 Eylül 2013 tarihli ve 2013/8 sayılı "Suriyeli Misafirlerin Sağlık ve Diğer Hizmetleri Hakkında Genelge" ile sağlık hizmetlerinin kapsamı hem hizmetlerin sunumu açısından hem de 10 ilden 81 ile çıkarılarak ülke genelinde genişletilmiş. Bu düzenleme ile kayıtlı olup olmamasına bakılmaksızın tüm Suriyelilerin Türkiye'nin 81 ilinde sağlık hizmetlerinden faydalanabileceği öngörülmüştür.³³

1.3. ÇALIŞMA HAKKI

Diğer haklarda olduğu gibi geçici koruma kaydını tamamlamış olan kişiler, kayıt tarihlerinden altı ay sonra çalışma izni almak için başvurabilmektedir. Bu hak, yine geçici koruma yönetmeliğinin 29. maddesiyle düzenlenmiştir. 29. Maddeye göre geçici koruma belgesine sahip olanlar Bakanlar Kurulunun belirlediği iş alanlarında çalışabilirler ve başvurularını Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına yapabilirler.

Tüm bu haklar çerçevesinde bir yandan Türkiye geçici koruma kapsamına aldığı Suriyeliler için iş piyasasına erişimini kolaylaştırmaya ve nüfusu kontrol altında tutmaya çalışmış; diğer yandan kısıtlar getirerek bu kişilerin çalışmalarını sınırlandırmaya çalışmıştır.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından 31 Mart 2019 tarihinde yapılan açıklamaya göre Türkiye'de çalışma izni verilen Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşı kişi sayısı 31 bin 185 kişidir.³⁴ Oysa yapılan araştırmalar Türkiye'de çalışan Suriyeli sayısının toplam nüfuslarının %30'undan fazla olduğunu, yani en az 1.2 milyon Suriyelinin çalıştığını göstermektedir. Türkiye'de fiilen çalışan Suriyeliler dikkate alındığında, bu sayılar çalışma haklarının geçici koruma altındaki Suriyeliler için yeterince işlevsel olmadığını ve çalışmakta olan Suriyelilerin %95'inden fazlasının halen kayıt dışı çalıştığını açık biçimde göstermektedir.³⁵

³² Türk, Türkiye'de Suriyeli Mültecilere Yönelik Sivil, s. 49.

³³ Erdoğan, Türkiye'deki Suriyeliler Toplumsal Kabul, s.92.

³⁴ Bu sayı 15 Kasım 2018 tarihindeki 32 bin 199 kişiden daha az olması dikkat çekicidir. Ancak sayıların düşmesinde vatandaşlığa alınan Suriyelilerin önemli bir rol oynadığı tahmin edilebilir

³⁵ SUY/ESSN yardımlarını organize eden Kızılay ve WFP tarafından yapılan kapsamlı araştırmada Türkiye'deki Suriyeliler ve diğer uluslararası koruma altındakilerin (özellikle Afgan ve Iraklı) çalışma hayatına ilişkin önemli bulgulara

Ancak kayıt dışı çalışma ne yazık ki Türk ekonomisinin de arzu edilmeyen bir gerçekliğidir. TÜİK'in Mayıs 2019 verilerine göre³⁶ halen aktif çalışan T.C. Vatandaşları arasında "herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olmadan" yani "kayıtdışı" çalışanların oranı %34,4'dür. Yani Türkiye'nin toplam 32,3 milyon olan 15 yaş üstü "işgücü" içinde 10 milyondan fazla T.C. Vatandaşı halen "kayıtdışı" çalışmaktadır. Suriyeliler için yapılan bütün projeksiyonlar Türkiye'de 1 ile 1,2 milyon civarındaki Suriyelinin kayıt dışı çalışarak da kendi ayakları üzerinde durmayı başardığını, devletten mali destek ihtiyaçlarının azaldığını ve Türk ekonomisine katkıda bulunduğunu göstermektedir. Dünya Bankası başta olmak üzere pek çok uluslararası kurum, Türkiye'nin Suriyelileri kamplarda barınmaya zorlamadıkları ve çalışmalarına (kayıt dışı da olsa) izin verdikleri için doğru bir politika izlediğini, bunun hem ekonomiye katkı sağladığını, hem de mültecilerin onurlu yaşamasını kolaylaştırdığını ifade etmekte, hatta bunun "kalkınmacı mülteci politikası" olarak da adlandırılabileceğini ifade etmektedirler.³⁷

1.4. SOSYAL UYUM YARDIMI (SUY)

Türkiye'deki Suriyeli ve diğer sığınmacılar için mali destek programları 2016 sonuna kadar istisnai birkaç uygulama dışında gerçekleşmemiştir. Bu konudaki asıl program Türkiye ile AB arasında 16 Mart 2016 mutabakatı ile başlamıştır. Aralık 2016-Nisan 2019 arasında AB tarafından sağlanan 998 milyon avro-luk finansman sayesinde SUY programı Türkiye'de toplamda 276.556 hanedeki 1.606.404 uluslararası koruma altında kişiye destek sağlanmıştır. Bunun %88,2'si yani 1.417.882'i (yaklaşık 245 bin hane) Suriyelidir. Bu destek Türkiye genelinde kamp dışında yaşayan sığınmacıların ve mültecilerin gıda, barınma, giyim gibi temel ihtiyaçlarını onurlu bir biçimde karşılamalarını amaçlamaktadır. Yardım,

ulaşmıştır. Burada araştırmanın yapıldığı örneklemin temsil ettiği 413 bin ailenin %84'ünde en az bir kişinin çalıştığı tespit edilmiştir. Bunların içinde çalışma izni olanların oranı ise % 3'tür. "WFP and TRC developed the Livelihoods Survey to provide additional evidence to inform the design of the transition from basic needs assistance to more sustainable livelihoods opportunities for refugees in Turkey. The survey sample is drawn from the ESSN applicant pool and aims to assess the potential for refugee integration into Turkish labour markets, as well as to identify key constraints." Turkish Red Crescent and World Food Programme (2019). Refugees In Turkey: Livelihoods Survey Findings. Ankara, Turkey

³⁶ Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK: <http://tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=30683> (Erişim: 07.07.2019)

³⁷ Dünya Bankası: World Bank Report: Turkey's Response to the Syrian Refugee Crisis and the Road Ahead, December 2015

muhtaçlık durumunun değerlendirilmesi yapıldıktan sonra, KIZILAYKART aracılığı ile verilmektedir.³⁸

Geçici koruma kapsamındaki kişilerin mülk edinme hakları kısıtlanmış ve sıkı kontrollere bağlı tutulmuştur. Diğer yandan bu kişilerin sağlık Türkiye’de, eğitim ve iş piyasalarına erişim hakları mevcuttur. Fakat geçici korumanın yerleşim ve entegrasyon konusunda belirsiz oluşu, uygulamada bu kişilere yönelik insan hakları ihlallerinin ve adaletsizliklerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Türkiye’de bulunan yüz binlerce Suriyeli mülteci iş, konut, eğitim ve sağlık hizmetlerine yasal olarak erişmelerinin önünde engel bulunmasa da temelde ekonomik sebeplerden ötürü bu hizmetlere ulaşmakta zorlanmaktadır. Gün geçtikçe Suriyelilerin varlığı, yaklaşık 7 yıldır bu ülkede yaşadıkları, Türkiye’de evlendikleri ve çocuk sahibi oldukları göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye için kalıcı bir hal almaya başlamıştır. Bir diğer ifadeyle, Türkiye’deki Suriyeliler konusu ilerleyen bir sorunsala ve toplumsal, ekonomik, siyasal boyutları olan bir gerçekliğe dönüşmüş ve bu yüzden Suriyelilerin temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir sığınmacı politikası yaşanan krizlerden ve doğan sosyo-ekonomik yüklerden ötürü artık sürdürülebilir olmaktan çıkmıştır.

Diğer yandan, Suriyelilerin yoğun yaşadıkları sınırdaki illerde değişen demografik yapının yanında, Türkiye’de sürmekte olan sosyo-ekonomik sorunlar (sağlık hizmetlerine erişim, eğitim sistemine dair sorunlar, işsizlik gibi) kimi zaman etnik ve mezhepsel boyutlu kutuplaşmaların artmasına neden olmakla birlikte Suriyelilerin farklı yönden Türkiye ekonomisine katkı sunduğu da görülmektedir.³⁹

Örneğin Suriyeliler açtıkları işletmelerle 2011-2017 yılları arasında ekonomiye 360 milyon dolar tutarında katkı sunmaktadırlar.⁴⁰

Suriye iç savaşının başladığı 2011 yılından bu yana Türkiye’ye sığınan Suriyeliler ülkede 10 binin üzerinde işletme açtı. Bu işletmelerde Suriyeliler yaklaşık 100 bin kişiye istihdam sağlıyor. Sadece son on iki ayda Suriyeliler tarafından resmi

³⁸ Erdoğan, Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler, s.13

³⁹ Bekir Berat Özipek, Suriyeli Sığınmacılar ve Türkiye Ekonomisi, UTESAV Araştırma Raporu, 2018, http://www.utesav.org.tr/dosyalar/web_dosya/Suriyeli-Siginmacilar-ve-Turkiye-Ekonomisi-Raporu.pdf, (Erişim Tarihi: 10.10.2019).

⁴⁰ HaberTürk, “Suriyelilerin Türkiye Ekonomisine Etkisi Araştırıldı”, HaberTürk, 12.09.2017, <https://www.haberturk.com/suriyelilerin-turkiye-ekonomisine-etkisi-arastirildi-1628337-ekonomi>, (Erişim Tarihi: 10.10.2019).

olarak binden fazla işletme açıldığı bildirilirken bu sayı her iş günü Türkiye’de neredeyse dört Suriyelinin işletme kurması anlamına geliyor. ABD merkezli sivil toplum kuruluşu Building Markets’in hazırladığı rapora göre, gayri resmi ve kayıt dışı işletmelerle birlikte ele alındığında, Türkiye’deki Suriyeli şirketlerin toplam sayısı 10 binin üzerinde. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)’ın Türkiye Odalar Ve Borsalar Birliği (TOBB)’nin verilerine dayanarak hazırladığı rapora göre, 2010 – 2017 yılları arasında 6 bin 589 Suriye sermayeli şirket kuruldu. Aynı dönem içinde Suriye ortaklı şirketlerin toplam ortak sermayesi 179 milyon TL’ye ulaştı. Yine TEPAV’ın hazırladığı Suriye sermayeli şirketler bültenine göre, Ocak – Temmuz 2018’de Suriye sermayeli 937 şirket kuruldu. 2011 yılına bakıldığında, Suriyeli işletmeler Türkiye’deki yabancı sermayeli işletmelerin sadece yüzde 2’sini oluşturuyordu. Ancak şimdi bu oran yüzde 20’ye kadar yükseldi. Suriyeli işletmelerin illere göre ve sektörel dağılımına ilişkin veriler 2017 yılının ilk döneminden itibaren yayınlanmaya başladı. Bu tarihten itibaren, Suriyeliler tarafından resmi olarak kurulan tüm işletmelerin yaklaşık yüzde 94’ü İstanbul, Bursa, Mersin, Hatay ve Gaziantep’te bulunuyor.⁴¹

Yukarıdaki verilere bakıldığında Türkiye, 2012’den itibaren kayıtlı, kayıtsız yaklaşık 4 milyon Suriyeliye bir yuva olduğu görülmektedir. Savaş koşullarından yaşamlarını kurtarmak için yerlerini yurtlarını terk eden bu insanlara kucak açan, sağlıktan eğitime, barınmadan insani ihtiyaçlarını karşılamaya kadar tüm ihtiyaçlar için genel verilere göre 40 Milyon Dolar milli bütçeden harcama yapıldığı düşünülürse, Türkiye Cumhuriyeti’nin 21 Yüzyıldaki bu insanlık dramı karşısındaki fedakârlığı daha iyi anlaşılacaktır.

2. AVRUPA BİRLİĞİ (AB) NİN SURİYELİ MÜLTECİLERE YÖNELİK İNSAN HAKLARI TUTUMU

Suriye’den gelen sığınmacıların bir kısmı geleceklerini Avrupa’da gördüklerinden, Türkiye üzerinden Avrupa’ya doğru bir göç dalgası oluşturmaya başladılar. Tabloda Akdeniz üzerinden Avrupa’ya illegal yollardan geçmek isteyen mültecilerin sayıları görülmektedir.

⁴¹ Gonca Yagci , <https://tr.euronews.com/2018/09/26/turkiye-de-isyeri-acan-suriyeliler-100-bin-kisiye-istihdam-sagliyor> (Erişim Tarihi. 02.06.2020).

2009 – 2017 Yılları Arasında Avrupa Birliği'ne Yapılan Düzensiz Geçişler

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Batı Akdeniz	6,642	5,003	8,448	6,397	6,838	7,272	7,164	10,231	23,143
Orta Akdeniz	11,043	4,450	64,261	15,151	45,298	170,664	153,946	181,459	118,692
Doğu Akdeniz	39,975	55,688	57,025	37,224	24,799	50,834	885,386	182,277	42,305

Kaynak: FRONTEX, Risk Analysis Reports for 2018. (https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Risk_Analysis/Risk_Analysis_for_2018.pdf) (Erişim Tarihi: 10.10.2019).

Mülteciler, Batı'ya üç güzergâh üzerinden ulaşmaya çalışmaktadırlar. Fas ve Ceza-yir rotasından İspanya'yı hedefleyenler için Batı Akdeniz, Tunus, Mısır ve Sahra altı bölgesinden ve Libya üzerinden İtalya'ya kadar olan rota Orta Akdeniz, son olarak Suriye, Afganistan ve Irak'tan gelen mülteciler için Türkiye üzerinden Yunanistan, Sırbistan ve Macaristan'a girebilmek izledikleri Doğu Akdeniz rotasıdır.⁴²

Balkanlar Rotası, 2016

Kaynak: Deutsche Welle, Closure of Balkan Route Divides Europe. <https://www.dw.com/en/closure-of-balkan-route-divides-europe/a-19106106>, 2016, (Erişim Tarihi: 10.10.2019).

⁴² Oğuzhan Ömer Demir ve Yusuf Soyupek, Mülteci krizi denkleminde AB ve Türkiye: İlkeler, çıkarlar ve kaygılar. Göç Çalışmaları Merkezi, Global Politika ve Strateji Yayınları, 2015, s.18-21

Kaynak: Eurostat, Asylum and First Time Asylum Applicants by Citizenship, Age and Sex Monthly Data, 2019, Erişim adresi: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>, (Erişim Tarihi: 11.10.2019).

Tabloda Aralık 2015 yılındaki rakamlarla, 2014 yılındaki rakamlar karşılaştırıldığında Avrupa'ya yapılan sığınma başvurularındaki artış açıkça görülmektedir. Başvurulardaki söz konusu artışın temel nedeni mülteci ve göç yollarının değişmiş olmasıdır.⁴³ 2014'te Yunanistan'a sadece 43 bin kişi geçiş yaparken; 2015 yılında Yunanistan'a 850 bin kişi geçiş yapmıştır. Fakat Avrupa'da yaşanan bu mülteci krizinin sebebinin söz konusu rakamlar olduğunu iddia etmek yanlış olacaktır. Bu bölümün ilerleyen kısımlarında değinileceği üzere, krizin bu aşamaya gelmesinde alınan kararların ve uygulanan politikaların da etkisi vardır. 2015 yılının sonlarına kadar Avrupa'da Schengen Anlaşması'na uygun olarak AB'ye üye ülkeler arasında serbest dolaşım devam etmiştir. Ancak Macaristan ile yaşanan kota krizi sonrası AB, gelen tepki ve mülteci sayısındaki artış nedeni ile bu yolu kapatmaya karar vermiştir. Kamu güvenliği ve düzeninin bozulduğu gerekçesiyle, Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Hollanda'da sıkı güvenlik kontrollerine geçilmiştir. Hatta Makedonya sınırında bu korumaya plastik mermiler ve göz yaşartıcı bombalar eşlik etmiştir.⁴⁴

⁴³ Mülteciler Derneği, "Mülteciler Avrupa'ya Nasıl Gidiyor?", Mülteciler Derneği, 6 Kasım 2018, <https://multeciler.org.tr/multeciler-avrupaya-nasil-gidiyor/>, (Erişim Tarihi: 08.10.2019).

⁴⁴ BBC Türkçe, "Bulgaristan'da Gönüllü Göçmen Avcıları", BBC Türkçe, 11 Nisan 2016, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/04/160411_bulgaristan_gocmen, (Erişim Tarihi: 08.10.2019).

Diğer bir ifadeyle Avrupa, mültecileri kabul etmek ve insan onuruna uygun bir şekilde yaşamalarını devam ettirmelerini sağlamak yerine, sınırlarını sıkı bir biçimde kontrol etmek adına kaynaklarının büyük çoğunluğunu ayırmıştır.

Eylül 2015'te henüz 3 yaşında iken ailesiyle birlikte Avrupa'ya ulaşma gayesiyle Akdeniz'de boğularak ölen Aylan Kurdî'nin kıyıya vuran cesedinin uluslararası toplumda oluşturduğu tepkiden sonra AB, kendi politikalarını revize etme ihtiyacı duymuş ve 29 Kasım 2015 tarihinde, Brüksel'de Türkiye ile bir Zirve gerçekleştirmiştir. Türkiye-AB Zirvesi Ortak Sonuç Bildirisi'nin 6. ve 7. maddeleri uyarınca, 15 Ekim 2015 tarihinde Ortak Eylem Planı'nın hayata geçirilmesine karar verilmiştir. Ortak Eylem Planı, Avrupa için düzensiz göçün önlenmesi ve Türkiye'deki sığınmacı statüsündeki Suriyelilerin şartlarının iyileştirilmesi adına Türkiye için "Sığınmacı Malî İmkânı" oluşturulmuştur. Böylece AB, ilk etapta Türkiye'ye 3 milyar Euro ek kaynağı vermeyi taahhüt etmiştir.⁴⁵

18 Mart 2016'da Brüksel'de gerçekleşen Üçüncü Türkiye-AB Zirvesi ile Türkiye üzerinden Yunanistan'a geçen düzensiz göçmenlerin geri kabulü, kabul edilen her bir Suriyeli göçmen için başka bir Suriyelinin AB ülkelerine yerleştirilmesi, Türk vatandaşlarının Avrupa'ya yönelik vize zorunluluğunun Haziran 2016 itibarıyla kaldırılması⁴⁶, Türkiye'nin AB'ye katılımı için gerekli müzakerelerin başlatılması ve Kasım 2015'te 'Sığınmacı Malî İmkânı' kapsamında taahhüt edilen 3 milyar Euro'ya 2018'in sonuna kadar 3 milyar Euro'luk ilave bir fonun oluşturulmasını içeren 9 maddelik mutabakat üzere anlaşmaya varılmıştır. Bu mutabakat AB açısından her ne kadar göç krizinin önlenmesine yönelik olarak diplomatik başarı olarak yorumlansa da bu durum, Avrupa'nın kendi huzur ve güvenliği için sorunu dışa havale etmesi anlamına gelmektedir.

Özetle, ilk ve ikinci bölümde değinildiği üzere AB, geçmişten bugüne göç ve mülteci sorununa yönelik kararlar alıp ve birçok kurum oluşturup faaliyetler yürütse de söz konusu soruna yönelik olarak sınır kontrollerini askersizleştirmektedir. AB, bu politikalarına ek olarak üyesi olmayan tampon ülkelere büyük miktarlarda para ödeyerek sorunu ötelemenin dışında uzun vadeli ve insani diplomasiye dayanan

⁴⁵ Avrupa Birliği Bakanlığı, Türkiye-AB Zirvesi Ortak Sonuç Bildirisi, 29 Kasım 2015,

http://www.ab.gov.tr/files/000files/2015/11/turkiye_ab_zirvesi_ortak_sonuc_bildirisi_29_kasim_2015.pdf, [Erişim Tarihi: 08.10.2019].

⁴⁶ 20.10.2019 itibarıyla Türkiye'nin belirtilen şartları henüz yerine getiremediği gerekçesiyle vize zorunluluğu hala kaldırılmadı.

politikalar oluşturmada başarısız olmuştur. Özellikle “Geri Kabul Antlaşması” aşamasında “Avrupa Değerleri” çerçevesinde insanların güvenliğini ve saygınlığını ön-
celeyen hukuki düzenlemelerin gerçekte uygulanmaktan uzak olduğu görülmüştür.

Avrupa nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan göçmenler, Avrupa’da yükselen aşırı sağdan olumsuz etkilenmektedir. Göçmenlerin yenedünya düzeninde güvenlik sorunu olarak algılanmaları Avrupa’da son dönemde yaşanan bazı olaylarla da perçinlenmektedir. Göçmenlerin suç oranını artırdığı, gittikleri ülke insan iş bulma imkânlarını olumsuz etkilediği, o ülkenin imkânlarını pervasızca kullanma girişimlerinin olduğu, eğitim seviyesini düşürdükleri gibi ithamlarla var olan önyargılar yeniden üretilmektedir. Bu durum da onların dışlanmaları gerektiği savunusunu güçlendirmektedir. Son zamanlarda bunun siyasete yansımaları, çoğu Avrupa ülkesinde aşırı sağ partilerin oylarındaki yükselişi şeklinde kendini göstermektedir. Yakın zamanda bu duruma Almanya için Alternatif (AfD) partisinin lideri Frauke Petry’nin “emniyet güçlerinin ülkeye yasadışı yollardan girmeye çalışan sığınmacıların üzerine gerekirse ateş açmasının yerinde olacağını” söylemesi örnek olarak gösterilebilmektedir (URL10). Diğer bir örnek de eski İtalya Başbakanı ve Avrupa Komisyonu Başkanı Romano Prodi tarafından “Türkiye’nin elindeki mülteciler adeta bir atom bombası gibi Türkiye ne zaman isterse bunları üstümüze atabilir” yapılan bu çirkin benzetmenin kullanılmasıyla gerçekleşmiştir (URL-11). Buna benzer olaylar toplum içinde de gözlenmektedir. Örneğin, Almanya’da Güney Dresden’de konaklayacakları yere getirilen mülteciler, otobüsten inmek üzereyken bir grup Alman’ın otobüs çevresinde slogan atarak “Buranın halkı biziz” gibi ifadeler kullandığı olay yukarıda bahsedilen ön yargı tutumlarından birisidir (URL-12). Yine Almanya’da Bautzen kentinde sığınmacılar için ayrılan binada çıkan yangını izleyenlerin alkış tutmaları ve gülmeleri artan göçmen karşıtı eylemlerle geçmişteki aşırı sağ eylemlerin yeniden ortaya çıkıyor olabileceği endişesini taşımaktadır (URL-13). Genel birkaç örnek ardından yaşanan kriz noktasında takındıkları tutum ve birlik içindeki söz hakları bağlamında dört ülke seçilmiştir. Bu ülkelerden Almanya birliğin en güçlü ülkelerinden biri olması ve yaşanan bu olaylarda çoğu Avrupa ülkesinden farklı olarak açık kapı politikası izleyerek süreçte Türkiye’nin de müttefiği pozisyonunda bulunmaktadır. Fransa da güçlü olmasının yanı sıra adından çok söz ettiren Calais kampına sahip olması ve yabancı düşmanlığı yaklaşımıyla dikkat çekici olma özelliğini korumaktadır. Bir diğer ülke İngiltere, az sayıda mülteci kabul etmesi ve sınırlarını ve ekonomisini korumak adına birlikten ayrılma yönünde attığı adımlarla son dönemde bolca tartışılmaktadır. Son ülke olan Macaristan ise sürecin başlangıcından

bu yana sınırlarına jiletli tel örme ve İslam düşmanlığı gibi yaklaşımlarıyla gündemde kalmayı sürdürmektedir.

Buna ek olarak, AB ülkelerinin Avrupa Ortak Sığınma Sistemi (CEAS) kapsamında sorumluluk paylaşma ile sığınmacılar için adil ve etkin bir sığınma prosedürüne erişmeleri, tek tek üye devletlerin çıkarları söz konusu olduğunda işletilemediği açık biçimde görülmüştür. Yani AB, izlemiş olduğu politikalar ile üye devletlerin Suriyeli mülteci krizi sürecini adil ve etkin şekilde yürütecek çözümler üretmediği gibi, Yunanistan ve İtalya gibi bazı geçiş konumundaki devletleri orantısız bir şekilde sorumluluk almaya zorlamıştır. Böylece AB, söz konusu geçiş ülkelerinde yaşayan insanların, kendine karşıt söylemleri desteklemelerine neden olmuştur.

Uluslararası toplumla birlikte Avrupa da savaştan kaçan insanların sınırlarda ve kamplardaki durumuna sessiz kalmıştır. 2015 yılına gelindiğinde ise sayıları yüz binleri bulan ve Avrupa'yı nihai varış noktası olarak seçen sığınmacılardaki artış üzerine ortak sığınmacı sistemini işletmeye çalışan Avrupa, krizi çözmede yetersiz ve isteksiz kalmıştır. 2004 yılında yapılan ve Avrupa Ortak Sığınma Sistemi (CEAS)'nin oluşturulmasını öngören Hague Zirvesi'nde ortaya konacak politikalarda önceliğin sığınmacı hakları ve uluslararası korumada olacağı, güvenlik ve egemenlik gibi kavramların sığınmacılara yönelik uygulamalarda ikinci plana alınması kararı alınmıştır.

Avrupa, kendine yönelen büyük göç dalgalarına karşı koymak ve mülteci krizini kendine en az zararı olacak şekilde çözmek için farklı arayışlar içine girmiştir. AB, Suriye Krizi'ni hem güvenlik hem de insani boyutu olan bir kriz olarak gördüğünü ifade etmiştir. AB'nin krize müdahil olma yöntemleri bir yandan kontrol altına alınamayan düzensiz göçler iken, diğer yandan AB vatandaşlarının Suriye'deki krize müdahil olup oradaki muhaliflere katılımı sonucu AB'nin bunu kendi iç güvenliği için sağlama meselesi olarak ele almasıdır. Buna bağlı olarak, AB içinde Schengen'in askıya alınması tartışmaları dâhi yürütülmeye başlanmıştır. Bunun üzerine, Avrupa Komisyonu, söz konusu kişiler özelinde AB üyesi ülkelerde güvenlik zaafalarının ortaya çıkabileceğinden hareketle üye devletleri gerekli önlemleri alması konusunda uyarıda bulunmuştur.

Avrupa ülkelerinin sorunu ele alışı biçimi dolayısıyla ürettiği cevap da sınır kontrollerini militarize etme ve göçmenlere suçlu muamelesi yapma noktasına doğru kaymıştır. Dolayısıyla AB üyesi olmayan tampon ülkelere, bu krize cevap olamasa da büyük miktarlarda para ödeyerek söz konusu ülkeleri, Avrupa ülkeleri için düzensiz

göçü önleme polisiymiş gibi kullanıp soruna kısıtlı bir şekilde müdahil olmayı tercih etmiştir. Yani yapılan yardımlar, Suriye'deki kriz ortamından kaçanların AB ülkelere girmelerinin önüne geçmek üzere yapılmıştır. Bu durum açık bir şekilde hem AB'nin kendi değerlerini hem de 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında kabul ettiği sığınma hakkını yok saydığını göstermektedir. Bu noktada sığınmacıların ülkeler arasındaki farklı ekonomik ve politik çıkarlar için bir alış-veriş nesnesi olmadıkları, aksine uluslararası hukukta da belirtildiği üzere hak sahibi öznel oldukları unutulmamalıdır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Uluslararası hukuk, afet ve askeri bir çatışma altında kalanlara verilecek olan hizmetler için asgari standartlara ulaşılmasını ve temel insani yardım prensipleri konusundaki hak ve sorumlulukları belirler. En temelde, uluslararası hukuk, insanların onurlarıyla yaşamaları ve hayatlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan yasal teminatıdır.

İnsan onurunu ilgilendiren sözleşmeler⁴⁷ insani yardım alanında, insanların yaşam haklarının korunması, kriz ve savaş durumlarında insanlara yeterli yaşam standardının sağlanması, insanların zalimce, insan onuruna yakışmayan şekilde aşağılayıcı davranış ve cezalara maruz kalmamasına yönelik olarak uluslararası arenada alınan yasal tedbirlerdir. Uluslararası insani hukuk devletleri ve diğer tarafları, sivil halkın ihtiyaçları karşılanmadığı bir dönemde uluslararası toplumu, kuruluşları ve devletleri, insani ve tarafsız bir yardıma bulunma konusunda uzlaşmaya zorlayarak, çatışma zamanlarında yardım yapılabilmesinin zorunluluğunu açıkça ifade etmektedir.

Günümüzde ise insancıl hukuk alanındaki tüm bu gelişmelere karşın çatışma ve savaşların doğasındaki değişimden dolayı insani yardım faaliyetleri dönüşen insani ihtiyaçlara cevap üretmekte yetersiz kalmaktadır. Bunda hızla artan ihtiyaca cevap verecek kadar büyük bir maddi gücün olmaması ve soruna temel sağlık, gıda ve barınma faaliyetleri üzerinden geliştirilen kısıtlı bakış açısının etkisi olduğu söyle-

⁴⁷ Birleşmiş Milletler, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Paris, 1944 Madde. 3 ve 5.; Birleşmiş Milletler, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi, 1966, Madde. 4 ve 6.; Birleşmiş Milletler, 4. Cenevre Antlaşması, Cenevre, 1949, Madde 2, 3, 23, 55, ve 59; Birleşmiş Milletler, Cenevre Sözleşmesi 1977 Birinci Ek Protokol, Cenevre, Madde. 69, 70, 71; Birleşmiş Milletler, Cenevre Sözleşmesi, 1977 İkinci Ek Protokol, Cenevre, Madde. 18; Birleşmiş Milletler, Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, 1966, Madde. 10, 11,12; Birleşmiş Milletler, Çocuk Hakları Sözleşmesi, 1989, Madde. 6, s. 24-37.

nebilir. Bunun dışında, dini ve etnik referanslı terör gruplarının ortaya çıkmasıyla, savaşın veya çatışmanın doğası değişmiştir.

Suriye Krizi sonrası sığınmacı ve mülteci konusunu güvenlik ve sınırların korunmasına indirgeyen yaklaşım dolayısıyla AB üyesi vatandaşları arasında göçmen karşıtlığı ve ırkçılık yükselişe geçmekte olduğu gözlemlenmiştir. Bu da Avrupa'da aşırı sağın yükselişine katkı sunmakta ve bu politik hattı besleyip AB'nin kendi varlığını ve geleceğini tartışmaya açık hale getirmektedir.

Diğer yandan AB'nin Suriye Krizi karşısında izlemiş olduğu politikaların AB üye devletlerinin mülteci krizini sorunsuz atlatmasını sağlayacak çözümler üretmediği, hatta Yunanistan ve İtalya gibi bazı üye devletlerin coğrafi konumu nedeniyle orantısız bir şekilde sorumluluk almak durumunda kalması bazı üye devletlerin AB'ye karşıt konumlanmasını beraberinde getirmiştir. Bu durum hem uluslararası yük ve paylaşım kurallarının ihlali anlamına gelirken hem de AB'nin bütünlüğü ve geleceği için tehlikeler oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'de geçici koruma kapsamındaki kişilerin mülk edinme hakları kısıtlanmış ve sıkı kontrollere bağlı tutulmuştur. Diğer yandan bu kişilerin sağlık, eğitim ve iş piyasalarına erişim hakları mevcuttur. Fakat geçici korumanın yerleşim ve entegrasyon konusunda belirsiz oluşu, uygulamada bu kişilere yönelik insan hakları ihlallerinin ve adaletsizliklerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Türkiye'de bulunan yüz binlerce Suriyeli mülteci iş, konut, eğitim ve sağlık hizmetlerine yasal olarak erişimlerinin önünde engel bulunmasa da temelde ekonomik sebeplerden ötürü bu hizmetlere ulaşmakta zorlanmaktadır. Gün geçtikçe Suriyelilerin varlığı, yaklaşık 7 yıldır bu ülkede yaşadıkları, Türkiye'de evlendikleri ve çocuk sahibi oldukları göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye için kalıcı bir hal almaya başlamıştır.

Bir diğer ifadeyle, Türkiye'deki Suriyeliler konusu ilerleyen bir sorunsala ve toplumsal, ekonomik, siyasal boyutları olan bir gerçekliğe dönüşmüş ve bu yüzden Suriyelilerin temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir sığınmacı politikası yaşanan krizlerden ve doğan sosyo-ekonomik yüklerden ötürü artık sürdürülebilir olmaktan çıkmıştır. Diğer yandan, Suriyelilerin yoğun yaşadıkları sınırdaki illerde değişen demografik yapının yanında, Türkiye'de sürmekte olan sosyo-ekonomik sorunlar (sağlık hizmetlerine erişim, eğitim sistemine dair sorunlar, işsizlik gibi) kimi zaman etnik ve mezhepsel boyutlu kutuplaşmaların artmasına neden olmakla birlikte kri-

zin Türkiye üzerinde de ciddi etkileri olmuştur. Her ne kadar Türkiye, Suriye Krizi karşısında açık kapı politikası uygulayarak bu alanda en çok sorumluluk alan ülke olsa da Suriyelilerin Türkiye'deki hukuki statüsünün geçicilik üzerine kurulması ve sürekli geri gidecekleri üzerinden politikaların şekillenmesi, bu insanların Türkiye üzerinden hayat kurmalarını zorlaştırmaktadır.

Türkiye'deki haberlerde ve ana akım medyada yansıyanın aksine söz konusu insanlar, hayatta kalma mücadelelerinde çok fazla sorunla karşılaşmaktadırlar. Suriye'deki çatışma ortamı devam etmesi ve AB ile yapılan geri kabul anlaşması sonucunda Suriyelilerin varlığı, Türkiye'de kalıcı olacak gibi durmaktadır.

Tüm bunlar göz önüne alındığında Suriyelilere Türkiye medeni dünyaya karşı örnek bir davranış sergilemesi bakımından önemli adımlar atmıştır. Günümüzde Avrupa kapılarında oldukça yetersiz göçmen barınma merkezlerinde büyük sıkıntılar çeken mülteciler, Türkiye'de kendilerini misafir bile görmemekte, sosyal hayatın her alanında varlıklarını diğer vatandaşlarla birlikte sürdürmektedir.

Alman Bild gazetesinin, Türkiye'deki göçmen kampları aleyhine haber yapması için Türkiye'ye gönderdiği Yunan gazeteci Liana Spyropoulou mülteciler konusunda Türkiye'nin AB'ye göre farkını, özellikle kendi ülkesi Yunanistan ile karşılaştırması, insan hakları konusundaki farkı çok net bir şekilde ortaya koyması bakımından önemlidir:

“Türkiye’de, Yunanistan’ın mültecilerle nasıl insanlık dışı bir oyun oynadığının, en zavallıların ve korunmasızların sırtından siyaset yapıldığının farkına vardım. Yunanistan’daki kampların durumundan utanıyorum. Mültecilerin toprakta yatması, açık havada ateşle yemek hazırlamak zorunda kalmasından sadece AB ve Birleşmiş Milletleri sorumlu tutuyordum. Mültecilerin kötü durumda olmasının nedeni Yunanistan hükümeti. İtiraf etmesi zor ama Türkiye kampları Yunanistan’dan bin misli daha iyi ve insani organize etmiş. Biz insanların yerde, çamurda, çöpün yanında uyumasına izin veriyoruz. Milyonlarca mülteci Türkiye’de iyi şekilde yaşıyor. Türkiye’deki kampları gördüğümde, gözlerime inanmadım. Yunanistan’daki kamplara kıyasla 5 yıldızlı oteller gibiler.

Gözlerime inanamıyorum: Çocuklar için okul, anaokulu ve Altınözü’nde çocuk kitaplarıyla dolu bir kütüphane bile var. Yunanistan’da ise Çocuklar pislik içinde oynuyor, eğitim falan yok, bakım hiç yok.

Türkiye: Mutfak ve banyolu konteynırlar. Çok temiz. Ağaçlandırma bile yapılmış.

Yunanistan: Toplu banyo ve tuvaletler, insanlar açık havada yerde yatıyor. Şansı olan palet üzerinde yatıyor. Her yer çöp.

Yunanistan: Her öğün yemek için mülteciler 3-4 saat beklemek zorunda. Bu da yemek için günde 9 ile 12 saat arasında kuyrukta bekledikleri anlamına geliyor. Kayıtlı kişilere ayda 90 Euro bulunan bir bankamatik kartı veriliyor.

Türkiye: Mültecilerin yemek yapabilecekleri imkânları var. Ayda 100 Euro harçlık alıyorlar. Ayrıca şampuan, diş macunu gibi hijyenik ürünler hediye ediliyor.”⁴⁸

Diğer taraftan Türk Ordusu tarafından 9 Ekim 2019 tarihinde başlatılan “Barış Pınarı” harekâtıyla özellikle Suriye Kuzey’ine yuvalanmış ve o bölgedeki halka zulüm eden terör odaklarını yok etmeyi hedeflemiştir. Harekâtla birlikte oluşturulacak güvenlik bölgesiyle terör ve iç savaştan kaçan yüzbinlerce Suriyeli için insan onuruna yakışır yerleşim yerleri yapılmasını planlayarak mülteci durumuna düşmüş Suriyelileri vatanlarına kavuşturacaktır.

Ancak başta AB olmak üzere bir çok Batı ülkesi bu harekata karşı söylemleriyle mülteci sorunun çözümüne katkıda bulunmadıkları gibi, getirilen radikal çözümleri de görmezlikten gelmektedirler.

⁴⁸ <https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/turkiyedeki-multeci-kamplarini-goren-yunan-gazeteci-ulkemden-utaniyorum/14>. [Erişim Tarihi: 06.11.2019].

KAYNAKÇA

- AB- Türkiye Arasındaki Göç ve Mülteciler Anlaşması ile İlgili Soru ve Cevaplar <https://www.hrw.org/tr/news/2016/03/07/287301> (Erişim Tarihi: 01.06.2020).
- Adam, B. (2016). “The Refugee Card in EU-Turkey Relations: A Necessary But Uncertain Deal”, *IAI*, S.14, s. 1-12.
- Avrupa Birliği Bakanlığı, Türkiye-AB Zirvesi Ortak Sonuç Bildirisi, 29 Kasım 2015, http://www.ab.gov.tr/files/000files/2015/11/turkiye_ab_zirvesi_ortak_sonuc_bildirisi_29_kasim_2015.pdf, (Erişim Tarihi: 08.10.2019).
- BBC Türkçe, “Bulgaristan’da Gönüllü Göçmen Avcıları”, BBC Türkçe, 11 Nisan 2016, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/04/160411_bulgaristan_gocmen, (Erişim Tarihi: 08.10.2019).
- Cleveland, W. (2008). Modern Ortadoğu Tarihi, , Agora Kitaplığı, İstanbul.
- CNN Türk, “Sağlık Bakanlığı Suriyelilere Sağlanan Sağlık Hizmetlerini Açıkladı”, CNN Türk, 11.12.2018, <https://www.cnnturk.com/turkiye/saglik-bakanligi-suriyelilere-saglanan-saglikhizmetlerini-acikladi>, (Erişim Tarihi: 22.10.2019).
- Dam, Nikolas Van. (2000). Suriye’de İktidar Mücadelesi, İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Demir, O.Ö. ve Soyuppek, Y. (2015). Mülteci krizi denkleminde AB ve Türkiye: İlkeler, çıkarlar ve kaygılar. Göç Çalışmaları Merkezi, Global Politika ve Strateji Yayınları.
- Deutsche Welle, Closure of Balkan Route Divides Europe. <https://www.dw.com/en/closure-of-balkan-route-divides-europe/a-19106106>, 2016, (Erişim Tarihi: 10.10.2019).
- Dünya Bankası: World Bank Report: Turkey’s Response to the Syrian Refugee Crisis and the Road Ahead, December 2015
- Erdoğan, M. (Şubat 2018). Türkiye’deki Suriyeliler Toplumsal Kabul ve Uyum. 2. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. (Eylül 2019). Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler, Konrad Adenauer Stiftung, , İstanbul.
- Ergüven N.S. ve Özturanlı, B. (2013). “Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye”, A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, 62 (4), 1063- 1086.

- Eurostat, Asylum and First Time Asylum Applicants by Citizenship, Age and Sex Monthly Data, 2019, Erişim adresi: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submit_ViewTableAction.do, (Erişim Tarihi: 11.10.2019).
- FRONTEX, Risk Analysis Reports for 2018. (https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Risk_Analysis/Risk_Analysis_for_2018.pdf) (Erişim Tarihi: 10.10.2019).
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2013). Yabancılar ve uluslararası Koruma Yasası, İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- HaberTürk, “Suriyelilerin Türkiye Ekonomisine Etkisi Araştırıldı”, HaberTürk, 12.09.2017, <https://www.haberturk.com/suriyelilerin-turkiye-ekonomisine-etkisi-arastirildi-1628337-ekonomi>, (Erişim Tarihi: 10.10.2019).
- Hürriyet, “Geçici Eğitim Merkezlerine 4 Yıl Süre”, Hürriyet, 19.09.2017, <http://www.hurriyet.com.tr/gecici-egitim-merkezlerine-4-yil-sure-40583490>, (Erişim Tarihi: 01.10.2019).
- Kirişçi K. ve Karaca S. (Haziran 2015). Hoşgörü ve Çelişkiler: 1989, 1991 ve 2011’de Türkiye’ye Yönelen Kitleli Mülteci Akınları
- Kurt, R. “Sağlık Kuruluşları Basamak Sistemi”, Dünya Gazetesi, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/saglik-kuruluslarina-basamak-sistemi/2743>, (Erişim Tarihi: 22.10.2019).
- Kutlay, M. ve Akçalı, Ö. (2015), “Mülteci krizi ve Türkiye-AB ilişkilerinde eksen kayması riski.” *USAK Analiz* 21, İstanbul.
- MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü: https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_06/26115239_14_HAZiran___2019_YNTERNET_SUNUUU_.pdf (Erişim: 01.06.2020)
- Mülteci Hakları Merkezi, Suriye’den Gelen Sığınmacılar İçin Türkiye’de Eğitim Hakkı, <https://www.mhd.org.tr/images/yayinlar/MHM-7.pdf>, (Erişim Tarihi: 19.10.2019).
- Mülteci Hakları Merkezi. Suriye’den Gelen Sığınmacılar İçin Türkiye’de Sağlık Hakkı, <http://www.mhd.org.tr/images/yayinlar/MHM-4.pdf>, (Erişim Tarihi: 19.10.2019).
- Mülteciler Derneği, “Mülteciler Avrupa’ya Nasıl Gidiyor?”, Mülteciler Derneği, 6 Kasım 2018, <https://multeciler.org.tr/multeciler-avrupaya-nasil-gidiyor/>, (Erişim Tarihi: 08.10.2019).
- Özipek, B.B. Suriyeli Sığınmacılar ve Türkiye Ekonomisi, UTESAV Araştırma Raporu, 2018, http://www.utesav.org.tr/dosyalar/web_dosya/Suriyeli-Siginmacilar-ve-Turkiye-Ekonomisi-Raporu.pdf, (Erişim Tarihi: 10.10.2019).

- Suriye Krizinin Kronolojisi, <http://www.21yyte.org/arastirma/suriye-krizi-izlememerkezi/2013/09/02/7192/suriye-krizinin-kronolojisi> (Erişim Tarihi: 11.10.2019)
- Şentürk, D. (2003). Saddam'ın Baas'ı Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası, Alfa Yayınları, İstanbul.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>) <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri> , (Erişim: 10.08.2019)
- TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu (TBMM, b) (Mart 2018). Göç ve Uyum Raporu. Ankara. https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2018/goc_ve_uyum_raporu.pdf. Erişim tarihi: 20 Mart 2019, s.257.
- Toraman, İ.(2015). Arap Baharı ve Suriye, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi SBE, Yalova, 2015.
- Tunca, H.Ö. ve Karadağ, A. (2018). “Suriye’den Türkiye’ye Göç: Tehditler ve Fırsatlar”, Kara Harp Okulu Bilim Dergisi Science Journal of Turkish Military Academy Aralık /December 2018, Cilt/Volume 28, Sayı/Issue 2.
- Türk, G. D. (2016). Türkiye’de Suriyeli Mültecilere Yönelik Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyetlerine İlişkin Bir Değerlendirme. *Marmara İletişim Dergisi*. Sayı. 25. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/219510>. Erişim Tarihi: 20 Mart 2019 49).
- Türkiye İstatistik Kurumu-TUIK: <http://tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=30683> (Erişim: 07.07.2019).
- Yagci G. <https://tr.euronews.com/2018/09/26/turkiye-de-isyeri-acan-suriyeliler-100-bin-kisiye-istihdam-sagliyor> (Erişim Tarihi. 02.06.2020).
- Wikas, S. (2007). “Battling the Lion of Damascus, Syria’s Domestic Opposition and the Asad Regime”, *Policy Focus*.
- <https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/turkiyedeki-multeci-kamplarini-goren-yunan-gazeteci-ulkemden-utaniyorum/14>. (Erişim Tarihi: 06.11.2019).

TÜRKİYE’DE SOSYAL DEVLET İLKESİ VE ENGELLİLERE YÖNELİK YAYINCILIK

Social State Policy in Turkey and Publications for Disabilities

Simge YILMAZ* - Doç. Dr. İrfan PAÇACI**

Özet

Sosyal devlet anlayışı 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Yaşanan önemli gelişmelerle birlikte 20. yy ve sonrasında özellikle sanayi toplumlarında sosyal refah anlayışını ve uygulamalarını beraberinde getirmiştir. Türkiye’de sosyal devlet anlayışının temellerinin atılmasıyla birlikte çeşitli kanunlar ortaya çıkmıştır.

Sosyal devlet kavramıyla birlikte yerel yönetimlerde sosyal belediyeçilik anlayışı benimsenmiştir. Toplumda yer alan sorunlar ile ilgili çözüm arama noktasında sosyal belediyeler ve bazı kurum - kuruluşlar çeşitli çalışmalara imza atmıştır. Bu perspektifle yapılan çalışmalarda yoksul kesimlere yardımcı olmak, toplumu oluşturan bireylerin gelişimini sağlamak hedeflenmiştir. Özellikle genç, yaşlı, engelli ve asgari yaşam sınırında ya da altında bulunan kesimlerin eğitim, sağlık gibi birincil yaşam ihtiyaçlarının yanı sıra kültürel açıdan da gereksinimleri giderilecek şekilde düzenlemeler yapılmıştır.

Abstract

The concept of social state emerged in the second half of the 19th century. Along with significant developments in the 20th century and later, this concept brought along the concept and practice of social welfare, especially in industrial societies. In Turkey, various laws have been legislated with the laying of the foundations of the social state concept.

Together with the concept of social state, the concept of social municipality was adopted in local administrations. At the point of solution seeking to the problems in the society, social municipalities and some institutions have put their signatures under various studies. In the studies conducted with this perspective, it is aimed to help the poor and to ensure the development of the individuals who make up society. In particular, regulations are put in order to address the primary needs of the young, the elderly, the disabled and those who are at or below the subsistence mini-

* İstanbul Gelişim Üniversitesi, Öğretim Görevlisi, siyilmaz@gelisim.edu.tr

** Marmara Üniversitesi, Öğretim Üyesi

İlgili kanunlarda ve konuyla ilgili düzenlenen sözleşmelerde engelli bireylerin yayıncılık aracılığıyla bilgiye ve iletişime erişimlerinin sağlanması gerektiğinin altı çizilmektedir. Bu bağlamda engelli bireylerin bilgiye ve iletişime erişim hakları göz önüne alınarak çeşitli projeler yürütülmektedir. Fakat her ülkenin bu konu ile ilgili yaptığı çalışma ve verdiği önem aynı derecede değildir. Yürütülen çalışmalar incelendiğinde kanun maddeleri dahilinde gönüllülük esasıyla oluşturulan projelere rağmen yeterli devlet desteği olmasından kaynaklanan problemler bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda sosyal devlet anlayışı, yayıncılık alanında ele alındığında engelli bireylere yönelik yapılan çalışmalarındaki devlet desteğinin ve verilen önemin yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Engelli bireylerin yayıncılık faaliyetlerinde bulunan sorunlara yönelik çözüm yolları uygulamaya geçirilerek bireylerin haklarını eşit kullanabilmesi sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Devlet, Sosyal Refah, Engelli Yayıncılığı, Engelli Hakları

mum such as education and health as well as to meet the cultural requirements.

It is underlined in the relevant laws and conventions that access to information and communication must be provided through publishing so that persons with disabilities can live an independent and decent life with dignity. In this context, various projects are carried out taking into consideration the rights of individuals with disabilities to access information and communication. However, when the aforementioned studies are examined, it is understood that there are problems due to lack of adequate state support despite the projects created on the basis of volunteerism. In this context, when the concept of social state is discussed in the field of publishing, it is observed that the state support and the importance given in the studies aimed at disabled individuals remain insufficient.

Keywords: Social State, Social Welfare, Disabled Publishing, Disability Rights

GİRİŞ

Sosyal devlet, toplumu oluşturan bireylerin, devletin tüm olanaklarından eşit şekilde faydalanması ve en yüksek refah düzeyinde yaşamlarını sürdürmelerini hedeflemektedir. İnsan onurunu korumayı birincil hedef olarak belirleyen sosyal devlet, toplumun yoksul ve güçsüz kesimleri için büyük çalışmalar yürüterek oluşumunu bir hukuk devleti çerçevesinde gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda; sosyal devlet, toplumun daha eşit koşullarda ve haklarının korunduğu ortamda var olmasını sağlama yönünde çalışmalar yapmıştır.¹ Belirlenen amaçlar ve yapılan çalışmalar sosyal devletin toplum refahında kilit rol oynadığını gözler önüne sermektedir. Sosyal devlet anlayışı ve bu kavram kapsamında geliştirilen sosyal politikalar, gelişmiş ülkelerde üreten işçi sınıfı ve demokratik durumlar ile birlikte meydana gelirken; Türkiye’de devlet merkezli yani devletin biçimlendirdiği bir süreç olarak kendisini göstermektedir.² Sosyal devlet anlayışı Osmanlı döneminden başlayarak varlığını sürdürmektedir. Devlet yaptığı çalışmaları tek başına yürütürken zamanla üstlenilen sorumlulukları paylaşıp, görevleri hafifletici kuruluşlar oluşmaya başlamıştır.³ Sosyal devlet anlayışı beraberinde sosyal belediyecilik faaliyetlerini getirmiştir. Türkiye’de, özellikle 1990 yılından sonra, sosyal belediyecilik uygulamaları ile ilgili yapılan çalışmalar yoğunlaşmaya başlamıştır. Belediyeler bu bağlamda öncelikle sosyal ve kültürel alanda politikalar benimsemiştir. Benimsenen politikalar doğrultusunda yapılan çalışmalarda özellikle engelli bulunan bireyler ile ilgili konulardan başlanmıştır. Aynı zamanda farklı dezavantajlı olanlara yönelik sosyal hizmet ve yardım alanında projeler üretilmiştir.⁴

Geçmişten günümüze doğru sırayla bakıldığında sosyal devlet anlayışı kapsamında engelli bireylerin hayati yaşam şartlarını sağlamaya yönelik çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Sosyal devlet ilkesi doğrultusunda ülkelere anayasal planda bakıldığında İngiltere, Fransa, Almanya gibi gelişmiş ülkelerin düzenlemeler yaptığı görülmektedir. Bu bağlamda sosyal devletin ilk izlerinin, 1793 yılında Fransa’da yayımlanan “II. İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi” olduğu

¹ Christopher Pierson, *Modern Devlet*, [D. Hattatoğlu, Çev.], Çivi Yazıları Yayınları, İstanbul, 2000

² Meryem Koray, *Sosyal Politika*, İmge Kitabevi, Ankara, 2005, ss.25-30

³ Nadir Özbek., “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Sosyal Devlet”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, 2002, ss.11-15

⁴ T. Güloğlu, & M, Es, “Yerelleşen Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmetler”, 1. Ulusal Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya, 2008, ss.257-267

bilinmektedir. “1793 Fransız Anayasası”nda da yer alan bildirge, toplumda ihtiyacı olan bireylere devlet tarafından yardım yapılması, öğrenim olanağından tüm vatandaşların eşit şekilde yararlanmasının sağlanması gibi hükümler yer almaktadır. Bunun yanı sıra yine Fransa’da yapılan çalışmalar sonucunda 1848 Anayasası da sosyal hak ve sosyal hukuk anlayışlarını büyük ölçüde yansıtmaları açısından önemlidir.⁵ Fakat bu bireyler sosyal bütünleşme kapsamında birçok sorunla baş etmeye çalışmaktadır. Engellilerin toplumsal hayata katılımları ve onurlu yaşamaları kanun koyucu tarafından istenen ve dile getirilen bir durum olarak kendini göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde ve Türkiye’de engelli bireylere yönelik farklı alanlarda birçok kanun bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 13 Aralık 2006 tarihli ve A/RES/61/106 tarihli kararıyla kabul ettiği ve 3 Mayıs 2008 tarihinde yürürlüğe giren “Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi”, 01/07/2005 tarihinde kabul edilen, 5378 sayılı “Engelliler Hakkında Kanun” *6 örnek olarak gösterilebilmektedir.* İlgili kanun ve sözleşmelerde engellilerin özgür ve insani yaşam şartlarına uygun bir hayat sürdürebilmeleri adına yayıncılık aracılığıyla bilgiye ve iletişime erişimlerinin sağlanması gerektiğinin altı çizilmektedir. Bilgiye erişimin önemi; 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanunu, Genel Esaslar, Madde 4 / d) “Engellilerin bağımsız yaşayabilmeleri ve topluma tam ve etkin katılımları için erişilebilirliğin sağlanması esastır.” maddesinde açıkça belirtilmektedir.⁷ Sözü edilen maddede de anlaşıacağı gibi; engelli bireylerin toplumun diğer üyeleriyle eşit şekilde bilgi edinme hakları bulunmaktadır. Bu nedenle engellilerin kitle iletişim araçlarıyla bilgiye kolay ulaşımı sağlanmalıdır. Fakat her ülkenin bu konu ile ilgili yaptığı çalışma ve verdiği önem aynı derecede değildir. Bu çalışmada sosyal devlet anlayışının nasıl olduğu, uygulanış biçimleri üzerinde durulmuş ve bu bağlamda engelli bireylerin bilgi edinme hakkı kapsamında yayıncılık işlevleri araştırılmıştır. Engellilere yönelik yapılan yayıncılık faaliyetleri dünyadan ve ülkemizden örneklerle karşılaştırmalı olarak, teoriden pratiğe doğru gözlemlenmiştir.

Elde edilen veriler ve çalışmanın varmak istediği noktalardan biri; Türkiye’de sosyal devlet anlayışı üzerinde durarak engelli bireylerin sahip olduğu hakları incelemek, yaşadıkları sorunları ve uygulamalardaki aksaklıkları gözlemlemektir. Bir diğer

⁵ Münci Kapani, Kamu Hürriyetleri, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 1993

⁶ Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EngellilerinHaklarinaIliskinSozlesme.pdf>, 2009

⁷ Engelliler Hakkında Kanun, Mevzuat.gov.tr: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf>, 2005

nokta ise; engelli bireylerin sosyal devlet çerçevesinde yayıncılık alanında karşılaştığı sorunları belirlemek, özel ve kamu kuruluşlarının sorunlara yaklaşımını inceleyerek çözüm yollarını sunmaktır.

1. TÜRKİYE'DE SOSYAL DEVLET İLKESİ

Sosyal devlet anlayışı ve bu kavram kapsamında geliştirilen sosyal politikalar, gelişmiş ülkelerde üreten işçi sınıfı ve demokratik hareketlerle birlikte ortaya çıkarken; Türkiye’de devlet merkezli yani devletin biçimlendirdiği bir süreç olarak kendisini göstermektedir. Türkiye’de sosyal devlet kavramını ve uygulanış biçimini değerlendirmek için öncelikle yaşanan dönemi ve ekonomik, sosyal, siyasal gelişmeleri incelemek bunlarla ilgili araştırmalara başvurmak gerekmektedir.

Yaşanılan tarihi süreç ve olaylar göz önüne alındığında Türkiye’deki gelişmelerin hem ülke sınırları dâhilinde yaşanan olaylardan hem de batıdaki gelişmelerden etkilendiği açıkça görülmektedir. Türkiye’nin, Cumhuriyet’in kuruluşundan bugüne kadar “kendine özgü” bir sosyal niteliği ve sosyal boyutu olmuştur. Devlet sosyal çalışmalar ile egemen rol üstelenerek çok partili yaşamda, ekonomik kalkınma hareketlerinde ve toplumsal hayat gibi birçok konuda kendisini göstermiştir.⁸ Sosyal devlet anlayışı, Osmanlı tarihinin 15. yüzyılına kadar uzanabilen, sosyal devlet adı altında olmasa da çeşitli uygulamalarda varlığını göstermiştir.⁹ Devlet yaptığı çalışmaları tek başına yürütürken zamanla üstlenilen sorumlulukları paylaşıp, görevleri hafifletici kuruluşlar oluşmaya başlamıştır. Bahsi geçen oluşumlar Osmanlı sosyal sisteminin en önemli aktörlerini oluşturmaktadır. Bu kuruluşlardan bazıları şu şekildedir;¹⁰

1. Vakıflar

1. Hayri Vakıflar

2. Avarız Vakıflar

2. Lonca

3. Darülhayr-ı Ali

2000’li yıllarda Türkiye’de sosyal devlet kavramı kendisini sosyal politikalar yerine daha çok sosyal yardımlarda göstermektedir.¹¹ “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı”nın 06.04.2011 tarihli ve 6223 sayılı Kanunun verdiği yetki ile, 03.06.2011

⁸ Koray, a.g.e, ss.25-30

⁹ Nadir Özbek, “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Sosyal Devlet”, Toplum ve Bilim Dergisi, 2002, ss.11-15

¹⁰ İsmail Mansur Özdemir, Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Sosyal Devlet ve Sosyal Hizmetler, Konya, 2008

¹¹ Serdar Yay, Tarihsel Süreçte Türkiye’de Sosyal Devlet. Dergi Park, 3(9), 2014, s.157

tarihinde Bakanlar Kurulunca kurulmasının, devletin söz konusu dönemde sosyal devlet özelliği taşıması açısından önemi büyüktür. Aile ve Sosyal Politika Bakanlığı'nın başlıca görevleri olarak şunlar olarak belirtilmiştir:

- “Sosyal hizmetler ve yardımlara ilişkin ulusal düzeyde politika ve stratejiler geliştirmek, uygulamak, uygulanmasını izlemek ve ortaya çıkan yeni hizmet modellerine göre güncelleyerek geliştirmek; Sosyal ve kültürel dokudaki aşınmalara karşı aile yapısının ve değerlerinin korunarak gelecek nesillere sağlıklı biçimde aktarılmasını sağlamak üzere; ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesini koordine etmek, aile bütünlüğünün korunması ve aile refahının artırılmasına yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini yürütmek...”¹²

1.2. ANAYASAL PLANDA SOSYAL DEVLET İLKESİ

Sosyal devlet ilkesi doğrultusunda ülkelere anayasal planda bakıldığında İngiltere, Fransa, Almanya gibi gelişmiş ülkelerin düzenlemeler yaptığı görülmektedir. Bu bağlamda sosyal devletin ilk izlerinin, 1793 yılında Fransa'da yayımlanan “II. İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi” olduğu bilinmektedir. “1793 Fransız Anayasası”nda da yer alan bildirge, toplumda ihtiyacı olan bireylere devlet tarafından yardım yapılması, öğrenim olanağından tüm vatandaşların eşit şekilde yararlanmasının sağlanması gibi hükümler yer almaktadır. Bunun yanı sıra yine Fransa'da yapılan çalışmalar sonucunda 1848 Anayasası da sosyal hak ve sosyal hukuk anlayışlarını büyük ölçüde yansıtmaları açısından önemlidir.¹³ İngiltere maddi yetersizlikten dolayı yardıma muhtaç bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması için çalışma yapan ülkeler arasında yer almaktadır. Bahsi geçen ülke, 1601 ve 1834 Yasaları ile batılı ülkelerde yoksullara yardım alanında öncüdür. Aynı zamanda İngiltere, çalışma hayatında da ilk sosyal mevzuatın çıkarıldığı ülke olmuştur.¹⁴ Modern anlamda sosyal devlet kavramının oluşumu konusunda 1871 tarihinde kurulan Alman İmparatorluğu'nun oldukça önemli yeri vardır.¹⁵ Almanya'nın Weimar Anayasası, “ekonomik hayatın adalet esaslarına göre ve herkese insanlığına yaraşır bir şekilde düzenlenmesi” esasını benimsemiştir. Ülkede bu anayasa maddeleri doğrultusunda hareket edilmiştir.¹⁶

¹² Resmi Gazete, Anayasa Mahkemesi Kararı, 2013

¹³ Münci Kapani., Kamu Hürriyetleri, Yetkin Yayıncılık, Anraka, 1993, s.53

¹⁴ Cahit Talas, Ekonomik Sistemler, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 1999, s.119

¹⁵ Richard M. Ebeling, “Marching to Bismarck's Drummer: The Origins of the Modern Welfare State”, Aralık, 2007, ss.4-5. Freeman: <http://fee.org/files/docLib/0712Ebeling.pdf> (E.T. 24.03.2019)

¹⁶ Münci Kapani, Kamu Hürriyetleri, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980, s.55

Türkiye’de çıkan 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarına sosyal devlet anlayışı çerçevesinde bakıldığında çıkış şekillerine bağlı olarak içeriklerinde farklılıklar olduğu görülmektedir. 1982 Anayasası genel olarak 1961 Anayasası ile aynı doğrultudadır.¹⁷ Fakat 1982 Anayasası, 1961 Anayasasına göre sosyal haklar ve sosyal devlet yaklaşımı doğrultusunda geride kalmıştır. 1961 Anayasasının 10. Maddesinde bulunan ifade 1982 Anayasasının 5. maddesinde “Devletin Temel Amaç ve Görevleri” başlığı altında düzenlenmiştir.

Maddeye göre,

“Devletin temel amaç ve görevleri kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.”¹⁸ şeklinde varlığını sürdürmüştür.

Anayasa Mahkemesi, anayasal çerçeve doğrultusunda aldığı kararlarda bahsi geçen ilkeyi, anlamına uygun olarak ve üzerinde titizlikle durarak uygulamıştır. Yüksek Mahkemenin 1988 tarihli bir kararında yaptığı sosyal hukuk devleti tanımı “Sosyal hukuk devleti, güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak gerçek eşitliği yani sosyal adaleti ve toplumsal dengeyi sağlamakla yükümlü devlet demektir” şeklinde yapılmıştır. Çağdaş devlet anlayışı, sosyal hukuk devletinin, anayasanın özüne ve ruhuna uygun biçimde kurulmasını gerekli kılar. Bu bağlamda, hukuk devletinin öncelikli amacı olarak görülen kişinin korunması, toplumda sosyal güvenliğin ve sosyal adaletin sağlanması yoluyla gerçekleştirilebilir.¹⁹ Sosyal devletin, Türkiye anayasal sistemini oldukça etkilediği görülmektedir. Bu anlayış bir ilke olarak 1961 Anayasasında yer almıştır. Aynı zamanda, bu ilke ile Cumhuriyetin sosyal bir hukuk devleti olduğu hükmü de getirilmiştir. 1961 Anayasasında kabul edilen sosyal devlet ilkesi doğrultusunda çıkarılan kanunlarla birlikte devletin sosyal alandaki düzenleyici, denetleyici gücü ortaya konulmuştur. Anayasa ile hükümet, düzenleyici güç anlamında sosyal devlet anlayışına uygun olarak kalkınma planları hazırlamaya ve uygulamaya koymaya başlamıştır. Oluşturulan kalkınma planları ile devlet, Anayasa’da belirlenen amaçlar doğrultusunda düzenleyici, yol gösterici ve politikaların uygulayıcısı ola-

¹⁷ İbrahim Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku*, Ala Yayınları, İstanbul, 1994, s.248

¹⁸ 1961 Anayasası, Ankara, 2017, Anayasa.gov.tr: https://www.anayasa.gov.tr/Kararlar/GenelKurul/Basvuru_Karari/2017-34.pdf [E.T. 21.03.2019]

¹⁹ Nihat Bulut, “Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu Mu?” Ankara Dergiler, 2003, ss.178-179

rak ekonomik ve sosyal hayata eskiye oranla daha fazla müdahalede bulunmuştur.²⁰ Bunun yanı sıra; yeni anayasal düzende devleti, bireylerin özgür, eşit ve huzurlu bir ortamda yaşama hakkı doğrultusunda üst düzey çalışmalarda bulunması konusunda uyarmaktadır.

2. SOSYAL DEVLET ÇERÇEVESİNDE ENGELLİLERE YAKLAŞIM

Engellilik tarihi, insanlığın varlığının olduğu zamanlardan günümüze kadar gelmektedir. Fakat batı toplumlarının geçmiş tarihine bakıldığında engellilerin, hasta ve yaşlıların toplum tarafından hoş karşılanmadığı ve olumsuz birtakım davranışlarda bulunduğu görülmektedir. Bu nedenle engellilik tarihi özellikle Batı toplumlarında ezilenlerin tarihi olarak algılanmaktadır. Bu toplumlarda, güçsüzlerin ezildiği yalnızca güçlü olanların saygınlık içerisinde yaşadığı, diğer bireylerin toplum dışına itilerek yok sayıldığı görülmekteydi. Sözü edilen toplumlarda yalnızca sağlıklıların ve güçlülerin hüküm sürdüğü genel bir bilim anlayışı yer almaktaydı. Bu toplumlar içerisinde yaşayan Charles Darwin, “doğal seleksiyon” yöntemiyle, toplumda yaşayan engelli bireylerin kendiliğinden ayıklanacağı ve ortadan kaybolacaklarına inanıyordu. Bilimsel anlayışların yanı sıra bazı dinlerde de engellilere yardım etmek hoş görülmezdi. Bu dinlere örnek olarak Pagan dinini vermek mümkündür. Bu dinlerde engelli bireylerin tanrı tarafından cezalandırıldıkları için o durumda olduklarına inanılırdı. Bunun yanı sıra, dine göre cezalandırılmış olan engellilere yardım edenlerin de tanrı tarafından cezalandırılacağı düşünülürdü. Bu nedenle bireyler toplumdan soyutlanarak, yalnızlaşmaktaydılar. Daha sonraki zamanlarda ise engelli bireyler geçmişe göre katı bir dışlanmışlığa itilmemiş fakat niteliksiz işlerde çalıştırılmışlardır.²¹ Toplumlarca dışlanan engelliler değirmenlerde ve su depolarında hayvanların yaptıkları işleri yapmış, fuhuş batağına sürüklenmiş ve dilencilikte kullanılmışlardır. Bazı toplumlarda ise cüzamlılarla aynı kolonide yaşamak zorunda kalmışlardır.²² Görüldüğü gibi geçmiş zamanlarda engelli bireyler birçok zorlu hayat şartlarıyla, toplumsal dışlanmışlıklarla yaşamlarını sürdürmeye çalışmışlardır.

Günümüzde geçmişe oranla büyük değişimler görülmektedir. Artık gelişmiş toplumlarda uygulanan sosyal devlet ilkesi kapsamında engelli bireylere yönelik birçok çalışma bulunmakta ve sosyal ekonomik haklar verilmektedir. Fakat bu gelişmelerin

²⁰ Özgür Müftüoğlu, ss. 1-7, ozgurlukdunyasi.org/arsiv: <https://ozgurlukdunyasi.org/arsiv/106-sayi-217/379-kilicdarog-lunun-sosyal-devlet-soylemi-uzerine> (E.T. 03.02.2019)

²¹ Ali Seyyar, Engelli ve Yaşlı Hizmetlerinde Sosyal Bakım, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2013, ss.53-65

²² Mustafa Öztürk, Hayata Renk Katanlar, İlke Yayıncılık, Ağrı, 2013, ss.19-23

yanı sıra engellilere yönelik bazı haksız durumların tamamen yok olduğu söylene-
memektedir. Örneğin; teknolojik gelişmelerle birlikte anne karnında engelli olduğu
anlaşılan bebeklerin kürtaj yoluyla yaşamlarına son verilmektedir.²³ Tıp alanındaki
ilerlemeler beraberinde birçok tartışmayı da getirmektedir. Toplumlar doğumda ve
ölümde iyi olanı, nasıl olması gerektiğini tartışmaktadır. Bu bağlamda öjenik adı
verilen, “sağlıksız ceninleri ayırıp, sağlıklı ceninler yetiştirmenin yollarını arayan” bir
toplumsal felsefe gelişmiştir. Toplumların en iyi ve güzel olma yolundaki ilerleme-
lerinin yanı sıra kapitalist sistemle birlikte faydacılık kavramı büyük önem kazan-
mıştır. Bu bağlamda insanlardan hep daha fazla üretmesi beklenmektedir. Üretime
yeterli katkıda bulunamayan engelli bireyler işe yaramayan, gereksiz olarak nitelen-
dirilmektedir. Türk toplumunda geçmişten gelen örf ve adetlerle birlikte, engellilere
olan yaklaşım batı ülkelere oranla biraz daha farklıdır. Dini emirler ve gelenek, göre-
neklerden dolayı insanlar yakın çevreleri ve akrabalarında engeli olan bireylerin ih-
tiyaçlarını karşılama yolunda çalışmalarda bulunmaktadır.²⁴ Günümüzde engellilere
genellikle evde bakım uygulanmaktadır. Fakat Türklerin Orta Asya’da bulundukları
sürede çeşitli vakıflar ve şifahaneler kurdukları görülmektedir. Bu kuruluşlar bakı-
ma muhtaç ve engeli olan bireylere yardım amacıyla faaliyet göstermiştir.²⁵ Selçuklu
döneminde Anadolu’da yüzlerce Şifahane ve engellileri tedavi amaçlı rehabilitasyon
merkezleri açılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde de Selçuklu geleneği sür-
dürülmüştür. Buna bağlı olarak, her şehrin fethinden sonra sosyal bakım hizmetleri
sunan kurumlar yapılarak faaliyete geçirilmiştir. Bu kurumlar vakıf statüsü altında
hayata geçirilmiş ve devlet adamlarının, zengin hayırseverlerin katkılarıyla oluşturu-
lmuştur.²⁶

Geçmişten günümüze doğru sırayla bakıldığında engelli bireylerin hayati yaşam
şartlarını sağlamaya yönelik çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Fakat bu bireyler
sosyal bütünleşme kapsamında birçok sorunla baş etmeye çalışmaktadır. Engelli kav-
ramının oluşumundan başlayarak yaşamın pek çok alanında sorun yaşayan bireyler,
toplumla işlevsel bir bütünlük içinde yaşamaya çalışsalar da bunu başaramamış ve
sayısız sorunla karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan sosyal sorunların kaynağı olarak top-
lumun engelli bireyleri anlamaması, empati kuramaması, yaşam içinde onların far-

²³ Nazife Şişman, Kaderle Tasarım Arasında, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, ss.38-40

²⁴ Seyyar, a.g.e., ss.53-65

²⁵ Arslan Terzioğlu, “Türklerin Orta Asya ve Hindistan’da Tesis Ettikleri Hastaneler”, 7. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1981, ss.803-804

²⁶ Ali Seyyar, Bakıma Muhtaçların Sosyal Güvenliği, Sakarya Üniversitesi Basımevi, Sakarya, 1999,

kına varamaması ve önyargılı olması gösterilebilir. Engeli bulunan kişiler söz edilen yaklaşımların sonucu olarak önemsenmediklerini düşünerek kendilerini toplumdan soyutlamaktadır. Bu nedenle kendilerini eksik görerek, diğer bireylerle iletişim kurmakta zorluk çekmektedir. Süregelen sorunlar ve toplumsal dışlanmışlık hali engelli bireylere insanın temel ihtiyaçlarından olan “kendini gerçekleştirme” isteğine ket vurmaktadır. Bu durum sonucunda bireylerin yaşam kalitesi düşmektedir.²⁷

Engellilerin toplumsal hayata katılımı ve onurlu yaşamaları kanun koyucu tarafından istenen ve dile getirilen bir durum olmuştur.²⁸ Bu bağlamda geçmişten itibaren yaşanan çeşitli sorunlar sonucunda Türkiye’de 2005 yılında, 5378 Sayılı Engelli Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun ile engellilerin sosyal yapıyı oluşturan sistemin birer parçası oldukları belirtilmiştir. Herkesin kanun önünde eşit olduğunun altı çizilerek toplumun diğer üyelerinden ayırlamayacakları üzerinde durulmuştur. Bu durum bahsi geçen kanunla birlikte açıkça hükme bağlamıştır. “Engelli Kanunu”, engelli bireylerin sosyal güvenlik politikaları hazırlanırken dikkate alınması gerektiğini söylemektedir. Bu kapsamda engellileri sosyal güvenlik haklarından yararlandırmayı amaçlayan düzenlemeler yapılmıştır. Engelli bireylerin erişilebilirlik ve ulaşılabilirlik haklarının olduğu açıkça ifade edilerek araçlara ve binalara erişimi sağlamak hedeflenmiştir.

Engelli bireylerin erişim ve ulaşım sorunlarını ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalarında belediyeler başta olmak üzere “Özel İdareler”, “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı”, “Milli Eğitim Bakanlığı”, “Sağlık Bakanlığı”, “Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı” gibi birçok kuruma sorumluluklar verilmiştir. Aynı zamanda Engelli Kanunu, engelli bireylere sosyal güvence sağlamayı ve sosyal hizmetin sınırlarını belirlemeyi kapsamaktadır.²⁹

2.1. ENGELLİLER VE YAYINCILIK

Gelişmiş ülkelerde ve Türkiye’de engelli bireylere yönelik farklı alanlarda birçok kanun bulunmaktadır. İlgili kanun ve sözleşmelerde engellilerin bağımsız ve insan onuruna uygun bir yaşam sürebilmeleri için yayıncılık aracılığıyla bilgiye ve iletişime erişimlerinin sağlanması gerektiğinin altı çizilmektedir. Engelliler için erişilebilirlik, hakları kullanabilmenin bir aracı olarak tanımlanabilmektedir. Bunun yanı sıra; bireylerin bilgiye, haber ve olaylara erişimlerinin sağlanması, bağımsız

²⁷ Öztürk, a.g.e., ss.19-23

²⁸ Abdülselem Sarıgül, Engelliliğe Tarihsel Bir Bakış. Bedensel Engellilerde Sosyal Dışlanma Ağrı İli Örneği. Erzurum, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2016

²⁹ Öztürk, a.g.e., ss.19-23

yaşamının ve toplumsal yaşamın tüm alanlarına tam olarak katılabilmenin de koşuludur. Engellilerin özgür ve insan onuruna uygun bir hayat sürebilmeleri için toplumun diğer üyeleriyle eşit şekilde medyada bilgi ve iletişim teknolojisi dâhil bilgiye ve iletişime erişimlerinin sağlanması gerekmektedir. Fakat her ülkenin bu konu ile ilgili yaptığı çalışma ve verdiği önem aynı derecede değildir. Gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkelerde bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma konusunda engellilerin oranı, nüfusun diğer kesimlerine göre oldukça düşüktür. Hatta bazı ülkelerde ve bölgelerde engelliler, günümüzde temel ürün ve hizmet sayılan telefon, televizyon, internet gibi ürün ve hizmetlere bile erişememektedirler.³⁰ Bu bağlamda bakıldığında engellilere yönelik yapılan yayıncılık alanında ülkelerde birçok eksiklik olduğu görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde engellilerin çeşitli yayıncılık faaliyetleri arasında var olmaları konusunda çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları şu şekildedir;

- **ABD – “Facebook’un Görme Engelliler İçin Sesli Fotoğraf Servisi”**

Facebook isimli sosyal medya ağı, 4 Şubat 2004 tarihinde Harvard Üniversitesi’nde bir öğrenci olan Mark Zuckerberg tarafından kurulmuştur.³¹

- **ABD – “Twitter’ın Görme Engellilere Fotoğrafı Anlatma Hizmeti”**

Sosyal paylaşım sitelerinin görme engelliler için geliştirdiği ilk fotoğraf okuma özelliği ile engelli bireylerin sosyal medyayı etkin ve kolay şekilde kullanmaları amaçlanmıştır.³²

- **İngiltere – “Braille Alfabeli Cep Telefonu”**

İngiltere’nin “OwnFone” isimli firması 2014 yılında Braille alfabesiyle çalışan ilk telefonunu üretmiştir. Braille alfabesi ile üretilen ilk akıllı telefon olan OwnFone’un içine dört farklı numara kaydedilebilmektedir. Braille alfabesine ek olarak telefonun üzerinde yer alan İngilizce metin yuvalarına basarak bu alfabeyi bilmeyenlerin de anlayabilmeleri amaçlanmıştır.³³

³⁰ Tom Shakespeare & Nicholas Watson, in Disability Studies: Past Present and Future, Defending the Social Model, Disability Press, 1997, ss. 293-300

³¹ Deniz Kara, Facebook’un Kuruluş Öyküsü ve Kısa Tarihi, <https://www.medyakademi.org/2014/11/08/facebookun-kurulusu-ve-tarihi/> 2014, [E.T. 15.08.2019]

³² Mertcan Tutan, Engelliler İçin Dijital ve Sosyal Medya, RoyandTeddy, <http://blog.royandteddy.com/engelliler-icin-dijital-ve-sosyal-medya/>, 2016, [E.T. 03.07.2019]

³³ Trt Haber, Görme Engelliler İçin Telefon, <https://www.trthaber.com/haber/bilim-teknoloji/gorme-engelliler-icin-telefon-128219.html>, 2014, [E.T. 16.03.2019]

2014 yılında hayata geçirilen bu teknolojik ürün gelişmiş ülkelerde engelli bireylere yönelik çeşitli alanlarda çalışmalar yapıldığını göstermektedir. Yapılan çalışma yayıncılık alanına aktarıldığında; görme engeli bulunan bireylerin televizyon ya da internetten izlediği haberleri etkin bir şekilde anlamlandırmalarını sağlamaktadır. Böylelikle içlerinde bulundukları topluma dair olayları, durumları kolaylıkla takip edebilmeleri sonucunda sosyal kimliklerini kazanmaktadırlar. Bu bağlamda; kendilerini toplumdan soyutlayarak, mutsuz olmalarının önüne geçilmiş olduğu görülmektedir.

2.2. ENGELLİLERE YÖNELİK YAYINCILIK FAALİYETLERİ OLAN KURUM VE KURULUŞLAR

Dünyadaki değişimle birlikte oluşan yenilikler ülkemizde de engellilere yönelik yaklaşımlarda farklılaşmalara yol açmaktadır. Değişen tutum ve davranışlar sonucu Türkiye’de engelli bireylerin bilgi edinme hakları doğrultusunda yayıncılık faaliyetlerinde bulunan bazı kurum ve kuruluşlar bulunmaktadır. Bu kurumlar arasında bakanlıklar, belediyeler, sivil toplum örgütleri, yayınevleri ve medya kuruluşları bunlar arasında yer almaktadır.

Türkiye’de engellilere yönelik yasal düzenlemeler ve uygulamalarda “BM Standart Kuralları” “Dünya Eylem Programı” ve “Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi” gibi uluslararası belgeler örnek alınarak hareket edilmektedir. Engelli bireyler ile ilgili çalışmaları düzenlemek adına 1981 yılında Çalışma Bakanlığı bünyesinde “Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu” kurulmuştur. 1997 senesinde, engellilere yönelik politikaları belirlemek ve bu doğrultuda çalışmalar yapmak amacıyla, ÖZİDA kurulmuştur.³⁴ Bakanlıklar ve belediyeler engellilerin tüm bireylerle eşit şekilde bilgi alma hakkından yararlanabilmeleri için çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmalardan bir tanesi görme engelli bireyler için üretilen yazıyı Braille alfabesine çevirebilen cihazdır. Cihazın hafızasında 250 bin kitap bulunmaktadır. Üretilen cihaz ile görme yetersizliği olan bireylerin yazılı materyalleri kolay bir şekilde kullanabilmeleri amaçlanmıştır. Bilgisayara bağlanarak kullanımı sağlanacak olan cihazlar diğer yazılı kaynakları da okumaya olanak verecektir.³⁵

“Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı” ile “Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı” birlikte çeşitli projeler yürütmektedir. Bu kapsamda 2014 yılında hayata

³⁴ Selma Çalık, “Engelli Kavramına Bakış ve Tarihsel Süreç”, Genç Engellilerin Toplumsal Yaşama Bütünleşme Projesi, 9. İzmir: Spina Bifida Derneği Yayını, İzmir, 2010, s.9

³⁵ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Görme Engelliler İçin Taşınabilir Kütüphane, <https://orgm.meb.gov.tr/www/gorme-engelliler-icin-tasinabilir-kutuphane/icerik/1140> , 2019, (E.T. 28.08.2019)

geçirilen “**Üçüncü Göz Bilişim Projesi**” ile görme engelli bireylerin telefon tuşları aracılığıyla veya konuşarak yönlendirmesiyle bilgiye kolaylıkla ulaşabilmesinin sağlanacağı açıklanmıştır. Kurulan çağrı merkezi aracılığıyla telefon ya da internet üzerinden görüntülü konuşma sağlayan engelli bireyler, işaret dili tercümanlığı ve bilgiye erişim hizmetlerinden yararlanacakları bildirilmiştir. 2017 yılında “Posta ve Telgraf Teşkilatı”nın “Engel Yok Projesi” kapsamında erişilebilirlik koşullarını göz önünde bulundurarak internet sitelerini engeli bulunan bireylerin erişimine uygun, kolay kullanılabilir şekilde düzenlemiştir.³⁶

Engellilere yönelik çalışmalar yürüten sivil toplum örgütlerine bakılacak olursa karşımıza; “Altı Nokta Körler Hizmet Vakfı, *İstanbul Zihinsel Engelliler İçin Eğitim Dayanışma Vakfı*, Otistikler Derneği, Türkiye Engelliler Spor Yardım ve Eğitim Vakfı, Türkiye Omurilik Felçlileri Derneği” gibi kuruluşlar çıkmaktadır. Bu kuruluşların engelli bireyler ile ilgili birçok çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmalar arasında engellilerin bilgi edinme hakları göz önünde bulundurularak farklı projeler hayata geçirilmiştir.

Engellilere yönelik kurum ve kuruluşların yayıncılık faaliyetlerinden bazılarını bakacak olursak;

- **Milli Kütüphane-Konuşan Kitaplık**

Engelli bireylerin yayıncılık faaliyetlerine ilişkin çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan çalışmalardan birisi “Görme Engelliler Merkezi” tarafından hayata geçirilen Konuşan Kitaplık hizmetidir. 1946 yılında kurulan “Milli Kütüphane, Konuşan Kitaplık” hizmeti ile, görme engelliler için Braille alfabesi ile basılmış eserler sunmuştur. Konuşan Kitaplık hizmeti, aynı doğrultuda hizmet veren diğer kütüphaneler ile işbirliği halinde çalışmaktadır.³⁷

- **Sesli Kitap – Sesli Kütüphane**

Sosyal devlet çerçevesinde engelli bireyler için yapılan çalışmalar arasında sesli kütüphane hizmetleri olduğunu görmekteyiz. Verilen hizmetler devlet tarafından yapılmanın yanı sıra bazı vakıflarca da yürütülmektedir. Yürütülen bu çalışmalardan bir tanesi “Altı Nokta Körler Hizmet Vakfı” tarafından hayata geçirilmiştir. “Altı

³⁶ Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Engelsiz Ulaşım ve İletişim, http://www.ubak.gov.tr/BLSM_WIYS/SGB/tr/Pdf/20170102_093629_5643_1_88338.pdf, 2017, ss. 10-72, (E.T. 15.08.2019)

³⁷ Burak Karakuş, “Sözcüklerin Büyülü Dünyasına Açılan Kapı: Milli Kütüphane Konuşan Kitaplık Görme Engelliler Merkezi”, Hukuk Gündemi, 2014, ss.26-27

Nokta Körler Kütüphanesi”, kabartma harflerden oluşan kitaplar basarak engelli bireylerin ulaşımını sağlamaktadır. Bunun yanı sıra kütüphanede sesli kitaplar da bulunmaktadır. Kütüphanede güncel romanlar, eğitim, şiir, sosyoloji, felsefe, din gibi çeşitli alanlarda ortaya koyulmuş olan eserler bulunmaktadır.³⁸

- **Kitaplara Ses Uygulaması**

Görme engelli bireylerin bilgiye ulaşımı için Türk Telekom ve Boğaziçi Üniversitesi iş birliği ile bir çalışmaya imza atılmıştır. GETEM ile yapılan işbirliği sonucunda yaptığı çalışmalar sonucunda “Telefon Kütüphanesi Projesi” oluşturulmuştur. Proje kapsamında “Kitaplara Ses” mobil uygulaması geliştirmiştir. Geliştirilen uygulama, Dünya Engelliler Günü olan 3 Aralık 2016 tarihinde kullanıma sunulmuştur. Gö-nüllü vatandaşlar uygulamayı indirip görme engelliler için kitap okuyarak katkıda bulunabilmektedir. Uygulamaya yapılan kayıtlar, mobil uygulama ve ev telefonu üzerinden dinlenebilecek kitaplara dönüşmektedir.³⁹

3. ENGELLİLERİN YAYINCILIK ALANINDA KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR

3.1. MEDYANIN ENGELLİLERE BAKIŞ AÇISI

İnsanların varoluşlarından itibaren bilgi üretimi ve üretilen bilginin aktarılması önemli konuların başında gelmektedir. Yüzyıllar boyunca önemini hiç yitirmeyen bu kavram toplumsal değişim ve gelişimlerle birlikte yaşamın her alanında yerini almıştır. Bu doğrultuda bilgiyi kullanma ve aktarma biçimlerinde de değişim ve gelişmeler görülmüştür.

Yaşanan teknolojik gelişmeler iletişim alanına da yansımış ve bunun sonucu olarak kitle iletişim araçları ortaya çıkmıştır. Özellikle son yıllarda gerçekleşen teknolojik gelişmeler, toplumların kullanımına açık olan iletişim araçlarının hemen hemen hepsini etkilemiştir. Yaşanan gelişmeler sonucunda ortaya çıkan yeni iletişim araçları, hayatı kolaylaştırmak adına günlük yaşamda önemli bir kavram haline gelmiştir. Yaşamımızda oldukça önemli işlevi bulunan kitle iletişim araçları günümüzde Ya-sama, Yürütme ve Yargı erkinden sonra dördüncü büyük güç olarak görülmektedir. Medyanın ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarda toplumun tutum, düşünce ve

³⁸ Altı Nokta Körler Derneği, www.altinokta.org.tr: http://www.altinokta.org.tr/sayfalar.asp?sayfa=28 (E.T. 06.09.2019)

³⁹ The Brand Age, <http://www.thebrandage.com: http://www.thebrandage.com/turk-telekom-kitaplara-ses-uygulama-si-ile-dunya-cocuk-kitaplari-haftasina-hazir-7700> , 2017, (E.T. 12.05.2019)

davranışlarını etkileme gücü oldukça fazladır. Buna bağlı olarak medyanın dünyayı değiştirme gücüne sahip olduğu da ifade edilmektedir.

Günümüzde gelinen uygarlık seviyesinde önemli bir araç konumunda olan medya bu özelliğini her birey için eşit olarak gerçekleştirirken bazı aksaklıklar ile karşılaşmaktadır. Engellilik alanında bu eksiklik ve sorunlara bakıldığında engelli bireylerin yayıncılık alanında bilgi edinme noktasında birçok sorunla karşı karşıya kaldığı anlaşılmaktadır. Medyada verilen mesajları engelliler açısından değerlendirmek gerekirse bazı temel özellikleri sıralamak mümkündür. Bu özelliklerin başında; engelliler ve engellilik hakkında topluma, eski zamanlardan süre gelen yanlış, önyargılı, ayrımcılık içeren mesajların verildiği görülmektedir.

İnternet Haber Sitesi	Haber Başlığı	Tarih
Hürriyet.com.tr	Engelli iki çocuk annesi: İsterdim ki, bir kez olsun anne desinler	09.05.2020
Hürriyet.com.tr	Bir annenin oğluyla yaşam mücadelesi! 'Onu ölümden kurtardım'	19.08.2019
Hürriyet.com.tr	Devlet "dezavantajlı kesimlere" kol kanat gerdi	20.02.2019
Milliyet.com.tr	'Herkesi eksikliğiyle severek yaşamalıyız'	13.05.2020
Milliyet.com.tr	'Engelliler Gecesi'nde bile engele takıldılar	18.12.2016
Sabah.com.tr	Engelli işçiyi çok üzdüler	29.02.2020
Sabah.com.tr	Engelli genç ve annesine Başkan Şimşek sahip çıktı	24.12.2019
Sabah.com.tr	Arınç: Engellileri biz fark ettik	18.05.2011
Posta.com.tr	Engelli vatandaş, destek alıp hayvancılık yapmaya başladı	21.12.2019
Posta.com.tr	Şoförün görme engelli vatandaş hassasiyeti	06.09.2018
Posta.com.tr	Muhtaçlara Vakıf Yardımı	04.10.2017

Tablo-1: Dört Medya Kuruluşunun Engelli Bireyleri Konu Alan Haber Başlıkları

Kaynak: (Hürriyet.com.tr, milliyet.com.tr, sabah.com.tr ve posta.com.tr internet haber sitelerinin arşivlerine ulaşılarak alınmıştır.)

Tablo 1 incelendiğinde; ilk olarak hürriyet.com.tr, milliyet.com.tr, sabah.com.tr ve posta.com.tr haber sitelerinde yer alan engelli bireyler ile ilgili haber başlıklarında medya kuruluşlarının ebeveyn benlik doğrultusunda tercihler yaptığı görülmektedir. Bu şekilde yapılan haberler ile hedef kitlede acıma, koruyup kollama, engelli bireyleri zayıf görme gibi duygular uyandırılmaktadır. Okuyucular bu duyguları bilerek ya da farkında olarak özümsemeseler dahi bilinçaltılarında bahsedilen doğrultuda engellilere yönelik güçsüzlük algısı uyanabilmektedir. Bu algı sonucunda örneğin; engeli olan birisiyle karşılaşıldığında onun kendileri ile eşit bireyler olduğunu düşünmeden önce yardıma muhtaç ve 'yerinde olunması istenilmeyen eksik' kişiler olarak düşünülmesine yol açabilmektedir.

Bahsedilen durum özellikle "Devlet "dezavantajlı kesimlere" kol kanat gerdi", "Muhtaçlara Vakıf Yardımı" haber başlıklarında kendisini fazlasıyla göstermektedir. Bahsi geçen ilk başlıkta devlete anne-baba rolü yüklenmiştir. Bu nedenle engelli bireylerin kol kanat gerilmesi gereken güçsüz ve yardıma muhtaç kişiler olduğu izlenimi uyanmaktadır. Oysa engellilerin birçok meslek grubunda yaptığı çalışmalar, başarılar ve engeli bulunmayan bireyler ile eşit şekilde kendi hayatlarını idam ettirebilme yetenekleri mevcuttur.

Medya organlarının engelliler ile ilgili yaptığı haberlerde yardıma muhtaç göstermek yerine, güçlü yanlarının altını çizerek kendilerini topluma kabul ettirmelerini sağlamada büyük rol üstlenebilecek güçleri vardır. Burada yapılan haberlerde ebeveyn benlik yerine yetişkin benlik durumunun kullanılmasının yerinde olacağı düşünülmektedir.

Tabloda gördüğümüz 'Herkesi eksikliğiyle severek yaşamalıyız' haber başlığına bakacak olursak; engeli bulunan bireylerin 'eksik' bireyler olduğu ama buna rağmen onları da sevebileceğimiz algısı uyanmaktadır. Haberler aslında engelli bireyleri kötülemek ya da toplumdan dışlamak için yapılmamış olsa da insanlarda olumsuz algılar uyandırmaya yol açabilmektedir. Özellikle bu haberleri takip eden engelli bireylerin kendilerini sevmeye layık olmayan, eksikliği bulunan, yaşlılarıyla ya da hemcinsleriyle arasında büyük farklılıklar olduğu gibi olumsuz duygulara sürükleyerek, toplumdan soyutlanmasına neden olabilecek psikolojik sorunlar yaratabilmektedir.

Yayıcılık alanının engelli bireylere bakış açısını genel olarak özetleyen Türkiye Körler Federasyonu avukatı Bilgen Özen, üç başlık altında toplamaktadır;

- **“Engellileri Yok Saymak ya da Sınırlı Biçimde Yer Vermek:”**

Geleneksel ve sosyal medyada yer alan engelli bireyler ile ilgili haberler nitelik açısından birçok eksikliği bir arada barındırmaktadır. Haber olarak seçilen konular belirlenirken genellikle engellilerle ilgili meydana gelen olaylar ikinci plana atılmaktadır. Buradan yola çıkarak engelli bireylerin yok sayıldıkları görülmektedir. Ana akım medya olarak adlandırılan kuruluşlar tarafından oluşturulan habercilikle ilgili gözlem yapıldığında engelli bireylere karşı yapılan ayrımcılık açık şekilde anlaşılmaktadır. Bu durumla karşılaşan ve incinebilen konumda olan kişiler kendilerini toplumdan soyutlayarak yalnızlaşma yoluna gitmektedir.

Engelli bireylerin eşit haklara sahip yurttaşlar olarak toplumsal yaşama katılmalarını destekleyen mesajların toplum üzerinde etkisi dolaylı yoldan görülmektedir. Bu nedenle amacı reyting olan medya, engelli bireylerle ilgili haberlere gerektiği kadar yer vermemektedir.

“Türkiye Körler Federasyonu” ile çalışan avukat Özen örnek olarak; “15 Ekim Dünya Beyaz Baston Günü”nde görme engelli sivil toplum kuruluşları tarafından görme engelli bireylerin fiziksel çevreye erişim hakkını kullanmalarının önüne geçen mimari engellere dikkat çekmek için yapılan basın açıklamalarını vermektedir. Yapılan bu tür basın açıklamaları ana akım medya kuruluşlarının yeterince dikkatini çekmemektedir ve bu nedenle bu tür haberler genel olarak medyada gereken hassasiyet ve istenilen düzeyde yer almamaktadır. Medya engelli bireyleri görmezden gelerek onları yok saymakta ve onlara karşı ayrımcı tutum ve davranışlar sergilemektedir.

- **“Engellileri Olumsuzlukların Konusu Yapmak:”**

Medya, engelli bireyler ile ilgili toplumda yaygın olan korunmaya muhtaç, toplumun diğer üyeleriyle eşit olmayan mağdur, aciz görülmek şeklindeki önyargıları desteklemektedir.

Medyada verilen mesajlarda engelliler çalışamaz, başkalarına muhtaç insanlar vurgusu yapılmaktadır. Medyanın haber dilinin bahsi geçen şekilde olması engelliler hakkında doğrudan ayrımcılık içeren davranışlar olarak isimlendirilebilmektedir. Toplumun önde gelen isimlerinin bazı açıklamalarında yer alan “iş verdik daha ne istiyorsun”, “sizi adam yerine biz koyduk” ifadelerinin kullanılması engelli bireylerin toplumdan dışlanarak kendilerini yetersiz görmelerine yol açmaktadır.

- **“Engellilerin Sıradan Davranışlarının Abartılması ve Engelli Bireylere Olağan Üstü Güçler Yüklenmesi:”**

Ana akım medyada verilen mesajlar ilk izlenimde engellilere olumlu bakılıyor-muş gibi gösterilmektedir. Fakat verilen mesajlarda genelde toplumda engelli bireyler hakkındaki önyargılı bakış açıları pekiştirilerek vurgulanmaktadır. Gazete, internet ve televizyon haberlerinde engeli bulunanlara yönelik çok sayıda haber örneği vermek mümkündür. Örneğin; “tekerlekli sandalye kullanıyor ama basketbol oynuyor. Görmüyorlar ama evlenmişler hem de dünyalar güzeli bir kızları olmuş. Kimseden yardım almadan yaşıyorlar.” Haber başlıklarına bakıldığında; “engelliler spor yapamaz, evlenemez, çocukları olamaz”. Çocukları bir şekilde olduysa bile onlara “kendileri bakamaz. Günlük yaşamını başkalarından yardım almadan götüremez. Bunları sadece bazı yetenekli, özel olan engelliler yapabilir” algısı yarattığı görülmektedir.⁴⁰

Örnekler incelendiğinde medyada verilen mesajlarda engeli bulunan bireylerin genel olarak kötü, sevilmeyen, istenmeyen, farklı, komik, değersiz, normal dışı, tehlikeli, suçlu gibi gösterilmekte olduğu ve bu durumun önyargılara neden olduğu görülmektedir. Engelli bireylere önyargılı yaklaşımın sonucu bireyleri toplumdan soyutlama, ayrımcılık, ve aşağılanmadır. Önyargılı düşünce ve davranışlar geçmişten günümüze kadar engellilerin sırtında taşıdığı bir yük olmuştur. Sonuç olarak bilinçli ya da bilinçsiz olarak yapılan birçok davranış engelli bireylerin hayatlarındaki sorunlara yenisini ekleyerek günlük yaşamlarını zorlaştırmaktadır.

3.2. ÇÖZÜM YOLLARI

Ülkelerde yayıncılık faaliyetlerinden yararlanma konularında çeşitli araştırmalar ve çalışmalar yürütülmektedir. Fransa’da her yıl medya ile ilgili bir çalışma yürütülmekte ve yürütülen çalışma kapsamında bir haber incelenerek analiz edilmektedir. Analizler sonucu elde edilen veriler ile hazırlanan rapora göre medyada yer alan kişilerin insanlar tarafından kolaylıkla tanınır olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra; Fransa’da hangi haberlerin başında yer aldığı üzerine bir araştırma yapılmış ve yapılan araştırma sonucuna göre; “Altın Madalya” alan engelli bir bireyin daha önce medyada yer almadığı görülmüştür. Madalya kazanan engelli birey medya kuruluşları tarafından önemli bir haber olarak görülmemiş ve elde edilen başarı medyada

⁴⁰ Müjgan Bilgen Özen, Medyanın Engellilere Bakışı, Türkiye Körler Federasyonu Resmi Web Sitesi, <http://www.korler-federasyonu.org.tr/medyaninbakisi.asp> , 2018, [E.T. 19.07.2019]

yer etmemiştir. Bahsi geçen olay üzerine bir çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmada öncelikle ana akım medya organlarının hangi konuda nasıl dikkatinin çekileceği üzerine araştırmalar yapılmıştır.

Yapılan araştırma ve analizler sonucu değerlendirilerek farklılıkların dikkat çektiği sonucuna varılmıştır. Bu nedenle yaşanan başarı olayında dikkat çekici bir olay ortaya çıkarılarak engelli bireyin yaşadıkları öyküleştirilerek anlatılmıştır. Yapılan çalışmalar ve uygulanan metot ile Fransa'da ilk kez engelli bir kadının altın madalya alacağı söylenmiştir. Aynı zamanda alınan bu madalyanın engelli birey tarafından kanser hastası olan annesine hediye edileceğinin altı çizilerek dikkat çekmek amaçlanmıştır. Olay bu şekilde kurgulandıktan sonra tüm ulusal medyanın ilgisini çekmiş ve haber medyada yer almıştır. Yaşanan olay ve yapılan çalışma sonucunda engeli bulunan bir birey medya aracılığıyla toplumun dikkatini çekmeyi başarmıştır. Bu olaydan anlaşılacağı gibi engelli bireyler ile ilgili farkındalık yaratmak ve dikkat çekmek için haberi medyada sunarken ilgi çekici hale getirerek öyküleştirilmek gerekmektedir. Böylelikle yayıncılık alanında engelli bireylere daha fazla yer verilerek, toplumda yer edinmeleri sağlanmış olmaktadır. Dünyada medyanın toplumun davranışlarını oldukça fazla etkilediği ve değiştirdiği üzerine yapılmış birçok araştırma bulunmaktadır. Buradan yola çıkarak toplumun yapı taşlarını oluşturan çocukların bilinçlendirilmesi için onların ilgilerini çekebilecek içerikler ile engelli bireyleri anlayıp, empati kurabilecekleri içeriklerin harmanlanarak verilmesinin yarar sağlayacağı görülmektedir. Küçük yaşta edinilen bilginin ne kadar etkili ve kalıcı olduğu düşünülerek hareket edilecek olursa toplumsal değişim ve gelişim sağlanmış olacaktır.

Engelli sivil toplum kuruluşlarının medyayı kullanım sıklığına bakılacak olursa oldukça az etkileşim halinde oldukları görülmektedir. Medyayı oldukça az kullanan sivil toplum kuruluşlarının hak temelli bakış açısıyla verilen engelli insan hakları mücadelesinde önemli bir kazanım elde edebilmesi oldukça güçtür. Çünkü engelli bireyler için verilen hak mücadelesinde medyanın gücünden ve etkisinden yararlanmak gerekmektedir. Fransa'da engelli bireylerin yaşadığı zorlukların farkındalığı ile ilgili bir çalışma yapılmıştır. Çalışmaya göre; bütünleştirilmiş eğitimden faydalanan tekerlekli sandalye kullanan engelli bir öğrenci oturduğu yerden uzaktaki bir lisede eğitim almaktadır. Her gün gidip geldiği okul yolu kullandığı tekerlekli sandalyenin kolay hareket etmesine, manevra yapmasına elverişli değildir. Kaldırımlarda rampa olmaması nedeniyle öğrenci trafiğin fazla aktığı ve tehlikeli olan başka bir yolu tercih etmek zorunda kalmıştır. Kullanmak durumunda kaldığı yolun tehlikeli olmasının

yanı sıra okula olan mesafesi de oldukça fazladır. Bu nedenle öğrenci okula giderken normal şartlarda yola çıkması gereken saatten daha önce çıkmakta ve aynı şekilde dönüşte de uzun süren bir yol onu beklemektedir.

Tüm bu olumsuzluklar nedeniyle ders çalışma süresi ve motivasyon düzeyi oldukça fazla etkilenmektedir. Yaşanan tüm durumlar sonucunda öğrencinin okul başarısının düştüğü ve olumsuz bir tablonun var olmaya başladığı görülmektedir. Bir yerel gazete öğrencinin bu durumundan haberdar olmuştur. Yapılan görüşme sonucunda olumsuzlukların yaşandığı durumun haber haline getirilmesine karar verilmiştir. Yerel gazete yaptığı haberi bir hafta boyunca gazetede her gün yayımlamıştır. Verilen çaba sonucunda yerel gazetenin haberi ulusal medyanın dikkatini çekmiş ve onlarda da yayınlarında bahsi geçen habere yer vermeye başlamışlardır. Bir anda olay tüm ülke tarafından öğrenilmiştir. Eğitim bakanı konuyla ilgilenmiş ve sorun çözülerek yollara, kaldırımlara rampa yapılmıştır. “İnsan onur ve haysiyetinin dokunulmazlığı temelinde; engellilere yönelik ayrımcılıkla mücadelede ve temel hak ve özgürlüklerden engellilerinde tam ve diğerleriyle eşit şekilde yararlanmaları amacıyla verilen engelli insan hakları mücadelesinde medyanın toplum üzerindeki değişim ve dönüşüm sağlanmasında olan gücünden ve etkisinden mutlaka yararlanılmalıdır. Ve medya aracılığıyla davanın görünür hale getirilmesi gerekmektedir.”

Medya aracılığıyla engelli bireylerin örgütlenmesi kolaylaşmaktadır. Medya aracılığıyla engelli bireylere ulaşılarak onlara örgütlerin çalışmaları hakkında bilgi verilmektedir. Fakat medyada verilecek mesaj örgütün tüm üyeleri tarafından önceden bilinmelidir. Aksi takdirde bir üye medya üzerinden farklı bir mesaj yayınlarsa burada örgütün bütünlüğü sarsılabilir. Bunun için de engelli örgütlerinin kuruluş içinde ve dışında adil, şeffaf, katılımcı olmaları gerekmektedir. Medyada alınacak önlemler göz önünde bulundurulurken sosyal medyanın gücünü de göz ardı etmemek gerekir. Günümüzde sosyal medya kullanılmadan etkin, dinamik olarak varlık ve mücadele sürdürülmesi mümkün değildir. Bu nedenle sosyal medya kullanımında da engelli bireylere yönelik paylaşımlar, bilgilendirmeler yapılması gerekmektedir. Engellilerin toplumsal yaşamda görünürlüğü ve katılımını sağlanmasında medyanın büyük önemi bulunmaktadır. Bu bağlamda medyada sürekli engelli kavramı ile toplumsal yaşamın erişilebilir olması gerektiğinin anlatılması gerekmektedir. Medyada engelliler hakkında mesajlar verilirken asla duygu sömürüsü yapan mağduriyet içeren me-

sajlar verilmemelidir. Engelliler hakkında pozitif, güçlü mesaj verilmesi asla elden bırakılmamalıdır.”⁴¹

SONUÇ

Sosyal devlet, 20. yüzyılın sonlarında, liberalizmin yaşadığı sorunların üstesinden gelme ve varoluşunu devam ettirme isteğinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda; “sınırlı devlet” anlayışı zamanla bir değişim sürecinden geçerek “sosyal devlet” kavramı aşamasına ulaşmıştır.

“Sosyal devlet” anlayışının içerisinde varlığını gerçekleştiren sosyal belediyeçilik anlayışı zamanla gelişim göstererek birçok alanda çeşitli sorumluluk üstlenmiştir. Üstlenilen görevler ile merkezi idare ve yerel idareler arasında görev paylaşımları başlayarak çalışmalar sosyal devlet ilkesi doğrultusunda düzenlenmiştir. Çalışmalar doğrultusunda; 2005 yılında, “5378 Sayılı Engelli Kanunu” çıkarılmıştır. Bu kanun ile engellilerin sosyal yapıyı oluşturan sistemin birer parçası oldukları belirtilmiştir. Herkesin kanun önünde eşit olduğunun altı çizilerek toplumun diğer üyelerinden ayıramayacakları üzerinde durulmuştur. Bu durum bahsi geçen kanunla birlikte açıkça hükme bağlanmıştır.⁴²

Engelliler için erişilebilirlik, sahip oldukları hakları diğer bireylerle eşit şekilde kullanabilmelerinin bir aracı olarak tanımlanabilmektedir. Bunun yanı sıra; bireylerin bilgiye, haber ve olaylara erişimlerinin sağlanması, hayatını özgür sürdürebilmenin ve sosyal alanda yaşamın her alanına tam anlamıyla katılım sağlayabilmenin de koşuludur. Engeli bulunan kişilerin bağımsız ve insani yaşam şartlarına uygun bir hayat yaşayabilmeleri için toplumun diğer bireyleriyle eşit şekilde medyada bilgiye ve iletişime erişimlerinin sağlanması gerekmektedir. Günümüzde geline uygarlık seviyesinde “önemli bir araç konumunda olan medya” bu özelliğini her birey için eşit olarak gerçekleştirirken bazı aksaklıklar ile karşılaşmaktadır. Medyada verilen mesajları engelliler açısından değerlendirmek gerekirse bazı temel özellikleri sıralamak mümkündür. Bu özelliklerin başında; engelli bireyler ve engelli olma durumunun topluma, eski zamanlardan günümüze doğru bakıldığında yanlış, önyargılı, ayrımcılık içeren mesajların verildiği görülmektedir.

⁴¹ Bilgen Özen, a.g.e

⁴² Bilgen Özen, a.g.e

Geleneksel ve sosyal medya engelli bireylerle ilgili haber niteliği taşıyan konuları çoğu zaman göz ardı etmekte ve bu bireyleri yok saymaktadır. Bu nedenle amacı reyting olan medya, engelli bireyler ile ilgili haberlere gerektiği kadar yer vermemektedir. Medya, engelli bireyler ile ilgili toplumda yaygın olan korunmaya muhtaç, toplumun diğer üyeleriyle eşit olmayan mağdur, aciz görülmek şeklindeki önyargıları desteklemektedir.

Önyargılı düşünce ve davranışlar geçmişten günümüze kadar engellilerin sırtında taşıdığı bir yük olmuştur. Sonuç olarak bilinçli ya da bilinçsiz olarak yapılan birçok davranış engelli bireylerin hayatlarındaki sorunlara yenisini ekleyerek günlük yaşamlarını zorlaştırmaktadır. Engelli bireyler ile ilgili farkındalık yaratmak ve dikkat çekmek için haberi medyada sunarken ilgi çekici hale getirerek öyküleştirmek gerekmektedir. Böylelikle yayıncılık alanında engelli bireylere daha fazla yer verilerek, toplumda yer edinmeleri sağlanmış olmaktadır. Medyada alınacak önlemler göz önünde bulundurulurken sosyal medyanın gücünü de göz ardı etmemek gerekir. Günümüzde sosyal medya kullanılmadan etkin şekilde sosyal çevrede var olmak ve mücadele sürdürmek olanak dâhilinde değildir. Bu nedenle sosyal medya kullanımında da engelli bireylere yönelik paylaşımlar, bilgilendirmeler yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- 1961 Anayasası. (2017). Anayasa.gov.tr: https://www.anayasa.gov.tr/Kararlar/GenelKurul/Basvuru_Karari/2017-34.pdf adresinden alındı
- Akbaba, S. (2004). Psikolojik Sağlığı Koruyucu Rehberlik Ve Psikolojik Danışma. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Altı Nokta Körler Derneği. (tarih yok). www.altinokta.org.tr: <http://www.altinokta.org.tr/sayfalar.asp?sayfa=28> adresinden alındı
- Arıkan, Ç. (2002). Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım. Ufuk Ötesi Bilim Dergisi, 2(1), 1-11.
- Aslan, M., & Şeker, S. (2011). Engellilere Yönelik Toplumsal Algı ve Dışlanmışlık (Siirt Örneği). Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu (s. 455- 457). Siirt Üniversitesi.
- Aydın, O. (1985). Davranış Bilimine Giriş. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Aygen, M. (2014). Sosyal Belediyecilik Üzerine Bir İnceleme: Elazığ Belediyesi Örneği. Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi, 1(1), 174-176.
- Bilgen Özen, M. (2018, 11 23). Türkiye Körler Federasyonu Resmi Web Sitesi. Medyanın Engellilere Bakışı: <http://www.korlerfederasyonu.org.tr/medyaninbakisi.asp> adresinden alındı
- Bulut, N. (2003). Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu Mu? Ankara Dergiler, 178-179.
- Conyne, R. (1983). Two critical issues in primary prevention: What it is and how to do it? The Personnel and Guidance Journal, 331-334.
- Çalık, S. (2010). Engelli Kavramına Bakış ve Tarihsel Süreç. Genç Engellilerin Toplumsal Yaşamla Bütünleşme Projesi, 9. İzmir: Spina Bifida Derneği Yayını.
- Ebeling, R. M. (2007, Aralık). Marching to Bismarck's Drummer: The Origins of the Modern Welfare State. Freeman: <http://fee.org/files/docLib/0712Ebeling.pdf> adresinden alındı
- Engelliler Hakkında Kanun. (2005, 07 01). 02 02, 2019 tarihinde Mevzuat.gov.tr: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf> adresinden alındı
- Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme. (2009, Temmuz 14). Ocak 13, 2019 tarihinde humanrightscenter.bilgi.edu.tr: <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EngellilerinHaklarinaIliskinSozlesme.pdf> adresinden alındı.

- Güloğlu, T., & Es, M. (2008). Yerelleşen Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmetler. 1. Ulusal Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı (s. 257-267). Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- İBB Kütüphane Müzeler Müdürlüğü. (2016). İBB Sesli Kütüphane: <https://seslikutuphane.ibt.gov.tr/tr/hakkimizda-0.html> adresinden alındı
- İBB. Engelliler Müdürlüğü. İbb.gov.tr: http://www.ibt.gov.tr/tr-TR/Documents/engelliler_mudurlugu/engellibrosur_2017.pdf adresinden alınmıştır
- İhlas Haber Ajansı. (2014, 04 12). Büyükşehir Belediyesi'nden Engelliler İçin 'Engelsiz Film' Gösterimi: <http://www.hurriyet.com.tr/buyuksehir-belediyesi-nden-engelliler-icin-engelsiz-film-gosterimi-37206745> adresinden alındı
- Kaboğlu, İ. (1994). *Özgürlükler Hukuku*. İstanbul: Ala Yayınları
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1988). *İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Kanald. (2013, 04 30). Kanal D'den "Engelsiz" Projesi: <https://www.kanald.com.tr/kanal-d-den-engelsiz-projesi> adresinden alındı
- Kapani, M. (1980). Kamu Hürriyetleri. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Kapani, M. (1993). Kamu Hürriyetleri. Ankara: Yetkin Yayıncılık.
- Kara, D. (2014, 11 08). Facebook'un Kuruluş Öyküsü ve Kısa Tarihi. Medya Akademi: <https://www.medyaakademi.org/2014/11/08/facebookun-kurulusu-ve-tarihi/> adresinden alındı
- Karakuş, B. (2014). Sözcüklerin Büyülü Dünyasına Açılan Kapı: Milli Kütüphane Konuşan Kitaplık Görme Engelliler Merkezi. Hukuk Gündemi, 26-27.
- Koray, M. (2005). Sosyal Politika. Ankara, Ankara: İmge Kitabevi.
- Müftüoğlu, Özgür, ozgurlukdunyasi.org/arsiv: <https://ozgurlukdunyasi.org/arsiv/106-sayi-217/379-kilicdaroglundun-sosyal-devlet-soylemi-uzerine> adresinden alındı
- Nobel Yayın. (2018, 02). <https://www.nobelyayin.com/detay.asp?u=14762> adresinden alındı
- Özbek, N. (2002). Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sosyal Devlet. Toplum ve Bilim, 11-15.
- Özdemir, İ. M. (2008). Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Sosyal Devlet ve Sosyal Hizmetler. Konya.
- ÖZİDA, B. Ö. (2009). Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor? 33-35. Ankara.
- Öztürk, M. (2013). Hayata Renk Katanlar. Ağrı: İlke Yayıncılık

- Özyürek, M. (1977). Effects of live, audio and print presentation of a discussion about physical disabilities on attitude motivation toward disable person in Turkey. Unpublished Doctoral Dissertation. University Of Nort Hern Colorado.
- Pierson, C. (2000). Modern Devlet. (D. Hattatoğlu, Çev.) İstanbul: Çivi Yazıları.
- Resmi Gazete, Anayasa Mahkemesi Kararı. (2013, Temmuz). Aralık Cumartesi, 2018 tarihinde www.resmigazete.gov.tr: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130718-21.htm> adresinden alındı
- Sarıgül, A. (2016, Ekim). Engelliliğe Tarihsel Bir Bakış. Bedensel Engellilerde Sosyal Dışlanma Ağrı İli Örneği. Erzurum, Türkiye: Atatürk Üniversitesi
- Saygın, G. (2002). Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor? Ankara: T.C. Başbakanlık Özürlüler Dairesi Başkanlığı.
- Sen, A. (2000). Social Exclusion: Concept, application and Scrutiny . Asian Development Bank, s.4.
- Seyyar, A. (1999). Bakıma Muhtaçların Sosyal Güvenliği. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Basımevi.
- Seyyar, A. (2013). Engelli ve Yaşlı Hizmetlerinde Sosyal Bakım. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Shakespeare, T., & Watson, N. (1997). in Disability Studies: Past Present and Future. Defending the Social Model (s. 293-300). içinde Disability Press.
- Şat, N., & Göver, T. (2017). Engelliler İçin Belediyelerin Erişilebilirlik Sorumlulukları: Çorum Engel Haritası Projesi. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 539.
- Şişman, N. (2012). Kaderle Tasarım Arasında. İstanbul: Timaş Yayınları.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2019, 01 17). orgm.meb.gov.tr. Görme Engelliler İçin Taşınabilir Kütüphane: <https://orgm.meb.gov.tr/www/gorme-engelliler-icin-tasinabilir-kutuphane/icerik/1140> adresinden alındı
- Talas, C. (1999). Ekonomik Sistemler. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- Terzioğlu, A. (1976). Türklerin Orta Asya ve Hindistan'da Tesis Ettikleri Hastaneler. 7. Türk Tarih Kongresi Bildirileri Kongreye Sunulan Bildiriler (s. 803-804). Ankara 1981: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- The Brand Age. (2017, 11 08). <http://www.thebrandage.com>: <http://www.thebrandage.com/turk-telekom-kitaplara-ses-uygulamasi-ile-dunya-cocuk-kitaplari-haftasina-hazir-7700> adresinden alındı

- Trt Haber. (2014, 05 20). Görme Engelliler İçin Telefon: <https://www.trthaber.com/haber/bilim-teknoloji/gorme-engelliler-icin-telefon-128219.html> adresinden alındı
- Tutan, M. (2016, 04 08). RoyandTeddy. Engelliler İçin Dijital ve Sosyal Medya: <http://blog.royandteddy.com/engelliler-icin-dijital-ve-sosyal-medya/> adresinden alındı
- Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı. (2017, 01 02). www.udhb.gov.tr. Engelsiz Ulaşım ve İletişim: http://www.ubak.gov.tr/BLSM_WIYS/SGB/tr/Pdf/20170102_093629_5643_1_88338.pdf adresinden alındı
- Yay, S. (2014). Tarihsel Süreçte Türkiye'de Sosyal Devlet. Dergi Park, 3(9), 157.

TABLO-1 OLUŞTURULURKEN YARARLANILAN KAYNAKLAR

- <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/devlet-dezavantajli-kesimlere-kol-kanat-gerdi-41123437>
- <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bir-annenin-ogluyla-yasam-mucadelesi-onu-olumden-kurtardim-41305573>
- <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/engelli-iki-cocuk-annesi-isterdim-ki-bir-kez-olsun-anne-desinler-41513325>
- <https://www.milliyet.com.tr/eg/herkesi-eksikligiyle-severek-yasamaliyiz-6210940>
- <https://www.milliyet.com.tr/gundem/engelliler-gecesi-nde-bile-engele-takildilar-2364008>
- <https://www.sabah.com.tr/akdeniz/2020/02/29/engelli-isci-iyi-cok-uzduler>
- <https://www.sabah.com.tr/ankara-baskent/2019/12/24/engelli-genc-ve-annesine-baskan-simsek-sahip-cikti>
- <https://www.sabah.com.tr/gundem/2011/05/18/arinc-engellileri-biz-fark-ettik>
- <https://www.posta.com.tr/muhtaclara-vakif-yardimi-1338636>
- <https://www.posta.com.tr/engelli-vatandas-destek-alip-hayvancilik-yapmaya-basladi-2228411>
- <https://www.posta.com.tr/engelli-vatandasi-yolun-karsisina-gecirdi-video-2046075>

SUÇSUZLUK KARİNESİNİ BİR KORUMA YÖNTEMİ OLARAK GİZLİLİĞİN İHLALİ (TCK M. 285) SUÇU

Violation of Privacy Offence as a Protection Method of Presumption of Innocence

Senanur TUNÇAK*

Özet

Adliye karşı suçlar içinde düzenlenen gizliliğin ihlali suçları (TCK m. 285) ile birçok hukuki değeri ve ceza muhakemesinin ideal bir biçimde sürdürülmesi için gereken temel öğeleri korunmaktadır. TCK m. 285 ile dört farklı suç tipinin düzenlendiği söylenebilir. Gizliliğin ihlali suçları ile suçsuzluk karinesinin ve bu bağlamda lekelenmeme hakkının, savunma hakkının korunması sıkı bağlantı içindedir. Suçsuzluk karinesi ile basın özgürlüğü arasında doğabilecek çatışmalar bakımından da bu suçlar önem taşımaktadır.

Gizliliğin ihlali suçları konusundaki önemli tartışmalardan biri aleniyetten ne anlaşılması gerektiğidir. Aksi görüşler olmakla beraber kanaatimce en uygun görüş aleniyetten kastın birçok kimse önünde ve birçok kimşenin öğrenmesi ile gerçekleştirilmiş olanı kabul eden görüştür. Buna göre aleniyetin mahal ile ilgisi bulunmamaktadır, dolayısıyla kamuya açık veya kapalı olması fark et-

Abstract

The fundamental elements that are necessary to maintain many legal values and the ideal of criminal proceedings are protected by crimes of violation of confidentiality (Turkish Criminal Code-Artical 285) which has been regulated within crimes against court of law. It can be assumed that Turkish Criminal Code Artical 285 regulates four different types of crime. Crimes of violations of confidentiality are closely linked to the presumption of innocence and in this regard to the right not to be stained, the right to defense. These crimes are also important in terms of conflict that may arise between the presumption of innocence and freedom of the press.

One of the important debates about this type of crime is what should be understood from publicity. Although there are contrary opinions, in my view, the most appropriate opinion is the one that accepts what is done in front

* RTÜK Üst Kurul Uzman Yardımcısı, Ankara Üniversitesi-Kamu Hukuku Ceza Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

memektedir. Başka bir tartışma konusu ise somut veya soyut tehlike suçu nitelendirmesi yapma konusundadır. TCK m. 285/5'in somut tehlike suçu, m. 285/1,2,3 fıkralarının ise soyut tehlike suçu sayılması gerektiği yönündeki aksi görüşe rağmen kanaatimce bütün gizliliğin ihlali suçlarının soyut tehlike suçu sayılması tehlikenin oluşup oluşmadığının tespiti yönündeki güçlükler nedeniyle daha yerinde olacaktır.

Gizliliğin ihlali suçları, ceza muhakemesinin düzgün işlemesi ile basın özgürlüğü, savunma hakkı ve suçsuzluk karinesi arasında bir denge mekanizması görmektedir. Bu nedenle yorumlanış şekli oldukça önem taşımaktadır. Bu çalışmada suç tipindeki tartışmalı noktalara ve gizliliğin ihlali suçlarının suçsuzluk karinesi ile bağlantılı diğer hak ve özgürlükler bakımından önemine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Gizlilik, gizliliğin ihlali, lekelenmeme hakkı, suçsuzluk karinesi.

of many people and with the learning of many people. It has no interest in the occasion, so it doesn't matter whether it is open or closed to the public. Another topic for discussion is the characterization of a concrete or abstract peril of crime. In spite of the contrary view that considers Turkish Criminal Code Artical 285/5 as a concrete peril offense and Turkish Criminal Code Articals 285/1,2,3 as abstract peril offense, in my opinion, it would be more appropriate to consider all as abstract peril offenses because of the difficulties in determining whether the danger has occurred or not.

Violations of confidentiality offence redress balance between the proper functioning of criminal proceedings and freedom of the press, the right to defense and the presumption of innocence. For this reason, interpretation is very important. In this study, the controversial points in crime type and the importance of violations of confidentiality crimes in terms of other rights and freedoms associated with the guilt of innocence will be discussed.

Keywords: Confidentiality, violation of confidentiality, the right not to be stained, presumption of innocent

GİRİŞ

Çalışma ile gizliliğin ihlali suçları ile suçsuzluk karinesinin ve bu bağlamda lekelenmemeye hakkının, savunma hakkının korunması konu edilmiştir. Ayrıca çalışmanın konusuna suçsuzluk karinesi ile basın özgürlüğü arasında denge mekanizması oluşturma hususunda gizliliğin ihlali suçlarının önemi de dahildir. Bu kapsamda öncelikle gizlilik kavramının çerçevesi çizilecek ardından TCK m. 285'te düzenlenen gizliliğin ihlali suçlarının incelenerek hak ve özgürlükler ile ilişkisi değerlendirilecektir.

TCK'nın Adliye Karşı Suçlar kısmında m. 285'te "Gizliliğin İhlali" aşağıdaki gibi düzenlenmiştir.

"Madde 285- (1) (Değişik: 2/7/2012-6352/92 md.)

- (1) Soruşturmanın gizliliğini alenen ihlal eden kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır. Bu suçun oluşabilmesi için;*
 - a) Soruşturma evresinde yapılan işlemin içeriğinin açıklanması suretiyle, suçlu sayılmama karinesinden yararlanma hakkının veya haberleşmenin gizliliğinin ya da özel hayatın gizliliğinin ihlal edilmesi,*
 - b) Soruşturma evresinde yapılan işlemin içeriğine ilişkin olarak yapılan açıklamanın maddi gerçeğin ortaya çıkmasını engellemeye elverişli olması, gerekir.*
- (2) Soruşturma evresinde alınan ve soruşturmanın tarafı olan kişilere karşı gizli tutulması gereken kararların ve bunların gereği olarak yapılan işlemlerin gizliliğini ihlal eden kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır.*
- (3) Kanuna göre kapalı yapılması gereken veya kapalı yapılmasına karar verilen duruşmadaki açıklama veya görüntülerin gizliliğini alenen ihlal eden kişi, birinci fıkra hükmüne göre cezalandırılır. Ancak, bu suçun oluşması için, tanığın korunmasına ilişkin olarak alınan gizlilik kararına aykırılık açısından aleniyetin gerçekleşmesi aranmaz.*
- (4) Yukarıdaki fıkralarda tanımlanan suçların kamu görevlisi tarafından görevinin sağladığı kolaylıktan yararlanılarak işlenmesi halinde, ceza yarısına kadar artırılır.*

(5) Soruşturma ve kovuşturma evresinde kişilerin suçlu olarak algılanmalarına yol açacak şekilde görüntülerini yayınlanması halinde, altı aydan iki yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.

(6) Soruşturma ve kovuşturma işlemlerinin haber verme sınırları aşılmaksızın haber konusu yapılması suç oluşturmaz.”

Ceza muhakemesinin en temel kurallarından biri soruşturmanın gizliliğidir. Soruşturma genel olarak kamuya karşı gizli yürütülür. Bu maddenin ilk üç fıkrasında soruşturma ve kovuşturma aşamalarında gizliliğin ihlali yaptırıma bağlanmıştır. Soruşturma evresinin tamamlanıp mahkemenin iddianameyi kabul etmesine kadar olan süreçte gizlilik devam eder. Ardından gelen kovuşturma sürecinde ise açıklık esastır.¹ Ancak çeşitli hallerde bu açıklık ilkesine istisnalar getirilebilir ve duruşmanın kapalı yapılması söz konusu olabilir.

TCK m. 285'te gizliliğe ilişkin dört farklı suç tipinin düzenlenmiş olduğu söylenebilir. Birinci ve ikinci fıkrada soruşturma evresinin gizliliğinin ihlal edilmesi hükmüne bağlanırken üçüncü fıkrada kovuşturma evresinde kanunen kapalı yapılması gereken veya kapalı yapılmasına karar verilen duruşmadaki açıklama ve görüntülerin gizliliğinin ihlali düzenlenmiştir. Maddenin beşinci fıkrasında ise hem soruşturma hem kovuşturma aşamasında suçlu olarak algılama sonucunu doğuracak görüntülerin yayınlanması yaptırıma bağlanmıştır.

1. GİZLİLİK

A. GİZLİLİK KAVRAMI

Gizlilik kelime anlamı olarak “gizli olma” anlamına gelip ceza muhakemesi ve ceza hukuku açısından ise yapılan işlemlerde ilgililerden başka kimsenin bulunmaması veya bu işlemlerin ve sonuçlarının kamuya açık olmaması şeklinde ifade edilebilir.² Gizlilik bu açıdan dâhili ve harici gizlilik olarak ikiye ayrılabilir. Dâhili gizliliği, işlemler esnasında ilgililerden başka kimsenin hazır bulunmaması ve tarafların bazı soruşturma işlemlerini öğrenme yasağı olarak açıklayabiliriz. Harici gizlilik ise

¹ Kerim ÇAKIR, “5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu’nda Gizliliğin İhlali Suçu Ve Ceza Muhakemesi Hukuku İle İlişkisi”, MÜHFAD, 18/1, İstanbul 2012, s. 229.

² Nur CENTEL- Hamide ZAFER, Ceza Muhakemesi Hukuku, Beta Yay., B. 5, İstanbul 2008, s. 18; Ali PARLAR- Muzafer HATİPOĞLU, 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Yorumu ve İlgili Mevzuat, C.2, B.1, Ankara 2008, s. 4357.; ÇAKIR, s. 230.

işlemlerin kamuya açıklanması ve yayınlanması yasağını ifade eder.³ Gizliliğin varlığı ile muhakemenin düzgün işlemesi amaçlandığı için gizliliğin biçimi şahsa, işleme ve bulunulan aşamaya göre değişecektir.⁴

B. SORUŞTURMANIN GİZLİLİĞİ VE GİZLİLİĞİN İHLALI

Soruşturma evresinde, soruşturma makamları suç işlendiği şüphesi ile suç delillerini ve faili araştırırlar. Bu evrede isnat edilen suç ile ilgili uyumsuzluk kesin olarak çözülmez. Yasa koyucu bu evredeki görüşe bağlayıcılık tanımamıştır.⁵ Soruşturma evresinde kural olarak gizlilik esastır ve bu gizlilik iki biçimde anlaşılabilir. İlki işlemler esnasında ilgililer harici başka kimsenin hazır bulunamaması, ikincisi ise yapılan araştırmanın kamuya açık olmamasıdır.⁶ TCK m. 285/1 ve 285/2'de soruşturma işlemlerinin düzgünce yürütülebilmesi ve böylece adaletin tesis edilebilmesi, aynı zamanda suçsuzluk karinesi gereğince lekelenmeme hakkının korunması amaçlanmıştır. Soruşturma aşamasındaki bütün işlemler ve bunların içeriklerinin açıklanması bu kapsamdadır.⁷ İkinci fıkradaki gizli tutulması gereken karar ve bunlar uyarınca yapılan işlemlerin kanuna uygun olarak yapılmış olması bu ihlalin konusunun oluşması bakımından gereklidir.⁸

C. KOVUŞTURMANIN GİZLİLİĞİ VE GİZLİLİĞİN İHLALI

Kovuşturma evresinde önce duruşma hazırlığı yapılır, ardından duruşmada iddia ve savunma makamları dinlenir. Tüm deliller ortaya konularak tartışılır. Son sözün sanığa verilmesiyle duruşma bitirilerek hüküm kurulur. Kovuşturma evresi kural olarak açıktır. Ancak genel ahlakın veya kamu düzeninin kesin olarak gerektirdiği hallerde bu evrenin bir kısmı veya tamamı gizli gerçekleşebilir. Gizlilik kararı talep üzerine veya re'sen verilebilir.⁹

Gizlilik, işlemde hazır bulunması gereken kişiler dışındaki kimseler bakımındandır.¹⁰ Kapalı duruşmanın içeriği hiçbir iletişim aracı tarafından yayımlanamaz ve

³ Güneş OKUYUCU ERGÜN, "Soruşturmanın Gizliliği", AÜHFD, S.59(2), 2010, s. 249.

⁴ OKUYUCU ERGÜN, s. 248.

⁵ CENTEL-ZAFER, s.18.

⁶ CENTEL-ZAFER; s. 97-99.

⁷ OKUYUCU ERGÜN s. 262.

⁸ Aykut ERSAN, "Gizliliğin İhlali Suçları", CHD., Y. 8, S. 22, 2013, s.130.

⁹ CENTEL- ZAFER; s. 19.

¹⁰ Nurullah KUNTER- Feridun YENİSEY- Ayşe NUHOĞLU, Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku (Birinci Kitap), Beta Yay. B. 17, İstanbul 2009, s. 519, 520.

hazır bulunmasına izin verilen stajyer, hâkim, avukat vb. kişiler duruşmanın kapalı olmasını gerektiren hususları açıklamamaları için uyarılır. Gizliliğin ihlali suçunun kovuşturma evresinde işlenmesi hali TCK m. 285/3'te düzenlenmiştir. Bu fıkra göre kanun gereği veya kapalı yapılmasına karar verilen duruşmadaki açıklama ve görüntülerin gizliliğini ihlal etmek suçtur. Aynı zamanda mahkemenin kapalılığa ilişkin kararının kanuna ve usulüne uygun tesis edilmesi gerekmektedir, aksi halde suçun konusunun oluşup oluşmadığı değerlendirilmelidir.¹¹ Kanunun gizli yapılması gerektiğini belirttiği veya mahkemenin gizli yapılmasına karar verdiği durumlar maddede belirtilmiş, sınırsız bir alan çizilmemiştir. Geri kalan haller maddenin ilk fıkrasına göre cezalandırılması için bırakılmıştır. Üçüncü fıkranın ikinci cümlesinde ise tanığın korunması ile ilgili hususlarda 285. maddenin genelinde aranan aleniyet şartının aranmayacağı belirtilmiştir.¹²

D. SUÇLU OLARAK ALGILANACAK ŞEKİLDE GÖRÜNTÜLERİN YAYINLANMASI

TCK m. 285/5'te düzenlenen bu suç ise soruşturma ve kovuşturma evresinde kişinin görüntülerinin suçlu olarak algılanmasına yol açacak biçimde yayınlanmasıdır.¹³ Görüntüler aynı zamanda kişileri toplum önünde suçlu duruma getirecek nitelikteyse kişinin onur ve saygınlığını da zedeleyecektir. Esasen bu fıkroda 285. maddenin diğer fıkralarındaki durumlara kıyasla, korunan diğer menfaatlerin yanı sıra, suçsuzluk karinesinin ihlalini cezalandırmak fikrinin de öne çıktığından bahsedilebilir.¹⁴

2. GİZLİLİĞİ İHLAL SUÇLARI

A. HUKUKİ KONU, MADDİ KONU, MAĞDUR VE FAİL

1. HUKUKİ KONU

Bu suçların koruduğu hukuki değer ve menfaatler, ceza muhakemesinde maddi gerçeğe ulaşılabilmesi için soruşturma ve kovuşturma evrelerinin gizliliği, bu aşamalarındaki işlemlerin sağlıklı bir biçimde yürütülebilmesi ve adaletin korunması hususunda devletin faaliyeti ile suçsuzluk karinesinin korunması sayılabilir. Ayrıca yargı

¹¹ ERSAN, s. 131.

¹² ÇAKIR, s. 237.

¹³ ÇAKIR, s. 238

¹⁴ ÇAKIR, s. 238

makamlarının aldıkları kararların uygulanmasını engelleyecek etkenlerin önüne geçilmesidir. En nihayetinde bu sayede adliyei korumaktır.¹⁵

Suçun koruduğı hukuki değler karma nitelikli olsa da hukuki konu bakımından değlendirildiğinde kanun koyucunun bu suç tipini “Mille ve Devlete Karşı Suçlar ve Son Hükümler” başlıklı İkinci Bölümünde “Adliye Karşı Suçlar” kısmında düzenlemesi ile suçla korunan değlerden adliyenin menfaatlerine ve korunmasına öncelik tanıdığını dolayısıyla suçun hukuki konusunun adliyei korumak ve adaletin tesis edilmesindeki devlete ait menfaat olduğu söylenebilir.¹⁶

2. MADDİ KONU

Suçun maddi konusu olarak bir görüş, başta CMK m. 157, *soruşturma evresindeki işlemlerin gizli olduğu*, hükmü olmak üzere kanun hükümleri gereğince gizli tutulması gereken kararları ve işlemleri kabul etmektedir.¹⁷ Aynı zamanda kanuna göre kapalı yapılması gereken veya kapalı yapılmasına karar verilen duruşmadaki açıklama ve görüntüler TCK m. 285/3’e göre ve soruşturma veya kovuşturma evresinde kişilerin suçlu olarak algılanmasına yol açacak görüntüler ise TCK m. 285/5’e göre suçun maddi konusunu oluşturacaktır.¹⁸

Ancak maddi konu tanımı gereği, suçun işlendiği, suç yaratan normda tanımda yer alan insan veya şeydir. Aynı zamanda maddi konu cisim olan şeylerdir ve aksine görüşlerin varlığına rağmen her suçun maddi konusu yoktur. Kanuni tanımdaki davranışın gerçekleştirilmiş olmasının gerekli ve yeterli olduğu sırf hareket ve sırf ihmal suçları veya sonucu olmasına rağmen fiziki veya maddi yapıya sahip olmayan varlıklarla ilgili suçlarda durum böyledir.¹⁹ Dolayısıyla, kanaatimce, suç yaratan normda yer alan ve ihlal edilen “gizlilik” kavramının maddi bir varlığı olmadığının değlendirilmesi ile beraber aynı zamanda sırf hareket suçu olan gizliliğin ihlali suçlarının maddi konusu olmadığı yönündeki görüşe katılmak isabetli olacaktır.²⁰

¹⁵ Ali PARLAR- Muzaffer HATİPOĞLU, 5237 sayılı TCK’da Özel ve Genel Hükümler Açısından Asliye Ceza Davaları, Adalet Yay., Ankara 2008, s.1039; OKUYUCU ERGÜN, s. 263.

¹⁶ ÇAKIR, s. 238-240; OKUYUCU ERGÜN, s. 263.

¹⁷ ÇAKIR, s. 250

¹⁸ Necati MERAN, Kamu Görevlisine ve Adliye İlişkin Suçlar, B. 1, Seçkin Yay., Ankara 2006, s. 358.

¹⁹ Nevzat TOROSLU- Haluk TOROSLU, Ceza Hukuku Genel Kısım, B.24, Savaş Yay., Ankara 2018, s. 110.

²⁰ TOROSLU-TOROSLU, s. 111.

3. MAĞDUR

Gizliliğin ihlali suçlarında mağdur konusunda çeşitli görüşler vardır. Bir görüşe göre soruşturma evresinde gizliliğin ihlal edilmesi halinde mağdur, hakkında soruşturma yapılan ve ihlal nedeniyle suçsuzluk karinesinden yararlanamayan, zan altında kalan kişi olacaktır. Maddenin 3. fıkrasında yer alan halde ise kovuşturma evresinde hakkında koruma kararı bulunan ve buna rağmen duruşma aşamasındaki görüntü ve açıklamalarının gizliliği ihlal edilen kimse suçun mağduru olacaktır. Maddenin 5. fıkrasında ise soruşturma veya kovuşturma evresinde görüntülerinin yayınlanması suretiyle toplum nazarında suçlu olarak algılanan kimse mağdurdur. Bu görüşe göre, soruşturma ve kovuşturma makamlarının sadece suçtan zarar gören olabileceği, bir mağduriyetlerinin söz konusu olmadığı kabul edilmektedir.²¹

Ancak mağdurun belirlenmesinde “doğrudan zarar” ölçütü yerine “hukuki konu” ölçütüne yani ceza normu tarafından korunan suçla ihlal edilen, yani suçun hukuki konusunu oluşturan hukuki varlık veya menfaatin sahibini pasif süje kabul eden anlayışa göre ise bu saptama kabul edilmez. Bu görüşe göre gizliliğin ihlali suçları incelendiğinde hukuki konunun adliyei korumak olması nedeniyle pasif süje devlet olarak kabul edilmelidir.²² Devleti geniş anlamda her suçun mağduru kabul eden görüşler²³ ile özellikle bazı suç tiplerinde devletin herhangi bir menfaatini korumak fikrinin daha öne çıktığını, bu nedenle bu suç tiplerinde devletin gerçek anlamıyla mağdur sayılabileceğini savunan görüşler ile de bu belirleme örtüşmektedir. Bu görüşe göre adliyei karşı suçlar da bu tip bir menfaatin öne çıktığı suçlardır.²⁴ Kanaatimce, suçun hukuki konusunun sahibi ölçütünden hareket ederek gizliliğin ihlali suçları için devleti suçun mağduru kabul etmek gerekir. Suçun hukukî konusunun muhakemenin düzgün işleyişi ve bu sayede adaletin sağlanmasındaki devlete ait menfaat olarak kabul edilmesi halinde bu suçlardan dolayı zarar gören kişiler bu hukuki konunun sahibi olamayacaklarından dolayı mağdur olarak kabul edilemezler. Bu kişiler ancak suçtan zarar gören olarak anlaşılabilir ve buna bağlı olarak da sadece muhakeme hukuku yönünden birtakım haklara (örneğin, davaya katılma gibi) sahip

²¹ Necati MERAN, Basın Yoluyla ve Genel Olarak Hakaret-İftira Yargılamayı Etkilemeye Teşebbüs ve Soruşturmanın Gizliliğini İhlal Suçları, Seçkin Yay., B. 2, Ankara 2014, s. 353, 354.

²² TOROSLU-TOROSLU, s.114; Nevzat TOROSLU, Cürümlerin Tasnifi Bakımından Suçun Hukuki Konusu, Sevinç Matbaası, Ankara 1970, s. 176.

²³ Zeki HAFIZOĞULLARI- Muharrem ÖZEN, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümleri, B.8, USA Yay., Ankara 2015, s. 208.

²⁴ Tuğrul KATOĞLU, “Ceza Hukukunda Suçun Mağduru Kavramının Sınırları”, AÜHFD., S.61(2), 2012, s. 676.

olabilirler.²⁵ Dolayısıyla gizliliğin ihlali ile zan altında kalan, toplum nazarında suçlu olarak algılanan, koruma kararına rağmen açıklamaları, görüntülerinin gizliliği ihlal edilen kimseleri ancak suçtan zarar gören olarak kabul etmek gerekmektedir.

4. FAİL

TCK m. 285'te düzenlenen suç tiplerinin faillerinin kimler olabileceği hususunda farklı değerlendirmeler vardır. Bazı görüşler gizliliğin ihlali suçunda failin, özel bir sıfatı olması gerektiğini, herkesin bu suçun faili olabileceğini, özgü nitelikte bir suç olmadığını savunmaktadır.²⁶

Soruşturma evresinde gizliliğin ihlali değerlendirilirken aksine bir görüş ise, soruşturmanın gizliliğini ihlal etmenin özgü bir suç olduğunu ve ancak soruşturma işlemlerine katılan kimselerce işlenebileceğini belirtir. Buna göre, soruşturma ile ilgili bulunmayan kimseler, örneğin şüphelinin evinden zorla alındığını veya evinin arandığını gören komşusunun bu bilgiyi paylaşması halinde, komşu bu suçun faili olmayacaktır.²⁷ Her iki görüş bakımından da incelendiğinde şüpheli, sanık, müdafî, kolluk ve savcılığın da bu suçun faili olabileceği kabul edilir.²⁸

Kanuna göre kapalı yapılması gereken veya kapalı yapılmasına karar verilen duruşmadaki açıklama veya görüntülerin gizliliğinin alenen ihlalinin yalnızca duruşmada hazır bulunanlarca gerçekleştirilebileceği düşünülse de bunun tek başına, bu suç tipini özgü suç haline getiremeyeceğine yönelik bir görüş de vardır. Buna göre duruşmada olmayan kişiler de müşterek fail veya dolaylı fail olarak suça iştirak kuralları bakımından sorumlu olabilecektir.²⁹

Tüzel kişiler bakımından özel ve ayrık bir hüküm bulunmadığı için tüzel kişiler bu suçun faili ve güvenlik önlemi niteliğindeki yaptırımlara da tabi olamazlar.³⁰ TCK m. 285/5'te yer alan kişilerin suçlu olarak algılanmalarına yol açacak şekilde

²⁵ OKUYUCU ERGÜN, s.263, dn. 39.

²⁶ MERAN, Kamu Görevlisi ve Adliye İlişkin Suçlar, s. 357, PARLAR-HATİPOĞLU, Asliye Ceza, s. 1039; Yener ÜNVER, Adliye Karşı Suçlar, B. 4, Seçkin Yay., Ankara 2016, s. 437; ÇAKIR, s. 248.

²⁷ OKUYUCU ERGÜN, s. 263, 264.

²⁸ OKUYUCU ERGÜN, s. 263, 264, ÜNVER, s. 438.

²⁹ ERSAN, s. 131

³⁰ ÜNVER, s. 437.

görüntülerinin yayınlanması suçunun hem soruşturma hem kovuşturma evresinde herkes tarafından işlenebileceği kabul edilebilir.³¹

B. MADDİ UNSUR

1. CHAREKET

A. TCK M. 285/1'E GÖRE

TCK m. 285/1'de fiil, soruşturma evresinde yapılan aleni olmayan gizli işlemlerin içeriklerinin yetkisiz kişilerce öğrenilmesini sağlamaktır. Bu suç, herhangi bir hareketle işlenebilmektedir ve serbest hareketli bir suçtur.³² Örnek vermek gerekirse; soruşturma bilgilerinin alenen dağıtılması, söylenmesi, açıklanması bu suçu oluşturacaktır. Genel olarak soruşturmanın tarafı olmayan kişilere yönelen, herkesin algılamasına ve öğrenmesine elverişli biçimdeki açıklamalardır. Birinci fıkrada iki koşul öne çıkmaktadır. Bunlar suçsuzluk karinesinden yararlanma hakkının, haberleşme gizliliğinin veya özel hayatın gizliliğinin ihlal edilmesi şeklinde ve maddi gerçeğin ortaya çıkmasını engellemeye elverişli olmasıdır. Bir görüşe göre birinci fıkranın a ve b bentlerinde düzenlenen bu iki koşul birlikte aranmalıdır. Birlikte aranması gerekliliği nedeniyle suçun birinci fıkradaki halinin oluşması hemen hemen hiç mümkün olamayacaktır.³³ Diğer bir görüşe göre ise birinci fıkranın a ve b bentlerinde düzenlenen hususların her zaman birlikte var olmaları gerekmez ve birisinin varlığı suçun oluşumu için yeterlidir.³⁴

Bu fıkradaki işlemlerin gizliliği mutlak olmayıp savunma hakkını ihlal etmeyecek şekilde düzenlendiğinden müdafî soruşturma dosyasını inceleyebilir. Ancak dosyadan elde ettiği bilgileri kanunun verdiği olanaklar çerçevesinde sadece savunma yapmak amacıyla kullanılmalı bunları yayınlamak, medyaya vermek gibi fiilleri gerçekleştirmemelidir.³⁵ Soruşturması yapılan suçlar hakkında halkın haber alma ihtiyacı olduğu muhakkaktır. Yapılan haberler maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasını

³¹ ÇAKIR, s. 249.

³² ÜNVER, s.437.

³³ MERAN, Hakaret, İftira, s. 442.

³⁴ ÜNVER, s. 444.

³⁵ ÇAKIR, s.242; MERAN, Hakaret İftira, s. 442.

engellemek, aynı zamanda özel hayatı, suçsuzluk karinesini, haberleşmenin gizliliğini ihlal etmemek kaydıyla suç oluşturmayacaktır.³⁶

Bu fıkradaki suç tipinde aranan diğer bir unsur ise aleniyettir. Aleniyet kavramı ile ilgili öğretide farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre aranan aleniyet genel aleniyettir yani eylemin açık bir yerde, belirli olmayan birden fazla kişiye öğrenilebilmesidir.³⁷ Bir diğer görüşe göre aleniyet için çok sayıda kişinin söz konusu belgelere ve bilgilere ulaşma olanağının bulunması gerekmektedir. Sınırlı bir çevrede kalması halinde suç gerçekleşmeyecektir.³⁸ Bir diğer görüşe³⁹ göre ise aleniyetten kasıt, birçok kimse tarafından öğrenilebilme ihtimali değil, birçok kimse önünde ve birçok kimsenin öğrenmesi ile gerçekleştirilmiş olan, mahalle ilgisi olmayandır. Kamuya açık veya kapalı olması bir önem taşımayacaktır. Buna göre, basın-yayın veya diğer propaganda araçlarıyla ya da kamusal veya kamuya açık alanlarda ve birçok kimsenin önünde yahut gerçekleştirildiği yer veya katılan kişilerin sayısı veya amacı yönünden özel olmayan bir toplantıda gerçekleştirilmişse, gizliliğin ihlali alenidir. Öte yandan, özellikle belirtmek gerekir ki burada önemli olan birçok kimse tarafından öğrenilebilme ihtimali veya imkânı değil, birçok kimse önünde gerçekleştirilmiş olması, birçok kimsenin öğrenmesinin sağlanmış olmasıdır.⁴⁰ Yine bu görüşe⁴¹ göre aleniyet cezalandırılabilme şartı değil, suçun unsurudur. Çünkü gizliliğin ihlali suçları bakımından aleniyet kanuni tipe yabancı bir unsur değildir. Aleniyet şartı gerçekleşmedikçe gizliliğin ihlali suçu gerçekleşmeyeceğinden, aleniyet suçun kurucu unsurudur ve failin kastı aleniyeti de kapsamalıdır.⁴²

B. TCK M. 285/2'YE GÖRE

Maddenin 2. fıkrasında fiil, soruşturmanın tarafı olan kişilere karşı gizli tutulması gereken işlemlerin gizliliğini ihlal etmektir. Buna göre kanunlarda hüküm bulunan hallerde belirli işlemler soruşturmanın tarafları bakımından gizli tutulur. Bunun ihlali maddi gerçeğe ulaşmayı engelleyecektir. Bu fıkarda birinci fıkranın aksine

³⁶ ÇAKIR, s. 250, Dilara YÜZER, "Basın Yoluyla Adli Haberlerin Verilişi ve Suçsuzluk Karinesi", DEÜHFD., C.15, Özel S., 2013, s. 1660.

³⁷ Fehmi Şener GÜLSEREN, "Ceza Hukukunda Aleniyet Kavramı", LAÜSBD, S. 5, Haziran 2014, s. 46; Osman YAŞAR- Hasan Tahsin GÖKCAN- Mustafa ARTUÇ, Yorumlu Uygulamalı Türk Ceza Kanunu, C. 6, Adalet Yay., Ankara 2010, s. 8093.

³⁸ YAŞAR- GÖKCAN- ARTUÇ, s.8093; ÜNVER, s. 445.

³⁹ OKUYUCU ERGÜN, s. 267.

⁴⁰ OKUYUCU ERGÜN, s. 265, 266.

⁴¹ OKUYUCU ERGÜN, s. 267.

⁴² OKUYUCU ERGÜN, s. 265, 266.

aleniyet unsuru aranmamaktadır. Örneğin telefon dinleme konusunda alınmış bir hâkim kararı ile dinleme işlemi kanunen gizlidir ve gizliliğin bozulması bu işlemlerin yapılmasını engeller. Bu bakımdan bu ihlal halinde aleniyet aranmaz.⁴³ Bu suç tipi de serbest hareketli bir suçtur. Ayrıca soruşturma içeriğine hukuka uygun veya aykırı yollardan ulaşılması arasında fark bulunmamaktadır. İlk iki fıkra için de ister hukuka uygun ister hukuka aykırı bir yolla öğrenilmiş olsun gizlilik ihlal edildiyse ve birinci fıkra bakımından aleniyet şartı da gerçekleşmişse suç oluşacaktır.⁴⁴

C. TCK M. 285/3'E GÖRE

Maddenin 3. Fıkrasında yasaklanan fiil kanuna göre kapalı yapılması gereken veya kapalı yapılmasına karar verilen duruşmadaki açıklama veya görüntülerin gizliliğinin ihlalidir. Bu fıkra kapsamında aleniyet unsuru kural olarak aranır ancak tanığın korunmasına yönelik bir ihlal halinde aleniyet aranmayacaktır.⁴⁵ Aleniyet unsuruna ilişkin değerlendirmeler çalışmanın önceki bölümlerinde yapılmıştır. Ayrıca doktrinde bir görüşe göre; bu fıkra ve TCK m. 286 ile ilgili suçların bakımından fikri içtima kapsamında bir değerlendirme yapılmalıdır.⁴⁶

D. TCK M. 285/5'E GÖRE

Maddenin 5. fıkrasında ise yasaklanan fiil, hem soruşturma hem kovuşturma evresinde suçlu olarak algılanmaya yol açacak şekilde görüntülerin yayınlanması hareketidir. Failin suçlu gibi algılanması bu suç bakımından şarttır. Hakkında suç şüphesi olan kişinin kim olduğu anlaşılmayacak şekilde görüntülerinin karartılıp haber konusu yapılması ihlal oluşturmaz.⁴⁷ Bu suç tipinde aranan fiil yayınlamadır ancak bu yayınlamanın yalnızca basın aracılığıyla yapılması şart değildir.⁴⁸ Bir görüntü yayınlansa dahi görüntünün içeriği ihlalin varlığını belirlemek açısından önemlidir. Eğer görüntü suçlu olduğu izlenimini yaratıyorsa suç oluşacaktır.⁴⁹

⁴³ MERAN, Hakaret, İftira, s. 443.

⁴⁴ ERSAN, s. 122.

⁴⁵ MERAN, Hakaret İftira, s. 443,

⁴⁶ ERSAN, s. 125,140.

⁴⁷ MERAN, Hakaret İftira, s. 444.

⁴⁸ ERSAN, s. 126

⁴⁹ ÇAKIR, s. 251.

E. TCK M. 285'İN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

TCK m. 285'te yer alan suç tipleri sırf hareket suçlarıdır. Ayrıca bir neticenin gerçekleşmesi şart kılınmamıştır. Gizliliğin ihlal edilmesiyle tamamlanır.⁵⁰ Aynı zamanda bu suçların tamamlanması için mağdurun zarara uğraması gerekmez. Zarar suçu değildir. Yürütülen soruşturma veya kovuşturma sonucu adil bir karar verilememesi veya suçsuzluk karinesinin ihlal edilmesi tehlikesinin oluşmasıyla, tehlikenin gerçekleşmesi aranmadan suç oluşmuş sayılır. TCK m. 285/5 fıkrasının somut tehlike suçu, diğer fıkralardaki suçların ise soyut tehlike suçu sayılabileceği yönünde bir görüş vardır.⁵¹ Aksine görüş ise elde edilen görüntülerin yayınlanması ile kişilerin toplum nazarında suçlu oldukları izleniminin ve kanaatinin uyanması sonucunu doğurma olasılığının gerekli ve yeterli olduğundan hareketle TCK m. 285/5'in de soyut tehlike suçu olduğu yönündedir.⁵²

2. HUKUKA UYGUNLUK NEDENİ BULUNMAMASI

CMK. m. 153 gereği soruşturma dosyasındaki bilgileri öğrenen şüpheli veya müdafisine bu hak yalnızca savunma hakkının kullanılabilmesi için tanınmıştır. Bu kimselerin bu bilgileri gizliliği ihlal edecek biçimde kullanmamaları gerekir. Sadece öğrenmeleri ve amaca uygun kullanmaları savunma hakkı kapsamında sayılacak ve hakkın kullanılması söz konusu olacaktır.⁵³

Basının haber verme, yorum yapma ve eleştiri hakkı da hakkın icrası, dolayısıyla hukuka uygunluk nedeni sayılabilir. Basın özgürlüğü ile kişilik değerleri karşı karşıya gelince somut olaya göre birinin üstün tutulması gerekecektir. Bu amaçla kullanılan ölçütler; kamu yararı, gerçeklik, toplumsal ilginin varlığı, güncellik, özle biçim arası dengedir.⁵⁴

Kanundan kaynaklanan bir konuşma yükümlülüğü varsa eylem yine hukuka uygun olacaktır. Bu suç tipi ile yalnızca suçsuzluk karinesi, lekelenmeme hakkı ve adil yargılanma hakkının korunduğu söylenemez. Temel olarak kamusal değer niteliğinde olan adliyenin işleyişinin korunması söz konusudur. Bu nedenden mağdur

⁵⁰ ÇAKIR, s. 252.

⁵¹ ÇAKIR, s. 250.

⁵² Ali PARLAR- Muzaffer HATİPOĞLU, Türk Ceza Kanunu Yorumu, C.4, B.3, Seçkin Yay., Ankara, 2010, s. 4358.

⁵³ ÜNVER, s. 443.

⁵⁴ MERAN, Hakaret İftira, s. 447.

kısımında da tartışılan nedenler bağlamında devletin menfaatinin mevcut olduğu söylenebilir. Dolayısıyla ilgilinin rızası hukuka uygunluk nedeni olarak değerlendirilemeyecektir.⁵⁵

C. MANEVİ UNSUR

TCK m. 285 kasten işlenebilecek bir suç türüdür. Genel kastın varlığı yeterlidir, failin özel bir saiki olması gerekmez. Failin soruşturma ve kovuşturmanın gizliliğini bozduğunu bilmesi ve bu bilinçle eylemi gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bu suçların doğrudan kastla işlenebildiği gibi olası kastla da işlenebileceği söylenebilir. Olası kast halinde failin cezası TCK m. 21/2'ye göre belirtilen oranda zorunlu olarak indirilecektir.⁵⁶ Diğer bir görüşe yalnızca doğrudan kastla işlenebileceğini savunur.⁵⁷ Takasından ise kanunda buna yönelik bir düzenleme olmamasından dolayı söz edilemez.⁵⁸

D. SUÇUN ORTAYA ÇIKIŞ BİÇİMLERİ

1. TEŞEBBÜS

Suçun işlenip tamamlanması, gizliliğin ihlali neticesinde olur ve teşebbüs mümkündür. Failin icraya başlaması ancak kendi iradesi dışındaki nedenlerle ihlal neticesi doğmazsa veya fail hareketlerini tamamlayamazsa hakkında teşebbüs hükümleri uygulanacaktır.⁵⁹

Doktrinde bir görüşe göre, birinci fıkra teşebbüse elverişli değildir. Birinci fıkra da belirtilen koşullar oluşmadıysa, açıklama aleniyet kazanmadıysa suçun oluşmadığından söz edilecek, teşebbüs aşamasında kaldığı söz konusu olmayacaktır. Gizliliği ihlal eden bir açıklama olsaydı iki koşulun gerçekleşip gerçekleşmediğine bakılacaktı ancak açıklama gerçekleşmediği için koşullar da mevcut olmadığından suç oluşmayacaktır. Aksi takdirde koşulların oluşmadığı her belge ve bilgi açıklaması teşebbüs sayılmalıdır. Aksi görüşe göre ise birinci fıkra da suçun oluşabilmesi için soruşturma evresinde yapılan işlemin içeriğinin açıklanmasıyla a ve b bendindeki koşulların oluşmasına elverişli olması arandığı belirtilmektedir. Dolayısıyla suçun teşebbüs a-

⁵⁵ ÇAKIR, s. 255

⁵⁶ ÜNVER, s. 445.

⁵⁷ MERAN, Hakaret İftira, s. 447.

⁵⁸ ÇAKIR, s. 253, TOROSLU-TOROSLU, s.228.

⁵⁹ ÜNVER, s. 446, PARLAR-HATİPOĞLU, Asliye Ceza, s. 1043.

masında kaldığı hallerde a ve b bendindeki sonuçları doğurmaya elverişliliği kabul edebildiğimiz sürece teşebbüs mümkün sayılmalıdır.⁶⁰

İkinci, üçüncü ve beşinci fıkra bakımından teşebbüs mümkündür. Üçüncü fıkra- da muhatap kimselerin belge ve bilgiyi anlamama, konuyu duymaması, görememiş olması suçu teşebbüs aşamasında bırakmaz, suçun oluşmasına engel olmaz.⁶¹

2. İŞTİRAK

Bu suçların işlenişine iştirak eden kişi müşterek fail, dolaylı fail, TCK m. 38'e göre azmettiren olarak veya TCK m 39 uyarınca yardım eden olarak sorumlu tutulur.⁶² TCK m. 285/4'te kamu görevlisi tarafından görevinin sağladığı kolaylıktan yararlanarak işlenmesi hali, bir nitelikli suç olarak öngörülmüştür. Özgü suç niteliğine haiz olan bu fıkroda fail, yalnızca kamu görevlisi olabilmekte ve iştirak bakımından diğer kişiler azmettiren ya da yardım eden olarak sorumlu tutulabilecektir.⁶³

3. İÇTİMA

Zincirleme suç biçiminde işlenmesi mümkündür ve özel bir düzenleme yapılmadığı için içtima konusundaki genel hükümler uygulanacaktır.⁶⁴

İçtima konusunda ilk akla gelen düzenleme 5187 sayılı Basın Kanunu'nun "*Yargıyı Etkileme*" başlıklı 19. maddesiydi⁶⁵ ancak 2012 yılında "*02.07.2012 Gün ve 6352 sayılı Yargı Hizmetlerinin Etkinleştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Ve Basın Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava Ve Cezaların Ertelenmesi Hakkında Kanun*" (RG 05.07.2012, No. 28344) ile bu madde metni kanundan çıkartılmıştır.

⁶⁰ ERSAN, s. 136.

⁶¹ MERAN, Hakaret İftira, s. 448.

⁶² MERAN, Hakaret İftira, s. 449.

⁶³ ERSAN, s. 139.

⁶⁴ PARLAR-HATİPOĞLU, s. 1043

⁶⁵ 5187 Sayılı Basın Kanunu- Mülga 19. Madde: "Hazırlık soruşturmasının başlamasından takipsizlik kararı verilmesine veya kamu davasının açılmasına kadar geçen süre içerisinde, Cumhuriyet savcısı, hâkim veya mahkeme işlemlerinin ve soruşturma ile ilgili diğer belgelerin içeriğini yayımlayan kimse, ikimilyar liradan ellimilyar liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır. Bu ceza, bölgesel süreli yayınlarda onmilyar liradan, yaygın süreli yayınlarda yirmimilyar liradan az olamaz.

Görülmekte olan bir dava kesin kararlar sonuçlanıncaya kadar, bu dava ile ilgili hâkim veya mahkeme işlemleri hakkında mütalaa yayımlayan kişiler hakkında da birinci fıkroda yer alan cezalar uygulanır." Bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5187-20080320.pdf> (Erişim Tarihi:11.04.2020)

Bunun dışında hakaret suçu (TCK m. 125-131) da içtima bakımından önemli sayılabilir. TCK m. 285 bakımından bireylerin kişilik haklarının da zarar görmesi söz konusudur. Gizliliğin ihlali ile birlikte hakaret suçunun da unsurları oluşmuşsa fikri içtima hükümleri uygulanır. 285/1 ve 285/5'in birlikte var olması yani soruşturmanın gizliliğinin ihlali ile kişilerin suçlu olarak algılanmalarına yol açacak biçimde görüntülerinin yayınlanması hali söz konusu olabilir. Bu durumda aynı anda birden fazla suç oluşacaktır ve fikri içtima hükümleri uygulanacaktır.⁶⁶

TCK m. 258/1'de düzenlenen göreve ilişkin sırrın açıklanması suçu ile TCK m. 285/4'e göre kamu görevlerinin gizli kalması gereken belgelerin ve bilgilerin gizliliğinin ihlal edilmesi halinde de fikri içtima hükümleri uygulanacaktır. TCK m. 286 bakımından ses veya görüntülerin kayda alınması suçu ile aynı zamanda TCK m. 285 suçu bir arada görülebilir. Bu durumda kişi fikri içtima kuralları gereğince en ağır cezayı gerektiren suçtan dolayı sorumlu olacaktır.⁶⁷

Bir konut veya işyerinde arama yapılmasına ilişkin hâkim kararı veya cumhuriyet savcısının emrinin icrasından önce konut veya işyerindeki ilgililerin haberdar edilmesi durumunda TCK m. 281'e suç delillerini yok etme, gizleme veya değiştirme veya m. 283'te suçluyu kayırma suçlarına göre sorumluluk doğması halinde aynı zamanda TCK m. 285'in de unsurları oluşmuşsa farklı neviden fikri içtima hükümleri uygulanabilir.⁶⁸

4. SUÇA ETKİ EDEN NEDENLER

TCK m. 285/4'te failin kamu görevlisi olması ve suçu görevinin sağladığı kolaylıktan yararlanarak işlemesi halinde cezanın yarısına kadar arttırılacağı hükmolunmuştur.

Maddenin ilk şeklinde basın ve yayın yoluyla suçun işlenmesi de bir ağırlaştırıcı neden olarak görülmüşken maddenin son halinde bu ağırlaştırıcı neden kaldırılmıştır.⁶⁹ Doktrinde bir görüş, önce Basın Kanunu'nda m. 19'un çıkarılması ardından da TCK m. 285'teki ağırlaştırıcı nedenin kaldırılmasını yerinde bulmamıştır.⁷⁰

⁶⁶ ÇAKIR, s. 258.

⁶⁷ ERSAN, s. 140.

⁶⁸ ERSAN, s. 141.

⁶⁹ ÜNVER, s.446,

⁷⁰ ÜNVER, s. 446.

E. YAPTIRIM

Suçun basit hali için ilk fıkradaki suç açısından 1 yıldan 3 yıla kadar hapis, ikinci fıkra için 1 yıldan 3 yıla kadar hapis veya adli para cezasıdır. Üçüncü fıkra da birinci fıkra hükmüne göre yani 1 yıldan 3 yıla hapis cezası öngörülmüştür. Beşinci fıkra da ise 6 aydan 2 yıla hapis cezası öngörülmüştür. Doktrinde bir görüş, ikinci fıkra da suçun cezasının üst ve alt sınırı belirlenen ceza veya adli para cezası olarak belirlenmesini “*ne suçun koruduğu hukuki değer ve ihlalin önemi ne de kriminolojik ve hatta hala devam eden davaları olumsuz etkilemesi nedeniyle suç ve ceza politikası açısından*” yerinde bulmamıştır. Aynı zamanda suçu işlemeye teşvik edecek ve devam eden davalar açısından gizli af görevi görececek bir değişiklik olarak yorumlamıştır.⁷¹

F. KOVUŞTURMA VE GÖREVLİ MAHKEME

Suçun kovuşturması şikâyet koşuluna bağlı değildir, Cumhuriyet Savcılığınca re’sen yapılır. Adli kolluk veya adliyenin görevlendirdiği kamu görevlilerince ve vali, kaymakam ya da en üst dereceli kolluk amirlerinin işlemesi halinde CMK m. 161/5’te öngörülen yol izlenmelidir. Görevli mahkeme, Asliye Ceza Mahkemesidir.⁷²

3. SUÇSUZLUK KARİNESİ İLE DİĞER BAZI HAK VE ÖZGÜRLÜKLER BAKIMINDAN GİZLİLİĞİN İHLALİ SUÇUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

A. SUÇSUZLUK KARİNESİ BAKIMINDAN

Suçsuzluk karinesine göre bir kişinin suçlu olarak nitelendirilebilmesi için hakında kesin hüküm verilmiş olması gerekmektedir. Bu aşamaya kadar kişi kanunen suçsuz kabul edilir.⁷³ Karine, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi m. 11/1 ve 1950 tarihli İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nde de (İHAS) m. 6/2 yer almaktadır. Türkiye bu iki belgeye taraftır. Türkiye kendi iç hukukunda da suçsuzluk karinesine yer vermektedir. 1982 Anayasası m. 38/4’te “*Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.*” şeklinde bir ifadeye yer verilerek suçsuzluk karinesi hüküm altına alınmıştır.⁷⁴ Suçsuzluk karinesi geleneksel bir hukuk ilkesi ve hukuk devleti anlayışının doğal sonucu olarak kabul edilmektedir.⁷⁵

⁷¹ ÜNVER, s. 447.

⁷² MERAN, Hakaret İftira, s. 449.

⁷³ Metin FEYZİOĞLU, “Suçsuzluk Karinesi / Kavram Hakkında Genel Bilgiler ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”, AÜ-HFD., C. 48, S. 1-4, 1999, s. 139.

⁷⁴ İlhan ÜZÜLMEZ, “Türk Hukukunda Suçsuzluk Karinesi ve Sonuçları”, TBBĐ., S. 58, 2005, s. 42.

⁷⁵ ÜZÜLMEZ, s. 43.

5271 s. CMK m. 157’de soruşturma evresinin gizliliği sağlanırken bu sayede suçsuzluk karinesi koruma altına alınmıştır.⁷⁶ TCK m. 285’in bir amacı da buna paralel olarak suçsuzluk karinesine uyulmasıdır.⁷⁷ Nitekim madde gerekçesinde de bu amaç “Soruşturma evresinin gizliliği, bir defa ceza adaletinin doğruluk, dürüstlük, gerçeğe ulaşma ilkelerine uyulması için bir zorunluluktur. Ancak, her şeyden önce suçsuzluk karinesinin sağlam tutulabilmesi yönünden de vazgeçilemez niteliktedir. Aksi takdirde, bizde ve yabancı ülkelerde örneklerine rastlandığı üzere yargısız infazlar sonucu insanlar ıstıraplara sürüklenmekte ve suçsuzluk karinesi böylece lafta kalmaktadır.” şeklinde ortaya konmuştur.

B. LEKELENMEME HAKKI BAKIMINDAN

Lekelenmeme hakkı, suç şüphesi nedeniyle hakkında soruşturma veya kovuşturma yürütülen kişinin, bundan dolayı onur, şeref ve haysiyetinin zarar görmemesi, hakkında kesin hüküm verilmemişken toplum nezdinde mahkûm edilmemesi ve saygınlığının zarar görmemesi için aksi nitelikteki her türlü yayından kaçınmak olarak tanımlanabilir. Suçsuzluk karinesi ile yakından ilgilidir ve bağlantılıdır. Lekelenmeme hakkında kişinin toplumsal onur, şeref ve saygınlığının korunması, suçsuzluk karinesinde ise kişinin suçlu gibi muameleye tabi tutulmaması esastır. Bu nedenle lekelenmeme hakkının suçsuzluk karinesinin özel bir görünümü olduğu ifade edilebilir.⁷⁸ Bu hak; suçsuzluk karinesi, ceza muhakemesinde soruşturmanın gizliliği ve gizliliğin ihlali suçu ile koruma altına alınmıştır.⁷⁹ Hakkında henüz karar verilmemiş olan kimsenin saygınlığını ve manevi haklarını korumak ve toplum nezdinde mahkûm etmemek gizliliğin sağlanması ile mümkün olacaktır.⁸⁰

C. SAVUNMA HAKKI BAKIMINDAN

Suçsuzluk karinesinden hareketle varılacak bir sonuç da suç isnadı yöneltilen kişiye kendini savunma hakkı verilmesidir. Sanık, savunması ile teze karşı antitez sunacak ve sentez ile maddi gerçeğe ulaşılmaya çalışılacaktır.⁸¹ Avrupa İnsan Hakları

⁷⁶ Hüseyin ŞIK, “Suçsuzluk Karinesi”, UMD., S. 1, 2012, s. 129

⁷⁷ OKUYUCU ERGÜN, s. 262

⁷⁸ Eyüp KARA, “Lekelenmeme Hakkı”, AD., S. 43, 2012, s. 188-190.

⁷⁹ Ramazan GÜLSÜN, “İnsan Onuru ve Lekelenmeme Hakkı”, International Journal of Legal Process, S. 1 (2), Ekim 2016, s. 39.

⁸⁰ KARA, s. 189.

⁸¹ FEYZİOĞLU, s. 140.

Sözleşmesi m. 6/3 adil yargılanma hakkı kapsamında savunma hakkı da kendine yer bulmaktadır. Anayasa m. 36 ile de desteklenmektedir.

CMK m. 153'te hüküm altına alınan dosyayı inceleme yetkisi dâhili gizliliğin bir uzantısı olarak kabul edilmektedir. Şüpheli dosyaya dâhil olmayan üçüncü kişi değildir. Bu nedenle ve savunma hakkının da bir gereği olarak dosyanın soruşturma aşamasında da incelenmesi, bilgi ve belgelerin de öğrenilmesi, dosyadan suret alınması gizliliğin ihlalini oluşturmamaktadır.⁸² Bu bakımdan savunma hakkının sağlanması için müdafî olan kimseler bakımından gizlilik ilkesi daha esnek uygulanmaktadır.⁸³

CMK m. 157'de soruşturma evresinin gizliliğinin bir sınırı "*savunma hakkına zarar vermemek*" ibaresi ile çizilmiştir. Her ne kadar CMK m. 153'te bahsedilen dosyaya erişim kimi hallerde kısıtlanabilse de iddia makamının her işlem açısından mutlak gizlilik kararı aldırma hakkı bulunmamaktadır.⁸⁴ AİHM *Gorny v. Poland* davasında kamu menfaati adına verilen gizlilik kararları değerlendirilerek belli dosyaların gizlilik altına alınabileceği ancak bunun istisnai nitelikte kullanılmasının gerekliliği belirtilmektedir. Bu tip gizlilik kararlarının meşru bir nedene dayanmaması halinde silahların eşitliği ilkesini zedeleyeceği ifade edilmektedir.⁸⁵

D. BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ BAKIMINDAN

AİHS m. 10'da ifade özgürlüğü koruma altına alınmıştır. Basın özgürlüğü ise bu maddede açıkça yer almasa da AİHM tarafından içtihat yoluyla 10. maddede geçen özgürlüklerden yararlanma konusunda basın mensuplarına özel bir statü tanıyan ilke ve kurallar bütünü oluşturulmuştur.⁸⁶ Haber ve düşünceleri özgürce toplamak, değerlendirmek, eleştirmek, yorumlamak ve yayımlamak serbestisi basın özgürlüğünü ifade etmektedir.⁸⁷ Anayasa m. 28'de de "*Basın hürdür, sansür edilemez.*" denilerek basın özgürlüğü güvence altına alınmıştır. Basın özgürlüğüne gerek AİHS'de gerek anayasada bazı sınırlama nedenleri getirilmiştir. Bu sınırlama nedenleri AİHS'de m.

⁸² Uğur Ziya AKBULUT, Soruşturma Evresinde Şüpheli Hakları, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, İstanbul, s. 82.

⁸³ ÇAKIR, s. 235.

⁸⁴ Murat CEYHAN, "Soruşturmanın Gizliliği ve Müdafinin Dosya İnceleme Yetkisi", TBBD., S.109, 2013, s. 468.

⁸⁵ AİHM, *Gorny v. Poland*, No. 50399/07, 8.6.2010, CEYHAN, s. 481

⁸⁶ Dominika BYCHAWSKA-SIŃIARSKA, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında İfade Özgürlüğünün Korunması Uygulayıcılar İçin El Kitabı (Çev.: Av. Tuğçe Duygu KÖKSAL), Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Sisteminin Desteklenmesi Ortak Projesi, Avrupa Konseyi, 2018, s. 97.

⁸⁷ YÜZER, s. 1654.

10/2’de ulusal güvenlik, ülke bütünlüğü veya kamu güvenliği, suçun veya düzensizliğin önlenmesi, başkalarının şeref ve haklarının korunması, gizli bilgilerin açığa vurulmasının önlenmesi, yargı organının otorite ve tarafsızlığının korunması şeklindedir. Anayasa m. 28’in m. 26’ya yaptığı atıfla sınırlama nedenleri; milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi şeklindedir.⁸⁸ Gizliliğin ihlali suç tipinin karşı karşıya gelen suçsuzluk karanesi ve basın özgürlüğü kapsamında ortaya çıkan sınırlama nedenlerinden “*başkalarının şöhret veya haklarının*”, “*yargı organının otorite ve tarafsızlığının korunması*” ile ilişkili olduğunu söyleyebiliriz.

Basında yer alan haberler neticesinde kimi zaman gizlilik dolayısıyla da suçsuzluk karanesi ihlal edilmektedir. Bu sorunlar soruşturma gerekleri ile kamuoyunun bilgi edinme gerekleri arasındaki çatışmadan doğmaktadır. Basın özgürlüğü ile lekeleneme hakkı, suçsuzluk karanesi arasında bir denge kurulması gerekmektedir. Basının var olan olayları inceleme yetkisinin soruşturmanın gizliliği ilkesi ile sınırlı olması bu dengeyi kuran bir araç olarak değerlendirilebilir.⁸⁹ Soruşturma aşamasında bir olay ilgili yapılacak yayın hakkaniyete uygun, orantılı ve şüphelinin kimliğini gizli tutacak biçimde olmalıdır.⁹⁰

TCK m. 285/1’e göre suçun oluşması için; soruşturma evresinde yapılan işlemin içeriğinin açıklanması suretiyle, masumiyet karanesinden yararlanma hakkının, haberleşmenin gizliliğinin ya da özel hayatın gizliliğinin ihlal edilmesi veya soruşturma evresinde yapılan işlemin içeriğine ilişkin olarak yapılan açıklamanın maddi gerçeğin ortaya çıkmasını engellemeye elverişli olması gerekir. Bu nitelikte olmayan açıklamaların, soruşturma evresindeki işlemlerin içeriklerinin haber konusu yapılması, basın özgürlüğü çerçevesinde değerlendirilebilir.⁹¹ Kovuşturma aşamasında kural olarak gizlilik sona erse de gizlilik kararı verilmesi halinde yayın yasağı da gelmektedir.⁹²

⁸⁸ YÜZER, s. 1657.

⁸⁹ YÜZER, s. 1661, 1682-1688.

⁹⁰ Yalçın ŞAHİNKAYA, Suçsuzluk Karanesi, Seçkin Yay., B. 1, Ankara 2008, s. 283.

⁹¹ YÜZER, s. 1682-1688.

⁹² ŞAHİNKAYA, s. 289.

Önceki düzenlemede suçun basın yoluyla işlenmesi ceza artırımı sebebiyle madde- nin son halinde buna yer verilmemiştir ve son fıkrada haber verme sınırları aşılmak- sızın yapılan haberin suç oluşturmayacağı belirtilmiştir.

E. GİZLİLİĞİN İHLALİ SUÇU KAPSAMINDA DEĞERLENDİRME

Önceki bölümlerde haklar ve özgürlükler ile gizliliğin ihlali suçunun ilişkisinin özel olarak değerlendirilmiştir. Bu suç tipi çerçevesinde karşı karşıya gelen haklar ile ilgili bir denge kurulması hususunda toparlayıcı genel bir değerlendirme yapmak gerekli olmuştur.

Basın özgürlüğü ile suçsuzluk karanesi kimi zaman çatışabilmektedir. Bu çatışma- nın bir odak noktasını da adli haberlerin verilişi oluşturmaktadır. Mahkeme kararı ile suç keskinleşmeden birey hakkında suçluymuşçasına yapılan haberler onu toplum nezdinde suçlu haline getirmekte ve yargı süjelerini olumsuz etkilemektedir. Bir yan- da toplumun bilgi edinme konusundaki yararı ile bireyin karineden kaynaklı onur ve saygınlığının korunması arasında bir denge kurulması ihtiyacı hâsıl olmuştur. Kamuyu bilgilendirmedeki kamu yararına karşın şüphelinin genel kişilik haklarının korunması, isim ve resim anonimliği karşısında sosyalleştirmeme hakkı ve suçsuzluk karanesi ile genel anlamda adil yargılanmanın korunması önem teşkil etmektedir. Ayrıca basın özgürlüğü kapsamında yapılan yayınlarda medya tarafından kişinin bu temel haklarına ve suçsuzluk karanesine gerekli özenin gösterilmemesi hallerinde adli makamların tarafsızlığını gölgeleyebilme ihtimali ortaya çıkmaktadır.⁹³ Dolayısıyla gizliliğin ihlali suçu, bahsedilen haklar ve kamu yararı arasında meydana gelebilecek sorunlar karşısında suçsuzluk karanesinin etkinliğini sağlamak ile adil yargılanma hakkı ve adliyenin korunmasında önem taşımaktadır.

SONUÇ

Adliye karşı suçlar içinde düzenlenen gizliliğin ihlali suçları, birçok hukuki değerin korunması ve ceza muhakemesinin ideal bir biçimde sürdürülmesi için önem teşkil eden bir suç tipidir. Gizliliğin ihlali suçları ile suçsuzluk karanesi ve bu bağlamda lekelenmeme hakkı, savunma hakkının korunması sıkı bağlantı içindedir. Esasen 1,2,3 ve 5. fıkrada olmak üzere gizliliğin ihlali suçları başlığı altında 4 suç tipinin TCK m. 285'te düzenlendiği söylenebilir.

⁹³ ŞAHİNKAYA, s. 269-282.

Gizliliğin ihlali suçlarının unsurlarının yorumlanması hususunda doktrinde çeşitli tartışmalar söz konusudur. Bu tartışmalar içinde önemli noktalardan biri aleniyetten ne anlaşılması gerektiğidir. Benim de katıldığım görüşe göre aleniyetten kasıt birçok kimse önünde ve birçok kimsenin öğrenmesi ile gerçekleştirilmiş olandır. Mahalle ilgisi bulunmamaktadır. Dolayısıyla kamuya açık veya kapalı olması fark etmemektedir. Ayrıca basın-yayın veya diğer propaganda araçlarıyla ve birçok kimsenin önünde yahut gerçekleştirildiği yer veya kişi sayısı veya amacı yönünden özel olmayan bir toplantıda gerçekleştirilmişse gizliliğin ihlali aleni sayılacaktır. Bu görüşün ceza hukuku bakımından daha belirli bir niteliğe sahip olduğu ve net çizgiler çizilerek, geniş yoruma mahal vermeyen, ancak yeterince kapsayıcılığa da haiz bir aleniyet kavramı tanımlı yaptığı kanaatine ulaşılmıştır. Diğer görüşlere çalışma içerisinde yer verilse de çalışmada esasen bu görüş benimsenmiştir.

Başka bir tartışma konusu ise gizliliğin ihlali suçları bakımından somut veya soyut tehlike suçu nitelendirmesini yapma konusundadır. TCK m. 285/1,2,3 bakımından soyut tehlike suçu değerlendirmesi üzerinde bir görüş birliği bulunduğu söylenebilir. TCK m. 285/5'in ise somut tehlike suçu sayılması gerektiği yönündeki aksi görüşe rağmen kanaatimce, soyut tehlike suçu saymak tehlikenin oluşup oluşmadığının tespiti yönündeki güçlükler nedeniyle daha yerinde olacaktır. 285/5'te belirtilen kişilerin suçlu olarak algılanmasının toplum nezdinde somut bir tespitinin yapılmasının oldukça güç olduğu kanaatine ulaşılmıştır.

Çalışma kapsamında suç tipi ve unsurları açıklandıktan sonra suçsuzluk karinesi ve bu bağlamda lekelenmeme hakkıyla savunma hakkının korunması bakımından gizliliğin ihlali suçları ele alınmıştır. Suçsuzluk karinesi bakımından da gizliliğin ihlali suçlarının gerekçesinde de belirtildiği üzere yargısız infazın önlenmesi ve suçsuzluk karinesinin korunması için önemli bir araçtır. Lekelenmeme hakkının suçsuzluk karinesi ve gizliliğin ihlali suçlarıyla korunma altına alındığı söylenebilir. Savunma hakkı bakımından ise müdafî olan kimseler için gizlilik ilkesinin daha esnek uygulanması önem taşımaktadır. Suçsuzluk karinesinin korunması bakımından uygulanan gizlilik ve gizliliğin ihlali suçlarının bir sınırı savunma hakkına zarar vermemek olarak çizilmektedir. Basın özgürlüğü ve suçsuzluk karinesi de kimi zaman karşı karşıya gelmektedir. Bu iki değer arasındaki değerlendirmenin yapılması açısından ise gizlilik kavramı ve gizliliğin ihlali suçları kilit bir nokta oluşturabilmektedir.

En nihayetinde çalışmanın başında da bahsettiğim ceza muhakemesinin düzgün işlemesi ile basın özgürlüğü, savunma hakkı, lekelenmeme hakkı ve suçsuzluk karinesi arasında bir denge mekanizması gören gizlilik ve gizliliğin ihlali suçlarının önemi ve etkisi muhakkaktır. Bu nedenle yorumlanış şekli oldukça önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- AKBULUT** Uğur Ziya: Soruşturma Evresinde Şüpheli Hakları, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018.
- BYCHAWSKA-SINIARSKA** Dominika: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında İfade Özgürlüğünün Korunması Uygulayıcılar İçin El Kitabı (Çev.: Av. Tuğçe Duygu KÖKSAL), Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Sisteminin Desteklenmesi Ortak Projesi, Avrupa Konseyi, 2018.
- CENTEL** Nur - **ZAFER** Hamide: Ceza Muhakemesi Hukuku, Beta Yay., B. 5, İstanbul 2008.
- CEYHAN** Murat: “Soruşturmanın Gizliliği ve Müdafinin Dosya İnceleme Yetkisi”, TBBD., S.109, 2013, s. 465-483.
- ÇAKIR** Kerim: “5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu’nda Gizliliğin İhlali Suçu ve Ceza Muhakemesi Hukuku İle İlişkisi”, MÜHFAD., C. 18, S. 1, 2012, s. 227-265.
- ERSAN** Aykut: “Gizliliğin İhlali Suçları”, CHD., Y. 8, S. 22, 2013, s. 117-146.
- FEYZİOĞLU** Metin: “Suçsuzluk Karinesi / Kavram Hakkında Genel Bilgiler ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”, AÜHFD, C. 48, S. 1-4, 1999, s. 135-163.
- GÜLSEREN** Fehmi Şener: “Ceza Hukukunda Aleniyet Kavramı”, LAÜSBD, S. 5, Haziran 2014, s. 32-58.
- GÜLSÜN** Ramazan: “İnsan Onuru ve Lekelenmeme Hakkı”, International Journal of Legal Process, S. 1 (2), Ekim 2016, s. 17-42.
- HAFIZOĞULLARI** Zeki - **ÖZEN** Muharrem: Türk Ceza Hukuku Genel Hükümleri, B. 8, USA Yay., Ankara 2015.
- KARA** Eyüp: “Lekelenmeme Hakkı”, AD., S. 43, 2012, s. 188-197.
- KATOĞLU** Tuğrul: “Ceza Hukukunda Suçun Mağduru Kavramının Sınırları”, AÜHFD., S.61(2), 2012, s. 657-693.
- KUNTER** Nurullah - **YENİSEY** Feridun - **NUHOĞLU** Ayşe: Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku (Birinci Kitap), Beta Yay. B. 17, İstanbul 2009.
- MERAN** Necati: Basın Yoluyla ve Genel Olarak Hakaret-İftira Yargılamayı Etkilemeye Teşebbüs ve Soruşturmanın Gizliliğini İhlal Suçları, Seçkin Yay., B. 2, Ankara 2014.

- MERAN** Necati: Kamu Görevlisine ve Adliye İlişkin Suçlar, B.1, Seçkin Yay., Ankara 2006.
- OKUYUCU ERGÜN** Güneş: “*Soruşturmanın Gizliliği*”, AÜHFD., S.59(2), 2010, s. 243-275.
- PARLAR Ali - HATİPOĞLU Muzaffer**, Türk Ceza Kanunu Yorumu, C. 4, B. 3, Seçkin Yay., Ankara 2010.
- PARLAR Ali - HATİPOĞLU Muzaffer**: 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Yorumu ve İlgili Mevzuat, C. 2, B. 1, Ankara 2008.
- PARLAR Ali - HATİPOĞLU Muzaffer**, 5237 sayılı TCK’da Özel ve Genel Hükümler Açısından Asliye Ceza Davaları, Adalet Yay., Ankara 2008.
- ŞAHİNKAYA Yalçın**: Suçsuzluk Karinesi, Seçkin Yay., B.1, Ankara 2008.
- ŞIK Hüseyin**: “*Suçsuzluk Karinesi*”, UMD., S. 1, 2012, s. 103-145.
- TOROSLU Nevzat - TOROSLU Haluk**: Ceza Hukuku Genel Kısım, B. 24, Savaş Yay., Ankara 2018.
- TOROSLU Nevzat**: Cürümlerin Tasnifi Bakımından Suçun Hukuki Konusu, Sevinç Matbaası, Ankara 1970.
- ÜNVER Yener**: Adliye Karşı Suçlar, B. 4, Seçkin Yay., Ankara 2016.
- ÜZÜLMEZ İlhan**: “Türk Hukukunda Suçsuzluk Karinesi ve Sonuçları”, TBBD., S. 58, 2005, s. 41-72.
- YAŞAR Osman - GÖKCAN Hasan Tahsin - ARTUÇ Mustafa**, Yorumlu Uygulamalı Türk Ceza Kanunu, C. 6, Adalet Yay., Ankara 2010.
- YÜZER Dilara**: “*Basın Yoluyla Adli Haberlerin Verilişi ve Suçsuzluk Karinesi*”, DEÜHFD., C. 15, Özel S., 2013, s. 1653-1694.

Çevrimiçi Kaynaklar

www.mevzuat.gov.tr

ULUSAL VE ULUSLARARASI ALANDA SEYAHAT ÖZGÜRLÜĞÜNE BAKIŞ VE DİĞER TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERLE İLİŞKİSİ

Outlook on Freedom of Movement in National and International Fields
and its Relationship with other Fundamental Rights and Freedoms

Nesibe GÜRBÜZ*

Özet

Yüzyılımızda yaşamın her alanında gerçekleşen değişimler ve gelişmeler, farklı temel hak ve özgürlükler alanına olumlu ya da olumsuz temasları da beraberinde getirmektedir. Bu makalede ilk olarak yurt içi seyahat özgürlüğü ve uluslararası seyahat özgürlüğü ayırımına değinilerek seyahat özgürlüğü ulusal ve uluslararası mevzuat bakımından incelenmiştir. Buna ek olarak Pasaport Kanunu'nda ülkeye giriş ve çıkış bakımından vatandaşlar ve yabancılar için öngörülen usullerin farklılığı ele alınmıştır. Başta yerleşme hürriyeti olmak üzere insanları seyahat etmeye iten farklı sebepler ve bu sebeplerle bağlantılı olarak seyahat hürriyetinin diğer temel hak ve özgürlüklerle ilişkisine değinilmiştir. Yerleşme ve seyahat hürriyetinin hukuki niteliği ve önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Makalenin amacı, yerleşme ve seyahat hürriyetinin daha yakından incelen-

Abstract

The changes and developments that took place in all areas of life in our century bring with its positive or negative contacts in the field of different fundamental rights and freedoms. This article firstly touches on the distinction between domestic freedom of movement and international freedom of movement and examines freedom of movement in terms of national and international legislation. Besides, the Passport Code deals with the difference in procedures for citizens and foreigners in terms of entry and exit. The relationship between the freedom of movement and other fundamental rights and freedoms has been mentioned for different reasons. The legal characteristic and importance of freedom of residence and movement has been tried to be demonstrated. The purpose of the article is to examine the freedom of residence and travel more closely and to

* Özyeğin Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Öğrencisi

mesi ve bu alandaki sınırlamaların sınırına değinilmesidir. Bu amaç doğrultusunda kullanılan yöntemlerin başında seyahat özgürlüğünün farklı kanunlarda düzenleniş biçiminin incelenmesi ve bu düzenlemelerin, bireylerin temel haklarının ihlaline neden olup olmadığının ortaya konulmasıdır. Ek olarak çocuğun yerleşim yeri edinme hakkı da bu alandaki farklı bir konu olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Seyahat hürriyeti, ikametini hürriyeti, yabancı, çocuğun yerleşim yeri, mülteci

address the limit of limitations in this area. The methods used for this purpose include examining the way that freedom of travel is regulated in different laws and to determine whether these regulations violate the fundamental rights of individuals. In addition, the child's right to acquire a settlement has been examined as a different issue in this area.

Keywords: Liberty of movement, freedom of residence, foreigner, domicile of a child, refugee

1. GİRİŞ

İnsan hakları kuramı; zaman, mekan ve iktidarlardan bağımsız olmak üzere bireylerin dokunulmaz birtakım hakları olduğu kabulüne dayanır. Günümüz dünyasındaki farklı alanlarda hayatımızı kolaylaştıran birçok gelişme beraberinde temel hak ve özgürlüklere müdahale riskini artırmakta ve bizi insan onuru ile bağdaşmayacak uygulamalarla karşı karşıya bırakabilmektedir. Gelişen teknolojinin bir yansımasını da ulaşım olanaklarında görmektedir. Devletler ulusal düzenlemelerinde de bu konuya yer vererek insanların dolaşımını kontrol altında tutup belli şartlara bağlayarak sınırlandırmaya çalışmaktadırlar. Ancak biz hukuk devletlerinden seyahat özgürlüğü alanında insan onuruyla temellendirilmiş adil düzenlemeler beklemekteyiz. Farklı sebeplere dayalı olarak dolaşımın artması bunun kontrol altında tutulması ihtiyacını da beraberinde getirmektedir. Aksi halde devletler kontrolsüz göç, güvenlik zafiyeti gibi sebeplerle ortaya çıkabilecek başta terörizm olmak üzere farklı sorunlarla yüz yüze kalabilmektedir.

Seyahat Özgürlüğü, Anayasamızın 23. Maddesinde herkesin yerleşme ve seyahat özgürlüğüne sahip olduğu, vatandaşın sınır dışı edilemeyeceği, vatandaşı bulunduğu ülkeyi terk edebileceği ve yine bu ülkeye serbestçe dönebileceği ve bu özgürlüğün sınırlandırma sebepleri şeklinde düzenlenmiştir.¹

Seyahat özgürlüğü hiç şüphesiz ki bir insan hakkıdır. İnsanın hayati fonksiyonlarını devam ettirip hayatını idame ettirebilmesi için sahip olması gereken asgari düzeydeki haklar arasında yer almaktadır. İnsanlar ekonomik kriz, eğitim, sağlık, doğal afet, turizm, savaşlar vb. sebeplerle farklı ülkelere göç etme eğiliminde bulunmaktadır. İnsan hakları teorisinde hakların birbiri ile doğal bağlantısı her zaman gözetilmekte ve önemi vurgulanmaktadır. Bu makalede hem seyahat özgürlüğünün diğer temel hakların kullanabilmesi için gerekliliği hem de yerleşme hürriyeti ile yakın ilişkisi ele alınacaktır. Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Komitesi, seyahat özgürlüğüne ilişkin bir mütalaasında seyahat özgürlüğünü; “bireyin özgürce gelişimi için vazgeçilmez bir şart” olarak tanımlamıştır.² Buradan hareketle hakkın kullanı-

¹ 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, R.G. 9.11.1982-17863, m.23

² Osman Karabıyık, “Türk Hukukunda Seyahat Özgürlüğünün Sınırlandırılması Ve Sınırlandırmada Karşılaşılan Sorunlar Yüksek Lisans Tezi”, s.12.

labilirlik şartlarının bulunmasının bireyin diğer temel hak ve özgürlüklerinin etkin kullanımı ile bağlantılı olduğunu saptamak da yerinde bir tespit olacaktır.

Seyahat özgürlüğü alanında yapılacak olan düzenlemeler, bireyleri ekonomik, sosyal, kültürel gelişim alanında da etkileyecektir. Zira bu alanlar bireyler açısından seyahatin ardında yatan sebeplerdir. Temel hak ve özgürlüklerin anayasal düzeyde ele alınması yeterli değildir, bunun yanında bu hak ve özgürlüklerin sınırlandırılma sebepleri ve nasıl sınırlandırılabilirliği o hak ve özgürlüğün niteliğine uygun şekilde düzenlenmelidir. Temel hak ve özgürlüklerin anayasal metinlerde düzenlenişi ve güvence altına alınması, bu özgürlüklerin ne kadar kullanılabilirliğinin ölçütü olmasa da varlıklarının kabulü için zorunluluk arz etmektedir.³

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Seyahat özgürlüğü birçok kaynakta ister vatandaş olsun ister yabancı olsun bireylerin yer değiştirme serbestisi olarak vurgulanmıştır. Bir başka deyişle, seyahat özgürlüğü, dolaşım, gidip-gelme, yer değiştirme ve yerleşme serbestliği anlamına gelmektedir. Özgürlüğün kapsamına bakılacak olursa hareket etme ya da bulunduğu yerde kalma, alıkonulamama, ikametini seçme gibi farklı olguları da içine almaktadır. Tanımımızda da olduğu gibi seyahat özgürlüğü birçok özgürlükle ilişkili olmakla beraber ulusal ve uluslararası düzenlemelerde yerleşme özgürlüğü ile birlikte ele alınmıştır. T.C. Anayasası'nın 23. Maddesinde düzenlenmiş olan bu özgürlük birçok uluslararası kaynakta olduğu gibi yerleşme hürriyeti ile birlikte düzenlenmiştir.

Seyahat özgürlüğü kavramının farklı özgürlüklerle bağlantısı yanında, bu özgürlüğün kapsamına değinecek olursak farklı noktalardan hareket ederek belirli ayrımlarla karşı karşıya kalacağız. İlgili temel hak düzenlemelerde: devlet ülkesi coğrafi sınırları içinde ve bir devletten diğerine olmak üzere esas itibarıyla iki temelde şekillenmektedir:

A. YURT İÇİ SEYAHAT ÖZGÜRLÜĞÜ

Seyahat özgürlüğü kavramının yurt içi seyahat özgürlüğü bağlamında tanımlamasını yapacak olursak uluslararası seyahat özgürlüğü dışında kalan yurt içinde gidip-gelme, yer değiştirme ve yerleşme hürriyetini ihtiva eder. Ülke içindeki hareket serbestisine bakarsak “vatandaşın yer değiştirmesi” ve “ya-

³ Ercan Aygün, “1982 Anayasası’nda Seyahat Özgürlüğü Yüksek Lisans Tezi”, Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi web sitesi, Tez No:218160, Ankara, 2007, s.6

bancının yer değiştirmesi” konularının bu özgürlük bakımından düzenlenişi ayrımın ilk parçasını oluşturabilir. Vatandaşın ülke içinde yer değiştirme ve yerleşme serbestisine ek olarak “vatandaş bakımından yurt dışına sürgün ya-sağı” esas ilkedir. Kural olarak yurt içi seyahat özgürlüğü herkese tanınmış olmakla beraber devlet, taraf olduğu uluslararası düzenlemelere aykırı olma-mak suretiyle yabancıların yurt içi dolaşımına belirli şartlarla sınırlandırmalar getirebilir. Anayasamızda yurt içi seyahat özgürlüğünün öznesi herkes olarak belirlenmiştir ancak yabancılar bakımından Yabancılar ve Uluslararası Ko-ruma Kanunu ile hakkın özüne dokunmayacak şekilde gerekli şartların sağ-lanması halinde yabancıların dolaşımı ve yerleşmesi hakkında düzenlemeler yapılmıştır. Unutmamak gerekir ki Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AHİS) Ek 4 No.lu Protokolünün 2. Maddesinde “bir devletin ülkesinde yasal olarak bulunan herkesin, orada serbestçe dolaşma ve ikametgâhını seçme hakkının” olduğu belirtilmektedir. Yine burada seyahat özgürlüğünün ayrılmaz bir par-çası olan yerleşme özgürlüğü “ikametgahını seçme hakkı” olarak kendini göstermektedir.

Seyahat ve yerleşme hakkının kişi bakımından uygulanabilirliği açısından vatandaş ve yabancı ayrımına gidip bu konuları ele almakla beraber hakkın kişi bakımından uygulanabilirliği açısından “çocuğun yerleşim hakkına” de-ğınmekte de fayda var. Esas itibariyle çocuğun yerleşim yeri edinme hakkının dayanağını yerleşme ve seyahat özgürlüğü oluşturmaktadır. Bu hak, ikamet ve oturma yerini seçme aynı zamanda her zaman da terk edebilme imkanını da içermektedir. Anayasamızda seyahat hürriyeti “herkese” tanınmış bir hak-tır. Dolayısıyla çocuk hem yerleşme hem de seyahat hürriyetine sahiptir. Fa-kat şunu belirtmekte fayda var, tüm çocuklar tüm anayasal temel haklardan, ölçülülük ilkesine uygun özel bir yaş sınırlaması olmadıkça yararlanırlar.⁴

BM Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde benimsenen Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Türkiye tarafından 2 Ekim 1990'te uygulanmaya başlanmıştır. Sözleşmenin 9. Maddesinde yetkili makamlar tarafından karar verilmedikçe taraf devletlerin çocuğun; ana-babasından onların rızası dışında ayrılmasını güvence altına almakla beraber çocuğun ana-babası tarafın-dan kötü muameleye maruz kalması, ihmal edilmesi ya da ana-babanın ayrı yaşaması durumunda çocuğun ikametgahının belirlenmesi amacıyla karara

⁴ Rona Serozan, Çocuk Hukuku, Genişletilmiş İkinci Bastı' dan Tıpkı Bastı, Vedat Kitapçılık, 2017, s.43

varılması gereken durumlarda bu tür bir ayrılık kararı verilebileceğini düzenlemiştir. Sözleşmenin 10. Maddesinde ise 9. Maddenin ilk fıkrasındaki bu düzenlemeye atıf yapılarak ailenin birleşmesi amacıyla bir taraf devlet ülkesine girme ya da onu terk etme konusunda her başvurunun taraf devletlerce olumlu, insani ve ivedi bir tutumla ele alınmasını güvence altına alarak çocuk konusundaki hassasiyeti ortaya koymuştur. Aynı madde metninde ana-babası ayrı devletlerde oturan çocukların ana-babalarını görme hakları sebebiyle taraf devletlerin ülkeleri dahil herhangi bir ülkeyi terk etme ve kendi ülkelerine dönme haklarına sahip olduklarını düzenlemiş ve taraf devletlere bu konuda saygı gösterme yükümlülüğü yüklenmiştir.⁵ Böylece uluslararası platformlarda da çocuğun seyahat özgürlüğü ve ikametgahı ile ilgili hassasiyet özel düzenlemelerle ortaya konmuştur.

Ayrıca bu konuda Medeni Kanunumuzun (TMK) 21. Maddesinde çocuğun yerleşim yeri kavramından bahsedilmiş ancak çocuğun üstün yararı, maddi manevi gelişiminde korunması ve ana babaya duyacağı ihtiyaç, velayetin icrası, gibi sebeplerle velayet hakkına sahip ana ve babasının yerleşim yerinin çocuğun yerleşim yeri kabul edildiği belirtilmiştir. Ancak Medeni Kanunumuzun 339. Maddesinde çocuğa aynı zamanda “olgunluğu ölçüsünde” bir özerklik tanımakta ve buna paralel olarak ana ve babanın velayetten doğan gözetim hak ve yükümlüğüne bir sınırlama getirmektedir. İlgili hükme bakanak olursak:

MADDE 339- Ana ve baba, çocuğun bakım ve eğitimi konusunda onun menfaatini göz önünde tutarak gerekli kararları alır ve uygularlar.

Çocuk, ana ve babasının sözünü dinlemekle yükümlüdür.

Ana ve baba, olgunluğu ölçüsünde çocuğa hayatını düzenleme olanağı tanılır; önemli konularda olabildiğince onun düşüncesini göz önünde tutarlar.

Çocuk, ana ve babasının rızası dışında evi terk edemez ve yasal sebep olmaksızın onlardan alınamaz.

Çocuğun adını ana ve babası koyar.⁶

⁵ BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi, [1989], Genel Kurul, 44/25 sayılı karar, m.9., m.10.

⁶ 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu, RG. 8.12.2001-24607, m.21, m.339

Madde metninde de görüldüğü üzere ana ve babaya çocuğun menfaatini gözetme yükümlülüğü yüklenmesinin yanında aynı zamanda çocuğun düşüncesine önem verme ve yeri geldiğinde olgunluğu ölçüsünde hayatını kendi isteğine göre düzenleme olanağı tanıma yükümlülüğü yüklenerek çocuğun iradesinin önemi ön plana çıkarılmıştır. Kanun koyucunun çocuğun iradesine vermiş olduğu bu önemin çocuğun yerleşim yerini seçme hakkı bakımından gözetilmesi gerekliliği de kaçınılmazdır. Çocuğun olgunluğu ölçüsünde özerkliği ve buna bağlı olarak evi terk etme hakkı esas itibarıyla çocuk açısından bağımsız bir yerleşim yeri edinme hakkını ortaya koymaktadır. Doktrinde, henüz erginliğe erişmemiş bir çocuğun bağımsız yerleşim yeri edinme hakkı, ana babasının izniyle ailenin dışında yaşamak ve bağımsız olarak bir mesleği icra etmesi halinde, çocuğun yerleşim yeri ana ve babasının yerleşim yeri değil, bizzat kendisinin seçmiş olduğu yerleşim yeridir.⁷ Ancak yukarıda ele aldığımız Türk Medeni Kanunu (TMK) M.21 ve M.339 hükümlerinde çocuğun bağımsız yerleşim yeri edinme hakkı özel olarak düzenlenmemiş genel kurallar çerçevesinde yorumlanmaktadır ve bu sebeple doktrinde bu konuda farklı görüşler bulunmaktadır.

Doktrinde hemfikir olunan görüş ise; “ana babasının izniyle ailenin dışında yaşamakta veya çalışmakta olan ayırt etme gücüne sahip çocuğun bağımsız yerleşim yeri de edinebileceği yolundadır. Ana babanın izninden ne anlaşılması gerektiği konusunda doktrinin görüşü; çocuğun ana babasının izniyle aile dışında yaşadığı her durumun bağımsız bir yerleşim yeri edindiği anlamı taşımadığı yönündedir. Henüz erginliğe erişmemiş olan bir çocuk, ana babasının izniyle ailenin dışında yaşamakta ve bir mesleği bağımsız şekilde icra etmekteyse yerleşim yeri, bizzat kendisinin yerleşmiş olduğu yerdir.”⁸ Kanunumuzda bu konuda net bir düzenleme olmadığı için çocuk bağımsız bir yerleşim yeri edinmek istiyorsa olgunluğu ölçüsünde isteği dikkate alınmalı ve bu konuda yorum yaparken çocuğun ergin kılınması ile ilgili Medeni Kanunumuzun 12. Madde hükmü dikkate alınmalıdır: “Onbeş yaşını dolduran küçük, kendi isteği ve velisinin rızasıyla mahkemece ergin kılınabilir.”⁹

Keza Medeni Kanunumuzun 124. Maddesi: “Erkek veya kadın on yedi yaşını doldurmadıkça evlenemez. Ancak, hâkim olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple on altı yaşını doldurmuş olan erkek veya kadının evlenmesine izin verebilir. Olanak bulundukça karardan önce ana ve baba veya vasi dinlenir.”¹⁰ ifadesi ile 12. Maddeye ek olarak çocukluktan çıkma yaşı konusunda kanuni istisnalar getirilmiş-

⁷ Turgut Akıntürk, Türk Medeni Hukuku Türk Aile Hukuku, Yeni Medeni Kanuna Uyarlanmış I. Cilt, 13. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2011, s.411

⁸ Sevgi Usta, “Çocuğun Yerleşim Yeri Edinme Hakkı Ve “Bir İstisna””, Ankara Barosu Dergisi, 2012/1 s.93

⁹ 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu, RG. 8.12.2001-24607, m.12

¹⁰ A.g.k., m.124

tir. Çocuk bakımından bu tartışmaları toparlayacak olursak Sevgi Usta hocamızın da “Çocuğun Yerleşim Yeri Edinme Hakkı ve “Bir İstisna”” makalesinde belirttiği gibi: *Çocuğun ergin olmadan evden ayrılması ve bağımsız yerleşim yeri edinmesi çocuğun bağımsızlığını, özerkliğini hukuken ve fiilen ilan etmiş olduğunu da ifade etmektedir. Türkiye’de aile yapısı gibi, doktrin ve yargı, henüz bir çocuğun on beş yaşında bağımsız bir yerleşim yeri edinmesi fikrine yabancıdır.11* Kanaatimizce, çocuğun üstün yararı gözetilerek “erginliği ölçüsünde özerkliğinden” hareketle somut olayın koşullarına bağlı olarak ergin olmadan evden ayrılması ve bağımsız yerleşim yeri edinmesi makul görülebilecektir.

i. B.ULUSLARARASI SEYAHAT ÖZGÜRLÜĞÜ

Yukarıda ülke içinde yer değiştirme ve yerleşme hakkı vatandaşın yer değiştirmesi ve yabancıнын yer değiştirmesine ek olarak AY M.23’ün kişi bakımından uygulanabilirliği açısından çocuğun yerleşim yeri edinme hakkına değinerek ilk ayrımımızı tamamladık. Seyahat özgürlüğü bakımından hakkın öznesinin vatandaş mı yoksa yabancı mı olmasına bağlı olarak ikinci bir ayrım ile karşı karşıya kalmaktayız. Aslında burada uluslararası seyahat özgürlüğünden bahsetmekteyiz. Devletlerin seyahat özgürlüğü bakımından yaptıkları düzenlemelerde vatandaşlar ve yabancı bireyler olarak ikili bir ayrım yaptıklarını saptamaktayız.

Daha önce de belirttiğimiz gibi seyahat özgürlüğü, dolaşım, gidip-gelme, yer değiştirme ve yerleşme serbestliğini ifade eder. Bu özgürlüğün bireylerin hareket etme, ulaştığı yerde kalma, bir yerde alıkonulamama veya dilediği yerde ikamet etme tasarrufuna sahip olabilmesini de kapsadığını görmekteyiz. Geniş anlamda seyahat özgürlüğü, yurt içinde ve dışında “hareket özgürlüğünü” (freedom of movement) ifade etmekle birlikte hareket etmeme yani seyahat özgürlüğünün bütünüleyici parçasını oluşturan “yerleşme” hürriyetini de kapsamaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi seyahat özgürlüğü anayasamızda herkese tanınmış bir hak olmakla beraber vatandaş ve yabancı bakımından ülkeye giriş-çıkış bakımından farklılıklar olduğunu vurgulamıştık. Bunun beraberinde yabancı ya da vatandaşın “yurt içi dolaşım serbestisi” ile “yurt dışına çıkma serbestisi” hakkın doğası gereği farklı hukuki rejime tabi olmakta ve uluslararası seyahat özgürlüğü beraberinde devletlerin takdir yetkisini devreye sokan prosedürler getirmektedir. Kural olarak yurt içinde seyahat özgürlüğü T.C. 1982 Anayasasında herkese tanınmış olmakla birlikte “vatandaşın yer değiştirmesi” ve “yabancıнын yer değiştirmesi” olarak ikili bir ayrım yapmak kaçınılmazdır. Yabancıların Türkiye’deki seyahatleri 6458 sayılı Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunu’na kadar 5683 sayılı Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun’da

¹¹ Sevgi Usta, “Çocuğun Yerleşim Yeri Edinme Hakkı Ve “Bir İstisna””, Ankara Barosu Dergisi, 2012/1 s.101

düzenleme altına alınmaktaydı, ilgili kanunun yürürlüğe girmesi ile birlikte 124. Madde bağlamında yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun yürürlükten kaldırılmıştır. 6458 Sayılı Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunun amacı; yabancıların Türkiye’ye girişleri, Türkiye’de kalışları ve Türkiye’den çıkışları ile Türkiye’den koruma talep eden yabancılara sağlanacak korumanın kapsamına ve uygulanmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemek olarak tanımlanmıştır. Bu kanunda yabancı kavramı Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile vatandaşlık bağı bulunmayan kişi olarak gösterilmiştir.

Kanunun 5. Maddesinde Türkiye’ye giriş ve Türkiye’den çıkış ancak sınır kapılarından pasaport veya pasaport yerine geçen belge ile yapılabileceği düzenlenmiştir. Bu maddeyi izleyen maddede belge kontrolünün nasıl yapılacağı düzenlenmiş ve yabancıların ilgili belgeleri gösterme zorunluluğu vurgulanmıştır. Türkiye’ye girişine izin verilmeyecek olan yabancılar 7. Maddede sıralanmıştır, kısaca özetleyecek olursak; Türkiye’ye girişi bakımından zorunlu belgeleri olan pasaportu ya da pasaport yerine geçen belgesi, vize veya ikamet belgesi ya da çalışma izni olmayanlar ya da ilgili belgeleri sahte olan ya da izinleri hileli elde ettiği anlaşılanlar, vize, vize muafiyeti veya ikamet izin süresinin bitiminden itibaren en az altmış gün süreli pasaport veya pasaport yerine geçen belgesi olmayan yabancıların Türkiye’ye girişlerine izin verilmeyecektir. Türkiye’ye giriş yasağı bakımından 9. Maddeye değinecek olursak Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün gerekli gördüğünde ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının görüşlerini alarak Türkiye dışında olup da kamu düzeni veya kamu güvenliği ya da kamu sağlığı açısından Türkiye’ye girmesinde sakınca görülen yabancıların ülkeye girişini yasaklayabilme yetkisi bulunmaktadır. Bu konuda kamu düzeni, kamu sağlığı ve kamu güvenliği gibi kavramların anlamının geniş yorumlanabilme niteliği sebebiyle hükmün uygulanması bakımından hassasiyet gösterilmesi gerekmektedir ve otoritelerin, yetkilerini bir hareket serbestisi olarak yorumlayıp keyfi uygulamalara yönelme eğilimlerinden kaçınmaları gerekmektedir. Keza bu konuda aynı hükmün 3. fıkrasında Türkiye’ye giriş yasağının süresinin en fazla 5 yıl olabileceği düzenlenerek idareye bir sınırlama getirilmiştir ancak hükmün devamında kamu düzeni veya kamu güvenliği açısından ciddi tehdit bulunması hâlinde bu süre Genel Müdürlükçe en fazla on yıl daha artırılabilceği düzenlenerek “kamu düzeni” ve “kamu güvenliği” gibi soyut kavramlar ile aslında özgürlüğe müdahale tehdidi ile karşı karşıya da kalınmaktadır.

Yabancı'nın kendi devletinden alacağı pasaport, başka bir devletin ülkesine girebilmesi için çoğu zaman yeterli değildir. Gireceği devletin yetkili makamlarının yabancıya "vize" vermesi gereklidir. Bu anlamda vize, elinde yabancı devlet makamlarınca verilmiş bir pasaport bulunan kişinin o pasaportu kullanarak ülkeye girebilmesini sağlayan bir onaydır.¹² Vize kural olarak o kişinin vatandaşı bulunduğu ülkedeki Türk elçiliğinden ya da konsolosluktan alınabilir. Aybay'ın belirttiği gibi *yabancıya vize verilmiş olması, yabancı'nın ülkeye girebilmesi için mutlak bir hak tanındığı ya da vize vermiş olan devletin yabancı'yı ülkeye kabul yükümlülüğü olduğu anlamına gelmez.*¹³ Kişiye ilgili ülke makamlarınca vize verilmesi, yabancı'nın ülkeye giriş öncesi yasal olarak bir onay aldığını ortaya koymaktadır. Egemen devlet olmanın bir getirisi olarak devletler kimlere vize verilip verilmeyeceği konusunda geniş bir takdir yetkisine sahiptir. Kişiye vize verilmesinden sonraki süreçte o ülkede ya da vize verilen kişide meydana gelen değişiklikler sonrası kişi vize sahibi olmasına rağmen vizenin ülkeye giriş için mutlak hak tanımadığını belirterek ülkeye girişine izin verilmemesi söz konusu olabilmektedir. Devletler tehdit olarak gördüğü kişilerin ülkeye girmesine engel olabileceği gibi girmiş olanları da sınır dışı etme yetkisi bulunmaktadır. Fakat bu önlemlerin fiili olarak hayata geçirilirken "insan onurunu zedeleyici" uygulamalardan kaçınmak gerekmektedir.

Türkiye'ye girecek yabancılar bakımından da vize kavramı karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 11. Madde hükmünden hareketle Türkiye'de doksan güne kadar kalacak yabancılar, vatandaşı oldukları veya yasal olarak bulundukları ülkedeki konsolosluklardan geliş amaçlarını da belirten vize alarak gelmeleri gerekmektedir.¹⁴ Vizeye sahip olmanın yabancı bakımından Türkiye'ye giriş için mutlak hak sağlamadığı unutulmamalıdır. Yapılan vize başvuruları usulüne uygun yapıldığı takdirde değerlendirmeye alınacaktır. Konsolosluklara yapılan başvurular 90 gün içinde sonuçlandırılmaktadır. Vizeler, konsolosluklarca, istisnai durumlarda ise sınır kapılarının bağlı olduğu valiliklerce verilecektir. İstisnai olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu anlaşmalarla ya da Cumhurbaşkanı kararıyla vizeden muaf tutulan ülkelerin vatandaşları bakımından vize şartı aranmaz. Keza Türkiye'ye giriş yapacağı tarih itibarıyla, geçerli ikamet veya çalışma izni bulunanlar bakımından da Türkiye'ye girişte vize şartı aranmayacaktır. Ayrıca 5682 sayılı

¹² Rona Aybay, Yabancılar Hukuku, 3. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s.113

¹³ A.g.k., s.115

¹⁴ 6458 Sayılı Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunu, RG. 11.4.2013-28615, m.11, m.15

Pasaport Kanunu'nun 18. Maddesine göre verilmiş ve geçerliliklerini yitirmemiş yabancılar mahsus damgalı pasaport sahipleri bakımından da Türkiye'ye girişte vize şartı aranmayacaktır.¹⁵ Bir de vize verilemeyecek kişiler söz konusudur. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunun 15. Maddesinde bu kişilerin kimler olduğu düzenlenmiştir. Madde metninde yapılan sıralamaya rağmen vize verilmesinde yarar görülenlere İçişleri Bakanı'nın onayıyla vize verilebileceği düzenlenmiştir. Madde metninde talep ettikleri vize süresinden en az altmış gün daha uzun süreli pasaport ya da pasaport yerine geçen belgesi olmayanlar, Türkiye'ye girişleri yasaklı olanlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu anlaşmalar uyarınca, suçluların geri verilmesine esas olan suç veya suçlardan sanık olanlar ya da hükümlü bulunanlar, kalacağı süreyi kapsayan geçerli sağlık sigortası bulunmayanlar gibi objektif durumlar sayılmış olmakla beraber kamu düzeni veya kamu güvenliği açısından sakıncalı görülenler, Türkiye'ye giriş, Türkiye'den geçiş veya Türkiye'de kalış amacını haklı nedenlere dayandıramayanlar, kalacağı sürede, yeterli ve düzenli maddi imkânâ sahip olmayanlar gibi subjektif durumlar da düzenlenmiştir. Hükmün düzenleniş biçimine baktığımız zaman sayılmış olan haller spesifik olarak belirtilmek yerine idareye geniş bir hareket serbestisi tanıyan genel ifadelere yer verildiği gözden kaçmamaktadır. Bu noktada kamu düzeni veya kamu güvenliğinin tespiti, "yeterli maddi imkânın" sınırı noktasında yetkili otoritelere tanınmış bir takdir yetkisi söz konusudur. Ancak otoriteler bunu mutlak surette temel haklar ve özgürlükler rejimiyle bağdaşır nitelikte kullanmalıdır.

Devletler, seyahat özgürlüğünü yabancılar açısından gerek ülkeye giriş-çıkış gerekse yurt içinde dolaşım bağlamında uluslararası hukuka hâkim olan müteakabiliyet ilkesine uygun biçimde milletlerarası sorumluluklarını da gözetmek suretiyle belli şartlarla sınırlandırma yoluna gidebilme takdir yetkisine egemen devlet olmanın bir gereği olarak sahiptirler. Ancak bu yetki kullanılırken T.C. Anayasası 16. Maddesi, "Temel hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlandırılabilir."¹⁶ koşulu dikkate alınmalıdır. Devletlerin bu konudaki takdir yetkisinin keyfilğe sapması bu madde ile engellenmeye çalışılmış bulunmaktadır, yani bu özgürlük Anayasanın ilgili maddesinde belirtilen sebeplerle amaca uygun düştüğü ölçüde kanunla sınırlandırılabilir. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunda yabancıların ikametgahı bakımından izlenmesi gereken süreç 15. Madde de ele alınmıştır.

¹⁵ 5682 Sayılı Pasaport Kanunu, RG. 24.7.1950-7564, m.18

¹⁶ 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, R.G. 9.11.1982-17863, m.16

Türkiye’de, vizenin veya vize muafiyetinin tanıdığı süreden ya da doksan günden fazla kalacak yabancıların Türkiye’de ikamet edebilmeleri için ikamet izni almaları zorunludur. Bu izin, altı ay içinde kullanılmaya başlanmadığında geçerliliğini kaybeder. İkamet izni başvurusu, yabancıнын vatandaşı olduğu veya yasal olarak bulunduğu ülkedeki konsolosluklara yapılacaktır. İkamet izni için başvuracak yabancılar bakımından talep ettikleri ikamet izni süresinden altmış gün daha uzun süreli pasaport ya da pasaport yerine geçen belgeye sahip olmaları şartı aranır. Ayrıca başvuru için gerekli bilgi ve belgelerin eksiksiz olması gerekmektedir aksi halde bu eksiklikler tamamlanmadığı sürece başvurunun değerlendirilmesi ertelenecektir. Gerekli bilgi ve belgelerin ibrazı halinde başvurular en geç 90 gün içinde sonuçlandırılır. Konsolosluklar kendilerine yapılan başvuruları görüşleri ile birlikte Göç İdaresi Genel Müdürlüğüne iletmektedir. Genel Müdürlük başvurular için gerekli gördüğü takdirde ilgili kurumların görüşlerini de alarak sonuçlandırır ve ikamet izninin düzenlenmesi ya da başvurunun reddedilmesi konusunda konsolosluğa bilgi verir. Bu izni elde edemeyen kişinin ulusal veya uluslararası düzenlemelerde öngörülen süre sonunda devletin sınırları içerisinde bulunması meşruluğunu yitireceği için ülkeyi terk etmesi bir zorunluluk olacaktır. Birey bu zorunluluğu yerine getirmediği takdirde ilgili devlet sınır dışı etme yetkisini ülkesi üzerindeki egemenlik hakkının sonucu olarak kullanabilecektir.

Uluslararası seyahat özgürlüğünde bu hakkın iki temel kolu olarak yurt dışına çıkma ve yurda girme hakları üzerinden inceleme yapacağız. Uluslararası seyahat özgürlüğünün öznesi ülke vatandaşı olabileceği gibi yabancı da olabilmektedir. Buradan hareketle yurt dışına çıkma ve yurda girme hakları bağlamında “yurt” kelimesi ile belirtilmek istenen ilgili devletin coğrafi ve hukuki sınırlarını yansıtan “ülke sınırlarıdır”. Pasaport hukuku, ülkeye girmek isteyenler için devletlere bir tür kontrol mekanizması sağlamaktadır. Bu konuda ulusal düzenlememiz olan 5682 Sayılı Pasaport Kanunun Pasaport veya Pasaport Yerine Geçerli Vesika Zorunluluğu başlıklı 2. Maddesinde belli başlı zorunluluklar öngörülmüştür. Öncelikle Türk vatandaşları ile yabancılar Türkiye’ye girebilmek ve Türkiye’den çıkabilmek için yolcu giriş- çıkış kapılarındaki polis makamlarına usulüne uygun ve muteber pasaport veya pasaport yerine geçerli bir vesika ibraz etmeye mecburdurlar. İlgili yolcu giriş-çıkış kapıları eski düzenlemede İçişleri Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca tayin olunmakta iken yapılan Anayasa değişikliğinin bir yansıması olarak kanun hükmü değiştirilmiş ve “Cumhurbaşkanı” tarafından tayin olunacağı düzenlenmiştir. Gümrük kapılarının açılışı bakımından ise İçişleri Bakanlığının görüşü alınmaktadır.

Kanunlar ve milletlerarası anlaşmalarla tespit edilenlerden başka, Türk vatandaşları ile yabancılar için, ne gibi belgelerin pasaport yerine geçerli kabul edilebileceği hususunda İçişleri ve Dışişleri Bakanlıkları müştereken karar almaya yetkili olarak tanımlanmıştır. Ancak Türk Vatandaşları bakımından Türkiye'ye giriş için ayrı bir durum düzenlenmiştir. Pasaportsuz veya vesikasız olarak Türk sınırlarına gelerek Türk vatandaşı olduğunu iddia eden kişilerin Türkiye Cumhuriyeti nüfus hüviyet cüzdanlarını veya hüviyet varakalarını ibraz ettikleri ve bunların kendilerine ait bulunduğu tespit edildiği takdirde, nüfus hüviyet varakasından başka vesika veya delil gösterenler ise, bu vesika veya delillerin kıymeti polisçe takdir edilerek Türk vatandaşı olduklarına kanaat getirilmesi halinde Türkiye'ye kabul olunurlar. Bu noktada ilgili vesika veya delillerin kıymetinin takdiri noktasında şartların somutlaştırılarak belirlenmesi yerine polise takdir yetkisi tanınmış olduğu açıkça Pasaport Kanunun 3. Maddesi metninde hüküm altına alınmıştır.¹⁷ Kanaatimizce, uygulamadan doğan mağduriyetlerin ortaya çıkmasını engelleyebilmek adına buradaki takdir yetkisinin çerçevesinin belirlenebilmesi için ilgili madde hükmünde somutlaştırma yoluna gidilmesi ehemmiyetlidir. Özetleyecek olursak, Türkiye'ye giriş yapabilmek adına yabancılar için yukardaki maddelerden hareketle 3 şart tespit edebiliriz; öncelikle ülkeye girişin “giriş-çıkış kapılarından” yapılması gerekmektedir. İkinci olarak bu kişilerin pasaport bulundurması zorunludur ve son olarak bu kişilerin yasal olarak bulundukları ülkedeki konsolosluklardan geliş amaçlarını da belirten vize alarak gelmeleri gerekmektedir.

Yukarıda ülkeye giriş için saymış olduğumuz şartlardan vize şartı hariç olmak üzere ilk iki şart Türk vatandaşının ülkeye girişi için de aranmaktadır. Türk vatandaşının pasaportu bulunmaması halinde hüviyet cüzdanı veya bunun yerine ikame edilebilir belgelerle vatandaşlığını kanıtlayarak ülkeye giriş kapılarından giriş yapması mümkündür. Pasaport Kanunu M.12/2B'ye bakacak olursak: Pasaport yerine geçerli vesikalar: “1.Pasavanlar, idari mektuplar ve hudut geçiş belgeleri, 2.Gemiadamı cüzdanları, demiryolu ve hava ulaşım araçları memur ve mürettebatına verilen vesikalar, 3.Seyahat belgesi ve benzeri belgeler.” olarak sıralanmıştır.¹⁸

Uluslararası seyahat özgürlüğünün bir kolu olan ülkeye giriş açısından yapmış olduğumuz inceleme sonucunda bireylere “kendi ülkesinden başka bir ülkeye girme hakkının” herhangi bir ulusal ya da uluslararası düzenlemede tanınmadığını bu

¹⁷ 5682 Sayılı Pasaport Kanunu, RG. 24.7.1950-7564, m.3

¹⁸ A.g.k., m.12

konudaki takdir yetkisinin doğrudan egemen devlete ait olduğunu saptamış bulunmaktayız. Uluslararası seyahat özgürlüğünün ikinci boyutunu oluşturan ülke dışına çıkma özgürlüğü açısından da birtakım şartlar aranmaktadır. İnsan haklarına ilişkin ve seyahat özgürlüğüne yer veren uluslararası metinlerde ve ulusal düzenlemelerin genelinde kişilere “her ülkeyi terk etme ve kendi ülkesine dönme” hakları tanınmıştır.¹⁹ Ülkeye dönme hakkı bağlamında vatandaşlar bakımından ülkeye girişi yukarıda ele almıştık. Vatandaşın yurt dışına çıkabilmesi ise Pasaport Kanunu’na getirilmiş olan pasaport alma zorunluluğuna bağlanmıştır. Pasaport, kural olarak, devletlerce kendi uyruklarına ve her devlet, kendi pasaportlarının hangi organlarca ve hangi usullerle verileceğine kendi iç hukukuna göre belirlemektedir.²⁰ Uluslararası uygulamalara bakacak olursak pasaport adeta bir izin olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkeye giriş bağlamında yukarıda yabancılar ve vatandaşlar açısından farklı şartlar arandığını belirtmiş olsak da ülkeden iradi çıkış bakımından yabancı ve vatandaş arasında bir ayrıma başvurmaya ihtiyaç olmadığı genel kabuldür. Vatandaş ülkesini terk edebilme özgürlüğüne sahiptir. Kural olarak pasaport sahibi bir vatandaş ülkesini dilediği gibi terk edebilecektir. Yabancılar için ise herhangi bir şekilde ülkeyi terk etmelerini sınırlandıracak mahkûmiyet kararı ya da suçların önlenmesi için veya sağlığın korunması amacıyla konulmuş bir çıkış yasağı bulunmadığı takdirde AHİS Ek 4 No.lu Protokolün 2. Maddesinde de belirtildiği gibi “herkes, kendi ülkesi de dahil olmak üzere, her ülkeyi terk etmekte serbesttir.”²¹

“Peki vatandaş ülkeyi neden terk eder?” sorusu ile seyahat ve yerleşme özgürlüğü ile yakından ilgili güncel problemlerden birisi olan mülteci sorununa değinmekte fayda var. Kendi iradesi ile göç edenler bir başka ifade ile gönüllü göçmenler göçlerini daha iyi yaşam standartları başta olmak üzere faklı sebeplerle gerçekleştirmektedirler. Siyasi mülteciler, sığınmacılar, sürgün edilenler ise zorunlu göçe maruz kalan kitleyi ifade etmektedir. Türkiye 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi ve 1967 yılında imzalanan New York Protokolü olmak üzere bu konudaki 2 önemli belgeyi imzalamıştır. Ancak Türkiye bulunduğu coğrafi konum sebebiyle kontrolsüz göçe maruz kalma tehdidi altında bir ülke olması sebebiyle 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi’ne “coğrafi

¹⁹ Ercan Aygün, “1982 Anayasası’nda Seyahat Özgürlüğü Yüksek Lisans Tezi”, Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi web sitesi, Tez No:218160, Ankara, 2007, s.41

²⁰ Rona Aybay, Yabancılar Hukuku, 3.Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s.110

²¹ AHİS Ek 4 No.lu Protokol, Yürürlük: 2.5.1968, m.2

çekince” koyarak imzalamıştır. Türkiye bu çekinceye göre Avrupa’dan gelenleri “mülteci” kabul etmekte ancak Avrupa dışından gelenler konusunda “sığınmacı” kavramını temel almaktadır. Aslında burada mülteci kabul edilen kişiler Avrupa Konseyi üyesi 47 ülkeden iltica talebiyle gelen kişilerdir. Avrupa Konseyi üyesi 47 ülke ise şunlardır: Almanya, Andora, Arnavutluk, Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Bosna Hersek, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Ermenistan, Estonya, Finlandiya, Fransa, G. Kıbrıs Rum Yönetimi, Gürcistan, Hırvatistan, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İveç, İsviçre, Karadağ (Montenegro), İtalya, İzlanda, Letonya, Lihtenştayn, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Makedonya, Malta, Moldova, Monaco, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya, San Marino, Sırbistan, Slovakya, Slovenya, Türkiye, Ukrayna, Yunanistan. Mülteci kavramı 1967 tarihli New York Protokolünde şu şekilde tanımlanmıştır:

“İrki, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahıstır.”²²

Görüldüğü üzere mülteciler uluslararası hukuk tarafından korunmaktadır. Sığınmacılar ise geçici koruma altında olup üçüncü bir ülkeye gitmeyi beklemektedirler. Başka bir anlatımla, mülteci hukuki bir statü dolayısıyla koruma sahibi iken sığınmacı, mültecilik statüsü incelenen ve bu sürede kendisine geçici koruma sağlanan kişidir.²³ Ancak sığınmacı ve mülteciler için ortak birtakım haklar bulunmaktadır. Bu haklar;

1. Düşünce, ifade ve toplantı hakkı,
2. Alıkonmaya (gözaltıya) karşı korunma hakkı
3. Adil yargılanma hakkı,
4. Seyahat özgürlüğü,
5. Çalışma hakkı,

²² BM Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair 1967 Tarihli Protokol, (1967), Genel Kurul, 2198 (XXI) sayılı karar

²³ Eda Bozbeyoğlu, “Mülteciler Ve İnsan Hakları”, Hacettepe Üniversitesi İşletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, 2(1), 2015, s.65

6. Irk ayrımcılığına karşı sığınmacıları koruyan standartlar,
7. Mültecilerin zulüm görme riski bulunan yerlere gönderilmeme hakları²⁴ şeklinde sıralanabilir.

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 4 Nisan 2019 tarihi itibarıyla Türkiye'deki biyometrik verileriyle kayıt altına alınan geçici koruma altındaki Suriyeli sayısını 3 milyon 630 bin 767 kişi olarak açıklamış bulunmaktadır. Türkiye'ye İran, Irak, Afganistan, Pakistan gibi farklı birçok ülkeden göçmenler ve sığınmacılar gelmektedir ancak Suriye içinde bulunduğu ulusal ve uluslararası sorunlar sebebiyle bu konuda en fazla sığınmacının geldiği ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Dikkat edecek olursak bu kitlesel hareket Avrupa kökenli olmadığı için Türkiye bu kişilerin statüsü bakımından "mülteci" değil "sığınmacı" kavramından hareket etmektedir. Suriyeli mültecilerin Türkiye'de yaşadıkları en büyük sorun hukuki statülerinin tam olarak saptanamamış olması sebebiyle karşımıza çıkmaktadır. Türkiye her ne kadar bu kişilerin durumunu başta misafir olarak tanımlamış olsa da sürecin uzaması ve her iki taraf için de ortaya çıkan problemler açısından 22 Ekim 2014 tarihinde yürürlüğe giren Geçici Korumaya İlişkin Yönetmelik çıkarılmıştır. Türkiye'nin 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ne getirmiş olduğu coğrafi sınırlama çekincesini kaldırması durumunda bu kişiler mülteci statüsüne kavuşacak ve bu statünün getirdiği haklardan yararlanabileceklerdir.

Diğer taraftan egemen devlet bu egemenliğinin sonucu olarak ülkesinde bulunmasını sakıncalı gördüğü yabancıları sınır dışı edebilecektir. Sınır dışı etme işleminin konusu yalnızca yabancılar olabilir. Uluslararası sözleşmelere ve 1982 Anayasası hükümlerine göre "vatandaş sınır dışı edilemez."²⁵ Seyahat özgürlüğünün kapsamı bağlamında son olarak kişiye başka bir devlet ülkesine girme özgürlüğü uluslararası anlamda tanınmadığı belirtilmelidir. Başka herhangi bir uluslararası metinde de bu yönde bir hüküm bulunmamaktadır. O halde kişinin vatandaşı olmadığı bir devletin ülkesine girebilme özgürlüğü, yukarıda da belirttiğimiz gibi ancak devletler arasında yapılacak antlaşmalarla belli ülkelere münhasır olarak tanınabilecektir. Devletler bu konuda uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerini de gözeterek müteakabiliyet ilkesinden hareketle düzenlemeler yapma yoluna gitmektedirler. Tüm bunları yaparken güvenlik zafiyeti oluşturmamak da yine devletin sorumluluğudur.

²⁴ Sema Buz, Türkiye Sığınma Sisteminin Sosyal Boyutu, TBB Dergisi, Sayı 76, 2008, s.124

²⁵ Ercan Aygün, "1982 Anayasası'nda Seyahat Özgürlüğü Yüksek Lisans Tezi", Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi, Tez No:218160, Ankara, 2007, s.43

3. SEYAHAT ÖZGÜRLÜĞÜNÜN HUKUKİ NİTELİĞİ:

Ekonomik ve sosyo-kültürel faaliyetlerin gelişiminin gelmiş olduğu global etki-leşim noktası sebebiyle milyonlarca insanı etkileyecek olan “yurt dışına çıkma ve yurda girme özgürlüğünün” düzenlenmesi devletler için kaçınılmaz bir zorunluluk olmuştur. Seyahat özgürlüğü evrensel bir insan hakkıdır ve ulusal ve uluslararası düzenlemelerde ele alınmış bulunmaktadır. Bu düzenlemelere bakacak olursak İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB) M.13, Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme, Çocuk Hakları Sözleşmesi, AHİS Ek 4 No.lu Protokol, Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme olmak üzere farklı birçok düzenlemeye konu olmuştur.

T.C. 1982 Anayasası’nın 12. Maddesinde temel hak ve hürriyetlerin niteliği şu şekilde ifade edilmiştir; “Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.” Temel haklar ve hürriyetler, insan haklarının pozitif hukuk tarafından tanınmış ve düzenlenmiş kısmıdır.²⁶ Kamu özgürlükleri, yurttaş hakları gibi farklı isimlendirmelere tabi olan bu haklar esas itibarıyla insanın insan olmasından dolayı sahip olduğu ve yaşamı boyunca korunması gereken “insan haklarıdır”. Seyahat özgürlüğü de burada bahsedilen en temel haklardan biridir. Bu maddeden yola çıkarak temel hakların vatandaşlara devlet tarafından verilmediği kişi ile mündemiç olan bu hakların sadece devletlerin getirdikleri normlarla güvence altına alındığını belirtmeliyiz.

İnsan haklarının gelişimi kendiliğinden oluşmuş bir değer değildir. Arkasında yatan tarihsel bir gelişim süreci söz konusudur. İnsan hakları teorisinde hakların tarihsel süreçleri de göz önüne alınarak yapılan kuşak sınıflandırması ilk defa 1979 yılında Karel Vasak tarafından oluşturulmuştur.²⁷ İnsan hakları “birinci kuşak”, “ikinci kuşak”, “üçüncü kuşak” haklar olarak üçlü bir sınıflandırmayla ele alınmıştır. Gelişen ve değişen dünyaya paralel olarak korunması gereken yeni temel hakların ortaya çıkması ile birlikte günümüz dünyasında “dördüncü kuşak” haklar tartışılmaktadır.

Yapılan bu sınıflandırmaya göre; Seyahat özgürlüğü birinci kuşak haklar arasında yer almaktadır. Birinci kuşak (klasik) haklar, bireyi ön plana çıkaran haklardır. Kla-

²⁶ Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku, 1. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000, s.208

²⁷ Algan, Bülent, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, 2007, Ankara, s. 46.

sık haklar dediğimiz bu grup aslında negatif statü haklarını ifade etmektedir. Negatif statü haklarında devletten beklenen esas itibariyle “karışmama”, “hakka müdahale etmeme”, “gölge etmeme” şeklinde negatif yükümlülükler olarak kendini göstermektedir. Ancak devletin, seyahat özgürlüğünü sadece anayasasında düzenlemiş olması yetmeyecek hakkın niteliğine uygun düştüğü ölçüde etkin kullanılabilirliğini sağlamak amacıyla pozitif yükümlülüklerini de yerine getirmesi gerekecektir. Kara, deniz ve hava ulaşımında güvenliğin sağlanması, fiziki elverişlilik olarak ulaşım ağlarının geliştirilmesi ve gerekli altyapının temini yanında vatandaşların bu ulaşımaları uluslararası düzeyde gerçekleştirebilmesi için hukuki bir gereklilik olan uluslararası hukukta mütekabiliyet ilkesi gereği devletlerin karşılıklı anlaşmalar imzalaması gerekliliklerinin her biri devletin bu özgürlük bağlamında pozitif birer yükümlülüğü olarak karşımıza çıkmaktadır. Klasik temel hakların düzenleme biçimi geçmişten günümüze aynı olsa da örneğin bir yaşam hakkı düzenlemesinin geçmişten günümüze düzenleniş biçimi aynı kalırken seyahat özgürlüğü klasik temel hakların aksine dinamik bir hak olması sebebiyle değişen şartlara ve gelişmelere göre uyarlanması gereken bir temel hak olduğu unutulmamalıdır. İşte bu noktada seyahat özgürlüğü her ne kadar klasik haklar arasında olup devlete karışmama yükümlülüğü yüklese de bu hakkın özü itibariyle devletin pozitif yükümlülüklerinin varlığı da vurgulanması gereken bir noktadır.

4. SEYAHAT ÖZGÜRLÜĞÜNÜN YERLEŞME ÖZGÜRLÜĞÜ İLE İLİŞKİSİ VE DİĞER TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERE ETKİSİ:

İnsan hakları teorisine göre haklar arasında kaçınılmaz doğal bir bağlantı söz konusudur. Bazı hakların etkin kullanılabilir olması birçok hakkın kullanılabilirliğinin temelini oluşturmaktadır. Seyahat özgürlüğü çoğu “kişi” hakkının ve bazı “sosyal ve ekonomik” hakların varlık nedeni olarak nitelendirebilecek güce sahip bir haktır. Seyahat özgürlüğünün ulusal ve uluslararası düzenlemelerde yerleşme özgürlüğü ile birlikte düzenlenmesi aralarındaki sıkı bağa dayanmaktadır. İki özgürlük birbiriyle çok bağlantılı olup aynı maddede düzenlenmekle beraber sınırlama sebepleri noktasında farklılık karşımıza çıkmakta bu sebeple farklı rejimlere tabi tutulmaktadırlar. Seyahat özgürlüğü dolaşım, gidip-gelme, yer değiştirme olarak düzenlenirken bu eylemlerin bir sonucu olarak gidilen yerlerde yerleşme hakkı da bireylerin en doğal talebidir. Çünkü seyahat geçici bir olgu iken yerleşme daha kalıcı bir olgudur. Öncelikle bu özgürlük kapsamında herkes Türkiye sınırları içerisinde dilediği yere seyahat edip dilediği yerde kısa ya da uzun vadede veyahut dönemsel olarak “kal-

ma”, “yerleşme” hakkına sahiptir. Buna ek olarak bu özgürlük vatandaşın sınır dışı edilemeyeceğini ve yurda girişinin engellenemeyeceğini de garanti altına almaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi devletin vatandaş bakımından sınır dışı etme yetkisi söz konusu değildir.

Diğer yandan insanların seyahat etme “isteklerine” bakacak olursak bu özgürlüğü kısıtladığımız zaman hangi hakların da etkilendiğini açıkça görebiliriz. Zira insanların seyahat etme isteklerinin ardında yatan farklı sebepler ve bu sebeplerle bağlantılı diğer temel hak ve hürriyetlerden bahsetmek kaçınılmazdır. Örneğin daha farklı bir eğitim almak isteyen bireyin yurt dışına çıkışına engel olduğunuz takdirde bunun bir sonucu olarak o bireyin pozitif statü haklarından olan “Eğitim ve Öğrenim” hakkının kullanımını da kısıtlamış bulunuyorsunuz. Keza daha güçlü bir ekonomik konuma sahip olmak isteyen bir vatandaşın yurt dışında kabul almış olduğu bir iş için seyahat ve yerleşme özgürlüğü kapsamında ülkeden ayrılıp dilettiği yere yerleşebiliyor olması gerekmektedir. Aksi takdirde sizin sınırlandırdığınız olgu sadece “yerleşme ve seyahat özgürlüğü” değil aynı zamanda “çalışma özgürlüğünün” de sınırlandırılmasını gündeme getirecektir. Başka bir örnek olarak terör eylemlerinin çok fazla yaşandığı bir yerde yaşamak zorunda bırakılan birinin seyahat özgürlüğünün kısıtlanmış olması yanında aynı zamanda maddi ve manevi varlığının korunması hakkı ya da yaşam hakkının da ihlal edildiği söylenebilir. Görüldüğü üzere seyahat özgürlüğü bağlamında getirilecek sınırlamalar salt olarak seyahat özgürlüğünü değil aynı zamanda kullanılabilirliği bu özgürlükle bağlantılı olan birçok hakkı etkilemektedir.

Vatandaşların ülkeyi terk etmelerinin ancak hâkim kararı ile suç soruşturması ve kavuşturması sebebine dayalı olarak sınırlandırılabilceğini daha önce de belirtmiştik. Bunlara ek olarak dolaşımı kontrol altında tutmak için ulusal ve uluslararası platformlarda hakkın kullanımı ile ilgili şartlar getirilebilmektedir. Nasıl gerekçelendirilmiş olursa olsun uluslararası seyahat özgürlüğünün pasaport, vize ve mali güvence yatırma gibi kayıtlara tabi tutulması ve sürecin uygulanma biçimi dünya insanların birbiriyle temaslarını, özgürlük ve güvenlik içinde yaşama taleplerini olumsuz yönde etkilemektedir.²⁸ Bu nedenle getirilen düzenlemeler ve özellikle bu düzenlemelerin uygulanış biçimi bakımından hassasiyet gösterilmesi gerekmektedir. Unutulmamalıdır ki temel hak ve özgürlüklere sınırlama getirilmesi fikri her zaman istisnai bir uygulama olarak karşımıza çıkmalıdır.

²⁸ İlker Hasan Duman, 1982 Anayasası’nda İnsan Haklarına Saygılı Devlet, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1997, s.170

5. ULUSLARARASI HUKUKTA SEYAHAT ÖZGÜRLÜĞÜ

Uluslararası platformlarda seyahat özgürlüğü temel haklar arasında sayılmıştır. Yapılan düzenlemelerle evrensel insan hakkı niteliğine kavuşturulmuştur. Bu konuda ilgili uluslararası düzenlemeleri sırayla ele alacak olursak:

1-İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRGESİ

Türkiye, BM Genel Kurulu kararıyla kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini (İHEB) 27 Mayıs 1949 tarihinde Resmi Gazetede yayınlamış bulunmaktadır. İş bu bildirgenin “Dolaşım, yerleşme, ülkeden çıkma ve ülkeye girme özgürlüğü hakkı” başlıklı 13. Maddesinde seyahat ve yerleşme özgürlüğü düzenlenmiş bulunmaktadır. Madde metninde herkesin bir devletin toprakları üzerinde serbestçe dolaşma ve oturma hakkı güvence altına alınmıştır. Ulusal hukuk düzenlememizle kıyaslama yapacak olursak Türk hukuk sisteminde “yerleşme ve seyahat özgürlüğüne” karşılık gelen bir düzenleme ile karşılaşmaktayız. Burada bahsedilen ilk hak İngilizce ifadesiyle “freedom of movement” olarak ifade edilen “dolaşım/ yer değiştirme özgürlüğü” olarak ifade edilebilir.²⁹ Ancak bahsedilen hakkın “bir devletin toprakları üzerinde” ifadesinden de anlaşılacağı üzere kişinin belli bir ülke üzerinde yerleşme ve dolaşma özgürlüğünü işaret ettiğini belirtmekte fayda var. Bireyin ülkesi dışına çıkma hakkı yani yurt dışı seyahat özgürlüğü ise ikinci bentte “ülkeden ayrılma ve ülkeye dönme hakkı” olarak düzenlenmiştir. Herkesin, kendi ülkesi de dahil olmak üzere, herhangi bir ülkeden ayrılmak ve ülkesine yeniden dönmek hakkı mevcuttur. İlgili maddede hakkın sınırlandırılması ile ilgili herhangi bir düzenleme söz konusu değildir.

2-MEDENİ VE SİYASAL HAKLARA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞME

BM Genel Kurulu’nun 16 Aralık 1966 tarihli kararıyla kabul edilmiş olup, 19 Aralık 1966 tarihinde imzaya açılmış olan bu sözleşmeyi Türkiye 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamış, 23 Aralık 2003 tarihinden itibaren ise Türkiye bakımından hüküm doğurmaya başlamıştır. İnsan hakları rejiminde bazı sınıflandırmalar söz konusudur. Kuşaklara göre yapılan sınıflandırmayı ilk defa 1979 yılında Karel VASAK’ın ele aldığını daha önce belirtmiştik. Kuşak sınıflandırmasında esas olarak devlet

²⁹ Mehmet Semih Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisi Giriş, 7.Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.213

ve insan hakları arasındaki ilişkide devlete yüklenen sorumluluklar ve bu ilişkinin niteliği ele alınmış ve tüm bunlar yapılırken insan hakları bakımından tarihsel süreç göz önünde bulundurulmuştur.

Birinci kuşak haklar klasik haklar olup bireyi ön plana çıkarmaktadır. İkinci kuşak haklar ekonomik ve sosyal haklar olarak karşımıza çıkıp eşitlik ilkesinden beslenmekte, üçüncü kuşak haklar ise dayanışma veya halkların hakları olarak karşımıza çıkmakta ve dayanışma ilkesinden esinlenmektedir. Seyahat özgürlüğü birinci (klasik) kuşak haklar arasında yer almaktadır. Negatif statü hakları olarak bilinen bu haklar temelinde devlete karışmama yükümlülüğü yüklemekte ve bireyler için adeta dokunulmaz bir alan yaratmaktadır. Ancak seyahat özgürlüğü bakımından devlete sadece karışmama, gölge etmeme yükümlülüğü yüklemek hakkın etkin kullanılabilirliği açısından yeterli olmayacaktır. Ulaşım için fiziki şartların elverişliliğini sağlama, güvenliği sağlama, altyapı oluşumunu destekleme ve uluslararası seyahat özgürlüğü açısından mütekabiliyet ilkesini de gözeterek hukuki elverişlilikleri sağlama gibi pozitif yükümlülükleri de söz konusudur.

Bu sözleşmenin 12. Maddesinde “Yasal olarak bir Devletin ülkesinde bulunan herkesin o ülke içinde seyahat etme yerleşme özgürlüğüne sahip olduğu düzenlenmiştir.³⁰ İHEB’ de hakkın öznesi herkes olarak tanımlanırken burada “yasal olarak bir devletin ülkesinde bulunan herkes” olarak tanımlanmış ve devlet bakımından bir güvence vurgulanmıştır. Ayrıca herkesin kendi ülkesi dahil herhangi bir ülkeyi terk etme hakkı güvence altına alınmıştır. Bu güvence aslından uluslararası seyahat özgürlüğüne de açılan bir kapı olarak düşünülebilecektir. Anayasamızdakine benzer şekilde sınırlandırma sebeplerinin madde metninde sıralanmış olması ile karşılaşırız. Bu sınırlandırmanın ulusal güvenliği, kamu düzenini, kamu sağlığını ya da genel ahlakı veya başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak üzere yasalarla konmuş ve sözleşmede tanınan diğer haklarla uyumlu olarak sınırlandırılabilirdiği düzenlenmiştir. Fakat, kamu sağlığı, genel ahlak gibi soyut ifadelerin kullanılmış olması bu konuda hak ihlali yaratabilecek uygulamalara zemin hazırlamaktadır. Madde metninde hiç kimsenin kendi ülkesine girme hakkından yoksun bırakılamayacağı da güvence altına alınmış bulunmaktadır. Anayasamızın 23. Maddesinde düzenlenmiş olan “vatandaşın sınır dışı edilemeyeceği ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamayacağı” konu ile bağdaşır nitelikte benzer ulusal düzenlememiz olarak karşımıza çıkmaktadır.

³⁰ BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, (1966), Genel Kurul, 2200 A (XXI), m.12

Son olarak, değinmiş olduğumuz kuşak sınıflandırmasında kuşaklar arasında herhangi bir önem sıralamasının söz konusu olmadığına, tamamen niteliklerine ve devlet ile olan ilişkinin tespitine göre yapılan sınıflandırma için bir metot olarak algılanması gerektiğine değinmekte fayda vardır.

Medeni ve Siyasal Haklara ilişkin iş bu sözleşmenin denetim organı İnsan Hakları Komitesi'dir.

3-AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ EK 4 NUMARALI PROTOKOL

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AHİS), Avrupa Konseyi üyesi devletlerin dışişleri bakanları tarafından Roma'da 4 Kasım 1950 tarihinde imzalanmış ve 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye sözleşmeyi 4 Kasım 1950 tarihinde imzalamış, 18 Mayıs 1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşmede, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde güvence altına alınan medeni ve siyasi hakların sınırlı bir bölümüne yer verilmektedir ancak zamanla yürürlüğe giren protokollerle bu hakların sayısı artmaktadır. Fakat ek protokollerle gelen artışın bağlayıcılığı sadece ek protokollerle onaylayan devletler açısından söz konusu olacağı unutulmamalıdır. Seyahat özgürlüğü, 02.05.1968 tarihinde yürürlüğe giren Ek 4 No.lu Protokol'ün 2. Maddesinde düzenlenmiş bulunmaktadır. Türkiye tarafından Protokol 19.10.1992 tarihinde imzalanmış, 23.02.1994 tarihinde onaylanmıştır. Protokol'ün Türkçe çevirisi bakanlar Kurulu'nun bu onaylamayı uygun bulduğuna dair 09.06.1994 tarih ve 94/5749 sayılı kararının eki olarak yayımlanmış olmakla beraber Türkiye onay belgesini Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine depo etmemiştir. Dolayısıyla prosedür tamamlanmamıştır. Fakat protokol yasayla kabul edilmiş olduğu için iç hukuk bakımından protokol hükümleri hukuksal sonuçlar doğurmasında bir sakınca yoktur.

Protokolün 2. Maddesinin birinci fıkrasında "Bir devletin ülkesi içinde usulüne uygun olarak bulunan herkes, orada serbetçe dolaşma ve ikametgahını seçebilme hakkına sahip olduğu" düzenlenmiştir. Burada ülke içinde usulüne uygun bulunan herkes bakımından seyahat hakkı (right to liberty of movement) ve yerleşme yerini seçme hürriyeti (freedom to choose his residence) koruma altına alınmaktadır. Madde metnindeki 'herkes' sözcüğü, 'vatandaşı' olduğu gibi, başka bir devletin vatandaşı bulunan veya vatansız bulunan 'yabancıyı' da kapsar. Yabancıların bu hakları kullanabilmeleri, o ülkede hukuka uygun olarak bulunmalarına bağlıdır. Sözleşme, bir yabancıya ülkeye girme veya yerleşme hakkı tanımaktadır; Sözleşmeci Devletlerin

yabancıнын ÷lkeye girişini, kalmasını ve sınır dışı edilmesini düzenleme yetkisi vardır. Dolayısıyla söz konusu yabancı, hukuka uygun olarak ÷lkeye giren ve hukuka uygun olarak ÷lkede bulunan yabancıdır.³¹

Anayasamızın 23. Maddesinin birinci fıkrası da “herkes” için seyahat hürriyeti ve yerleşme hürriyetini öngörmektedir. Ulusal düzenlememizde AHİS ile paralellik söz konusudur. Madde metnindeki ikinci fıkrada ise Anayasamıza paralel başka bir düzenleme olarak “Herkesin, kendi ÷lkesi de dahil, herhangi bir ÷lkeyi terk etme hakkı” güvence altına alınmıştır. Bu hakların sınırlandırılabilmesi açısından ise üçüncü fıkrada, ancak ulusal güvenlik, kamu emniyeti, kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlık ve ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için, demokratik bir toplumda zorunlu tedbirler olarak ve yasayla öngör÷lmüş sınırlamalara tabi tutulabileceği düzenlenmiştir. Ayrıca dördüncü fıkrada “Bu maddenin 1. fıkrasında sayılan haklar, belli yerlerde, yasayla konulmuş ve demokratik bir toplumda kamu yararının gerektirdiği sınırlamalara tabi tutulabilir.” ifadesi ile sınırlama konusunda başka bir noktaya dikkat çekilmiştir.

Burada yerleşme ve seyahat özgürlüğü için 2 açıdan sınırlama getirilebileceği vurgulanmaktadır. Öncelikle aynı maddenin 3. fıkrasında öngör÷len sınırlama sebepleri Sözleşme’nin Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı başlıklı 8. Maddesinde ve Toplantı ve Dernek Kurma Özgürlüğü başlıklı 11. Maddesinde “fiil yönünden” haklı müdahalelerde bulunabilmesine kapı açmaktadır. Buna örnek olarak güvenceyle salıverilen kişinin seyahat özgürlüğünün sınırlanması gösterilebilir. Maddenin 4.fıkrasında sınırlama tipi olarak “bölgesel” bir sınırlama öngör÷lmüş ve ölçüt olarak “demokratik bir toplumda kamu yararının gerektirdiği” bir sınırlamaya işaret edilmiştir. Örnek olarak heyelan bölgeleri, çığ bölgeleri gösterilebilir.

6. SEYAHAT ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SINIRLANDIRILMASININ ŞARTLARI VE SINIRLAMIN SINIRLARI

Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi temel hak ve özgürlüklerin ulusal ya da uluslararası düzenlemelerde kabul edilip düzenlenmiş olması yeterli değildir. Aynı zamanda bu hakkın sınırları, nasıl sınırlandırılacağı, hangi hallerde yapılan sınırlamanın meşru olup hangi hallerde yapılan sınırlamanın hakkın özüne dokunacağı öngör÷lmüş olmalıdır. Böylece hem hakkın öznesine güvence sağlanmış hem de toplumun

³¹ Osman Doğru, Anayasa İle Karşılaştırmalı İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Ve Mahkeme İctüzüğü, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.117

düzeni ve devamlılığını sağlamakla yükümlü olan otoritelere kolaylık sağlanmış olacaktır. Aksi halde sınırları çizilmemiş bir hakkın farklı bireylerce sınırsız şekilde kullanılmaya çalışılmasının çatışmalara yol açması kaçınılmazdır. Zira devlete toplumsal düzeni ve devamlılığı sağlama amacıyla tanınan müdahale yetkisinin sınırlarının çizilmemiş olması bireyler açısından hukuki güvenceyi yok etmekle beraber hakkın etkin kullanımı açısından da sorunlar ortaya çıkarabilecektir. Bu sebeple anayasalarda ve uluslararası belgelerde temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılabilmesine öngörülmektedir. Elbette ki ilgili sınırlamaları yapacak kurumların kullandığı yetkiler bakımından bir sınırsızlık mümkün değildir. Öngörülen sınırlamalar temel hak ve özgürlükler rejimi ilkeleri göz önünde bulundurularak ilgili hakkın niteliğine göre ölçülü bir şekilde belirlenmelidir.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi 4709 sayılı Kanunun 1982 Anayasası'nın 13. Maddesinde yapmış olduğu değişiklik sonucu genel sınırlama sebepleri lağvedilerek sınırlamaların "özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak" gerçekleştirilebileceği düzenlenmiştir. Buradan hareketle "yerleşme ve seyahat özgürlüğü" Anayasa'nın ilgili maddesi olan 23. Madde de belirtilen sebeplerle sınırlamaya tabi tutulacaktır. Ancak bu maddeye dayanılarak yapılacak olan sınırlamalar da:

1. Kanunla yapılacak,
2. Anayasanın sözüne ve ruhuna aykırılık teşkil etmeyecek,
3. Demokratik toplum düzeninin ve laik cumhuriyetin gereklerine aykırı olmayacak,
4. Son olarak ölçülülük ilkesi gözetilerek amaca uygun araç tercih edilecektir.³²

Seyahat özgürlüğü bakımından Anayasa M.23/3'te "suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek" amaçlarıyla kanunla sınırlandırılabilceği öngörülmüş bulunmaktadır. Kanun koyucu burada vatandaş-yabancı ayırımına değinmeksizin seyahat özgürlüğü için genel sınırlama sebebi öngörmüş bulunmakla birlikte vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti bakımından ayrıca M.23/4'te Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, ancak suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle hâkim kararına bağlı olarak sınırlandırılabilceğini düzenlemiştir.

³² 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, R.G. 9.11.1982-17863, m.13

Temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması konusunda Anayasal sınırlamalar dışında karşımıza dayanağını yine anayasadan alan yasa eliyle sınırlamalar çıkmaktadır. Anayasa'nın 13. Maddesinde “özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir” ifadesiyle amaç tüzük, yönetmelik, KHK gibi yürütmenin yapacağı işlemlerle bireylerin temel hak ve özgürlüklerine müdahalenin önüne geçmektir. Kanunlardan kaynaklanan sınırlamaları (bazıları düzen hükmü olarak anlaşılmalıdır) örneklendirecek olursak:

A. PASAPORT KANUNU

Pasaport kavramı, Dışişleri Bakanlığımız tarafından şu şekilde tanımlanmıştır: “Kanunda belirlenen yetkili makamlarca verilen ve hamillerine bir ülkenin milli hututlarından diğerine geçmeyi sağlayan belgedir.” Daha önce pasaport kanunu ile yabancı ve vatandaş ayırımına da değinmek suretiyle getirilmiş olan sınırlamaları detaylıca ele almış olduğumuz için temel maddelere atıf yaparak diğer kanunlarla getirilen sınırlamalarla örneklerimizi çoğaltacağız. Öncelikle Pasaport Kanunun 1. Maddesi uyarınca “Türk vatandaşları ve yabancıların Cumhurbaşkanınca tayin olunan yolcu giriş- çıkış kapılarından Türkiye’ye girip çıkabileceklerini” hatırlatmakta fayda var. İkinci bir nokta olarak bu kişilerin Pasaport Kanunu’nun 2. Maddesi uyarınca Türkiye’ye girebilmek ve Türkiye’den çıkabilmek için usulüne uygun ve muteber pasaport veya pasaport yerine geçerli bir belge ibraz etmeleri zorunludur.³³ Pasaport kanunun pasaport veya vesika verilmesi yasak olan haller başlıklı 22. Maddesinde yurt dışına çıkma yasağına karar verebilecek mercilerden birisi mahkemeler olarak düzenlenmiştir. İlgili maddeye göre, yurt dışına çıkmaları; mahkemelerce yasaklananlara, memleketten ayrılmalarında genel güvenlik bakımından mahzur bulunduğu İçişleri Bakanlığınca tespit edilenlere ve terör örgütlerine aidiyeti, iltisakı veya irtibatı belirlenen yurt dışındaki her türlü eğitim, öğretim ve sağlık kuruluşları ile vakıf, dernek veya şirketlerin kurucu ve yöneticisi olduğu veya bu yerlerde çalıştığı İçişleri Bakanlığınca tespit edilenlere pasaport veya seyahat vesikası verilmeyecektir.³⁴ (Burada İçişleri Bakanlığı’na tanınmış bir yetki de söz konusudur.) Daha önce bahsetmiş olduğumuz CMK’da düzenlenmiş koruma tedbirlerinden yurt dışına çıkma yasağı pasaport kanununun bu hükmünden çıkarılmış bir uygulamadır. Yurt dışına çıkma yasağı ile şüpheli veya sanık bakımından yargılama süresince hazır bulunma-

³³ 5682 Sayılı Pasaport Kanunu, RG. 24.7.1950-7564, m.1, m.2

³⁴ 5682 Sayılı Pasaport Kanunu, RG. 24.7.1950-7564, m.22

sının sağlanması ve yargılama süreci sonunda verilen hükmün infazı hedeflenmektedir.

Pasaport Kanunu'nun Türk vatandaşlarının seyahatlerinin sınırlandırılması veya yasaklanması başlıklı 23. Maddesi seyahat özgürlüğü bakımından ehemmiyetlidir. Maddede "Cumhurbaşkanının, harp tehlikesi veya memleket güvenliğine veya sağlık durumuna dokunan diğer olağanüstü haller dolayısıyla Türk vatandaşlarının yabancı memleketlere gitmelerini kısmen veya tamamen men edebileceği gibi, siyasi ve ekonomik mülahazalarla sadece belli ülkeler için geçerli pasaport düzenlenmesine de karar verebilme"³⁵ yetkisi düzenlenmiştir. Oysaki biz seyahat özgürlüğünün ancak anayasamızın 23. Maddesinde sayılan sebeplerle ve anayasanın 13. Maddesinde sayılan genel sınırlama sebepleriyle bağlantı olarak, yurt dışına hürriyetinin ise ancak suç soruşturması ve kovuşturması sebebiyle hakim kararıyla sınırlandırılabileceğini belirtmiştik. Uygulamada temel hak ve özgürlükler rejimi ile bağdaşmayacak ihlallere zemin hazırlayabilecek bir düzenleme söz konusudur.

B. YABANCILAR VE ULUSLARARASI KORUMA KANUNU

İlgili kanunun 7. Maddesi uyarınca Türkiye'ye girişlerine izin verilmeyecek olan yabancılar düzenlenmiş bulunmaktadır. Bu hükme göre; Pasaportu, pasaport yerine geçen belgesi, vizesi veya ikamet ya da çalışma izni olmayanlar ile bu belgeleri veya izinleri hileli yollarla edindiği veya sahte olduğu anlaşılanların, vize, vize muafiyeti veya ikamet izin süresinin bitiminden itibaren en az altmış gün süreli pasaport veya pasaport yerine geçen belgesi olmayanların Türkiye'ye girişlerine izin verilmeyecektir.³⁶ Bu kanunla getirilen başka bir sınırlama olarak karşımıza 15. maddede düzenlenmiş olan vize verilmeyecek olan yabancılar çıkmaktadır. Bu kişiler, talep ettikleri vize süresinden en az altmış gün daha uzun süreli pasaport ya da pasaport yerine geçen belgesi olmayanlar, Türkiye'ye girişleri yasaklı olanlar, Kamu düzeni veya kamu güvenliği açısından sakıncalı görülenler, kamu sağlığına tehdit olarak nitelendirilen hastalıklardan birini taşıyanlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu anlaşmalar uyarınca, suçluların geri verilmesine esas olan suç veya suçlardan sanık olanlar ya da hükümlü bulunanlar, kalacağı süreyi kapsayan geçerli sağlık sigortası bulunmayanlar, Türkiye'ye giriş, Türkiye'den geçiş veya Türkiye'de kalış amacını haklı nedenlere dayandıramayanlar, kalacağı sürede, yeterli ve düzenli maddi imkâna

³⁵ A.g.k., m.23

³⁶ 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, RG. 11.4.2013-28615, m.7, m.15, m.19, m.21

sahip olmayanlar, Vize ihlalinin veya önceki ikamet izninden doğan ya da Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanuna göre takip ve tahsil edilmesi gereken alacakları ödemeyi kabul etmeyenler veya Türk Ceza Kanununa göre takip edilen borç ve cezalarını ödemeyi kabul etmeyenler olarak somut ve soyut kriterlere göre sıralanmıştır.

Örneğin kamu güvenliği ve kamu düzeni açısından sakıncalı görülen kişiler soyut bir kavramdır ve geniş yorumlanması halinde bu temel hak ve özgürlüğün ihlaline sebep olabilecektir. 19. maddede düzenlenmiş olan Türkiye’de, vizenin veya vize muafiyetinin tanındığı süreden ya da doksan günden fazla kalacak yabancıların ikamet izni almaları zorunlu olması kanununla getirilmiş başka bir sınırlama gibi görünse de egemen devletin sağlamakla yükümlü olduğu güvenlik sebebiyle kontrol mekanizmasını işletebilmesi adına bu sınırlama uygulamada ölçülü olduğu sürece meşru kabul edilebilecektir. İkamet izni başvurusu için gerekli süreç kanunda detaylıca ele alınmış ve başvurunun reddinin ilgiliye tebliğinde mutlaka ilgilinin itiraz için başvurabileceği makamlar ve hak arama yollarının gösterilmesi zorunlu tutulmuştur. Hukuk devleti açısından önemli bir uygulamadır.

C. BANKACILIK KANUNU

Bankacılık faaliyetleri alanında düzenlemeler getiren Bankacılık Kanunun 109. Maddesinin 3.Fıkrasında seyahat özgürlüğü ve özellikle yurt dışına çıkma hürriyeti bakımından bir sınırlama getirilmiş olması ile karşılaşmaktayız. İlgili hükümde faaliyet izni kaldırılan veya fona devredilen bankalara ilişkin ortak hükümler düzenlenmiştir. Maddenin üçüncü fıkrasında “...Faaliyet izni kaldırılan veya Fona devredilen bankanın hâkim ortakları ve tüzel kişi ortaklarının sermayesinin yüzde onundan fazlasına sahip gerçek kişi hissedarları ve yöneticilerinin mal, hak ve alacaklarına Fonun talebi üzerine mahkeme tarafından teminat şartı aranmaksızın ihtiyatî tedbir veya ihtiyatî haciz konulabilir, bu kişilerin yurt dışına çıkışları yasaklanabilir.”³⁷ kaydı ile yurt dışına çıkma hürriyeti bakımından kanuni bir sınırlama ile karşılaşmaktayız. Bu konuda ilgili sınırlama her ne kadar kanunla yapılmış olsa da Anayasa’da yurt dışına çıkma hürriyetinin ancak suç soruşturması ve kovuşturması sebebiyle hâkim kararıyla yapılabilecek olduğunun güvence altına alınmış olması sebebiyle Anayasa’ya aykırılık konusu gündeme gelebilecektir.

³⁷ 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu RG. 1.11.2005-25983, m.109

D. POLİS VAZİFE VE SALAHİYET KANUNU

Kanunun seyahat özgürlüğüne etkisi bakımından akla ilk gelen hükmü Anayasa Mahkemesi (AYM) önüne anayasaya aykırılığı iddiası ile taşınmış olan EK 3. Maddesidir. Bu maddede Polise, Devletin bütünlüğü, genel güvenliği ve Anayasa düzeni ile kaçakçılık ve uyuşturucu maddelerle ilgili olarak yaptığı suç, soruşturmaları sırasında ifadesine başvurulacak olan kişiler bakımından, vatandaşlık durumu ile bu Kanunun 17’nci maddesinde belirtilen kimlik tespiti yapılıncaya kadar tespit edilmiş olan ikametgâh veya iş adreslerinden ayrılmalarmasını yazılı olarak isteyebilme yetkisi tanınmış bulunmaktadır. Bu kişilerin, bulunabilecekleri yeni adreslerini bildirmele-ri şartıyla o yerden ayrılmalarına mahallin en büyük mulki amirinin yazılı emriyle izin verilecektir.³⁸ AYM bu hükmü Anayasaya aykırı bulmamıştır, aldığı kararın esas incelemesinde hükmün seyahat özgürlüğüne etkisi bakımından şu tespitlerde bulunmuştur:

“Getirilen kısıtlamaların demokratik toplum düzeni gereklerine uygun olup olmadığı sorununa gelince: İnceleme konusu kural, yerleşme, seyahat ve çalışma özgürlükleri için DOLAYLI ve SINIRLI bir kısıtlama öngörmüştür. Bu özgürlükler tümüyle ortadan kaldırılmamış, yeni adresi bildirmek koşuluyla yer değiştirmeye olanak sağlanmıştır. Yasanın öngördüğü biçimde başvuru yapıldığında, izin vermek zorunluluğu bulunduğu konulan yasak mutlak değildir. Süre açısından da sınırlandırma getirilmiş, yasağın soruşturma süresince ya da kimlik saptanması yapı-lıncaya kadar geçerli olacağı benimsenmiştir. İkametgâh veya işyerinden ayrılmak sık sık karşılaşılan bir olay olmadığına göre, bu konudaki kısıtlama çoğu kez ilgili tarafından dahi hissedilemeyecektir. Konulan yasak yürütülmekte olan soruşturma-nın ya da kimlik tespiti işleminin bir an önce ve güvenle yapılmasını sağlamak gibi makul bir amaca yöneliktir. Bu durumda, getirilen sınırlandırmanın Anayasaya ay- kırı olduğu söylenemez.” demiştir. Ancak kanaatimizce uygulamada ihlallere sebep olabilecek bir düzenlemedir. Zira bu konuda ihlalin oluşabilmesi özgürlüğün tümüyle ortadan kaldırılmasına gerek olmayıp etkin kullanılabilirliği etkileyecek olan her türlü müdahale ihlal niteliğinde karşımıza çıkabilmektedir.

Seyahat özgürlüğüne sınırlandırma getirilmiş olan başkaca kanunlara örnekler verecek olursak: Köy Kanunu, Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Kanunu, Olağ- nüstü Hal Kanunu, Askeri Ceza Kanunu şeklinde bir sıralama yapabiliriz.

³⁸ 2559 Sayılı Polis Vazife Ve Salahiyet Kanunu RG. 14.7.1934-2751, EK m.3, m.17

SONUÇ

İnsan hakları kuramı; zaman, mekan ve iktidarlardan bağımsız olmak üzere bireylerin dokunulmaz birtakım hakları olduğu kabulüne dayanır. Çalışmamızda bu hürriyetler arasında önemli bir yeri olan seyahat özgürlüğüne değinmiş bulunmaktayız. Yerleşme ve seyahat özgürlüğü en temel anlamda hareket serbestisine dayanmaktadır. Ancak salt hareket serbestisinden ibaret olmayıp diğer temel hak ve özgürlükler ile kuvvetli bir bağ ihtiva etmektedir. İnsanın doğası gereği dilediği gibi yer değiştirebilme ve yerleşme isteği kaçınılmaz bir istektir. Farklı sebeplere dayalı olarak dolaşımın artması bunun kontrol altında tutulması ihtiyacını da beraberinde getirmektedir.

Bu makalede, seyahat özgürlüğünün hukuki niteliği, diğer temel hak ve özgürlüklerle ilişkisi ve sınırlandırılması konusunda irdeleme yapılmıştır. Hakkın öznesinin yabancı ve vatandaş olmasına göre ikili bir ayırım söz konusudur. Diğer yandan ise yurt dışına çıkma hürriyeti ve yurda giriş hürriyeti olmak üzere ikinci bir ayırım mevcuttur. Ulusal ve uluslararası düzenlemelerde yalnızca özgürlük tanınmakla kalmamış otoritelere, bu özgürlüğü hangi şartlarda ve nasıl sınırlandırabileceği konusunda sınır çizilmiş ve yer yer bireyler için dokunulmaz alanlar yaratılarak güvence sağlanmıştır.

Ulusal düzenlemelerimizin en başında yer alan Anayasamızın 23. Maddesinde yerleşme ve seyahat özgürlüğü güvence altına alınmış ve sınırlama sebepleri de aynı madde de öngörülmüştür. Bu maddeye göre yurt içi seyahat ve yerleşme özgürlüğü için “Türkiye sınırları içerisinde herkes dilediği şehre seyahat etme ve orda yerleşme hürriyetine sahiptir.” şeklinde tanımlanmıştır. Bu özgürlükler:

1. Yerleşme hürriyeti bakımından, suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak;
2. Seyahat hürriyeti bakımından ise suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek; amaçlarıyla kanunla sınırlanabileceği düzenlenmiştir.³⁹ Seyahat hürriyetinin kapsamında yer alan “vatandaşın sınır dışı edilememesi ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaması hakkı” da aynı maddenin son fıkrasında güvence altına alınmış bulunmaktadır. Dolayısıyla

³⁹ 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, R.G. 9.11.1982-1786, m.13, m.23

sınır dışı etme kurumu ancak yabancılar için gündeme gelebilecektir. Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyetinin ancak suç soruşturması ve kovuşturması sebebiyle hâkim kararına bağlı olarak sınırlandırılabilmesinin mümkün olduğuna yine 23. Madde de işaret edilmiştir. Tüm bunlara ek olarak değerlendirme yapılırken Anayasamızın temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına ilişkin 13. Maddesinin de göz önünde bulundurulması anayasanın bütünlüğü ilkesinin bir gereğidir. Dayanağını yine anayasadan alan kanunlarla getirilen sınırlandırmaları içeren düzenlemeleri aşağıdaki gibi örneklendirebiliriz:

- Pasaport Kanunu
- Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunu
- Köy Kanunu
- Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu
- Bankacılık Kanunu
- Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Kanunu
- Olağanüstü Hal Kanunu
- Askeri Ceza Kanunu

Uluslararası seyahat özgürlüğü bakımından egemen devletlerin mütekabiliyet ilkesine göre hareket etme takdir yetkileri bulunmakla beraber bu yetki, otoritelere uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerini çiğneme hakkı tanımaz. Ayrıca hukukun evrensel ilkeleri ile iktidarların hareket serbestisinin keyfiliğe kaçabilecek yönleri kontrol altında tutulmaya çalışılmaktadır. Seyahat özgürlüğünün her şeyden önce bir insan hakkı olduğu unutulmamalıdır. İnsan haklarının uluslararası alanda korunmasını amaçlayan anlaşma ve sözleşmelerin devletlere ikili bir rol yüklediği kabul edilmektedir: birincisi, bu haklara kendi ülkelerinde saygı gösterilmesini sağlamaktır, ikincisi de aynı saygının diğer devletler tarafından da gösterilmesini gözetmektir.⁴⁰ Ülkeler uygulamadaki problemlere yaklaşımlarında uluslararası platformlarda yapılan düzenlemelere yeknesak ve temel hak ve hürriyetlerin koruması bakımından bunları aşabilecek ulusal mevzuat oluşturabilme çabası taşınmalıdır. Şüphesiz ki bu çabaya giden yol iktidarların, egemenliklerine gelebilecek sınırlama telaşından arınmalarından ve “insan haklarının politizasyonundan”⁴¹ kaçınmaktan geçmektedir.

⁴⁰ Münci Kapani, İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987, s.82

⁴¹ A.g.k., s.82

KAYNAKÇA

- Akıntürk, T. (2011). Türk Medeni Hukuku Türk Aile Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul.
- Algan, B. (2007). Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ek 4 No.lu Protokol, Yürürlük: 02.05.1968
- Aybay, R. (2010). Yabancılar Hukuku, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Aygün, E. (2007). “1982 Anayasası’nda Seyahat Özgürlüğü Yüksek Lisans Tezi”,
Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Web Sitesi, Tez No:218160, s.4, s.6, s.43
- BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi, (1989), Genel Kurul, 44/25 sayılı karar
- BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, (1966), Genel Kurul, 2200 A (XXI)
- BM Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair 1967 Tarihli Protokol, (1967), Genel Kurul, 2198 (XXI) sayılı karar
- Bozbeyoğlu, E. (2015). “Mülteciler Ve İnsan Hakları”,
Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, 2(1), s.65
- Buz, S. (2008). “Türkiye Sığınma Sisteminin Sosyal Boyutu”,
Tbb Dergisi Sayı76, s.124
- Doğru, O. (2010). Anayasa İle Karşılaştırmalı İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Ve Mahkeme İçtüzüğü, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- Duman, İ.H. (1997). 1982 Anayasası’nda İnsan Haklarına Saygılı Devlet, İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- Gemalmaz, M.S. (2010). Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, Legal Yayıncılık, İstanbul.
- Gözler, K. (2000). Türk Anayasa Hukuku, 1. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Kapani, M. (1987). İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Karabıyık, O. (2015). “Türk Hukukunda Seyahat Özgürlüğünün Sınırlandırılması Ve Sınırlandırmada Karşılaşılan Sorunlar Yüksek Lisans Tezi”
- Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Web Sitesi, Tez No:425454, s.12.

Serozan, R. (2017). Çocuk Hukuku, Vedat Kitapçılık, İstanbul.

Usta, S. (2012). “Çocuğun Yerleşim Yeri Edinme Hakkı Ve “Bir İstisna” ”,
Ankara Barosu Dergisi, 2012/1 s.93

2559 Sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu RG. 14.7.1934-2751

2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, R.G. 9.11.1982-17863

4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu, RG. 8.12.2001-24607

5411 Sayılı Bankacılık Kanunu RG. 1.11.2005-25983

5682 Sayılı Pasaport Kanunu, RG. 24.7.1950-7564

6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, RG. 11.4.2013-28615

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU
THE HUMAN RIGHTS AND EQUALITY INSTITUTION OF TURKEY

Yüksel Cad. No: 23 06650 | Kızılay-ANKARA/TURKEY
Tel : +90 312 422 78 00 - Faks : +90 312 422 78 99
e-posta : makale@tihek.gov.tr • baskanlik@tihek.gov.tr